ISSN 2409-9805 (Print)

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
MINISTRY OF CULTURE AND INFORMATION POLICY OF UKRAINE

Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія

Library Science. Record Studies. Informology

Науковий журнал
Виходить щоквартально
Заснований у лютому 2004 р.

Quarterly Scientific Journal
Founded in 2004

№ 4
2022

Київ – 2022

УДК 02+002+001](477)(051)»540.3»

Наш передплатний індекс: 86544

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО. ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО. ІНФОРМОЛОГІЯ

Журнал індексується в міжнародних базах даних:
Google Scholar; Research Bible; Polish Scholarly Bibliography; BASE

Засновник і видавець – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
Головний редактор – Добровольська В. В.

Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія : наук. журн. / М-во культури та інформ. політики України, Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. Київ : НАКККіМ, 2022. № 4. 110 с.

У фаховому науковому журналі «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» висвітлюють актуальні питання в галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи.

Видання адресоване фахівцям у галузі бібліотекознавства, документознавства, архівознавства, соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, а також науковцям, викладачам, аспірантам, студентам, усім, хто прагне набути ґрунтовні знання теоретичного та прикладного характеру.

Добровольська В. В. – доктор наук із соціальних комунікацій, доцент, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (НАКККіМ), **головний редактор**
***Збанацька О. М.* –** доктор наук із соціальних комунікацій, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв (КНУКіМ), **заступник головного редактора**
***Філіппова Н. П.* –** кандидат наук із соціальних комунікацій, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ), **відповідальний секретар**
***Бездрабко В. В.* –** доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв (КНУКіМ)
***Білущак Т. М.* –** кандидат історичних наук, Національний університет «Львівська політехніка» (НУ «Львівська політехніка»)
***Веретеннікова Н. В.* –** кандидат наук із соціальних комунікацій, НУ «Львівська політехніка»
***Вовк Н. С.* –** кандидат історичних наук, доцент, НУ «Львівська політехніка»
Дубровіна Л. А. – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України (НБУВ)
Завaліна О. Л. – доктор інформаційно-бібліотечних наук, Університет Північного Техасу (США, Дентон)
Осінський Збігнєв – доктор габілітований, професор, Університет Марії Кюрі-Склодовської (Польща, Люблін)
Кобєлєв О. М. – доктор наук із соціальних комунікацій, доцент, Харківська державна академія культури
Кунанець Н. Е. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, НУ «Львівська політехніка»
***Литвин С. Х.* –** доктор історичних наук, професор, НАКККіМ
Лобузіна К. В. – доктор наук із соціальних комунікацій, НБУВ
***Маслак В. І.* –** доктор історичних наук, професор, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
Новальська Т. В. – доктор історичних наук, професор, КНУКіМ
***Парвіз Казімі* –** кандидат філологічних наук, Бакинський державний університет (Азербайджан, Баку)
***Ржеуський А. В.* –** кандидат наук із соціальних комунікацій, НУ «Львівська політехніка»
***Тур О. М.* –** доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Кременчуцький національний університет імені М. Остроградського
***Чередник Л. А.* –** кандидат філологічних наук, доцент, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Відповідальний секретар – Філіппова Н. П.
Редактор – Бугайова О. І.
Комп'ютерне складання та верстка – Бугайова О. І.
Редагування англомовних анотацій і транслітерації – Рубчак О. Б.
Дизайн обкладинки – Саприкін О. А.

Рекомендовано до друку вченою радою НАКККіМ
Протокол № 4 від 29.11.2022

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
в галузі соціальних комунікацій зі спеціальності 029 – Інформаційна, бібліотечна та архівна справа
(Наказ МОН України від 26.11.2020 № 1471)

Статті, подані до редакції журналу, ***рецензують члени редакційної колегії***
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 21133-10933ПР від 08.12.2014
Свідоцтво видала Державна реєстраційна служба України

Використання в будь-якій формі матеріалів, що опубліковані в журналі, узгоджують з редакцією.
Посилання на видання обов'язкові.
Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.

Адреса редакції та видавця: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп. 11
e-mail: nauka@nakkkim.edu.ua

© Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2022

Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія

Науковий журнал	Виходить щоквартально	Заснований у лютому 2004 р.	№ 4 2022

ЗМІСТ

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

Кунанець Н. Е., Пристай М. Р. Роль бібліотек у забезпеченні інформаційної безпеки 5
Ржеуський А. В. Дистанційні послуги бібліотек України загальнодержавного значення 11
Вернік О. Л., Вернік Ю. В. Український національний біографічний архів як інструмент і матеріал в етнопсихологічному дослідженні 17
Стронська Н. Т. Інформаційна модель «Українська бібліографія в особах» як детермінанта сучасного інформаційного суспільства 25
Сисова Ю. В. Бібліотечний фандрайзинг під час війни: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення 30

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО

Литвин С. Х. Особливості надання інформаційних послуг органами державної влади та місцевого самоврядування в умовах воєнного стану 35
Гребенюк А. В. Документаційне забезпечення правової сфери: сутність та особливості 44
Палій С. В. Сучасні обласні інформаційно-аналітичні центри: структурно-функціональні особливості 50
Бондар І. В. Систематизація форм і методів функціонування електронних ресурсів в Україні 55

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ. ІНФОРМОЛОГІЯ

Петрушка А. І. Редакційна політика наукового видання як чинник забезпечення принципів публікаційної етики 63
Доскіч Л. С. Фейкові новини як новітній засіб маніпуляції та дезінформації 72
Грінберг Л.Ф. Науково-творча спадщина Пантелеймона Куліша в цифрових фондах бібліотек та архівів України 78
Дворжакова Їржина. Кримінальні справи чехословаків – жертв репресій СРСР 84

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ

Литвинова Л. А. Модернізація режиму винятків та обмежень з авторського права ЄС для цифрової та транскордонної педагогічної діяльності 89
Бачинська Н. А. Запровадження освітньо-професійних програм спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»: традиції та інновації 95
Загуменна В. В., Кузьменко О. І. Інформаційно-аналітична діяльність як наукова та навчальна дисципліна: еволюція, тенденції розвитку 102

Вимоги до публікацій 108

CONTENT

LIBRARY SCIENCE

Kunanets N., Prystai M. Role of Libraries in Ensuring Information Security 5
Rzheuskyi A. Remote Services of Libraries of Ukraine of National Significance 11
Vernik O., Vernik Yu. Ukrainian National Biographical Archive as a Tool and Material in Ethno-Psychological Research 17
Stronska N. Information Model «Ukrainian Bibliography in Persons» as Determinant of Modern Information Society 25
Sysova Y. Library Fundraising during the War: Current Problems and Ways to Solve Them 30

DOCUMENTATION

Lytvyn S. Specifics of Providing Information Services by State and Local Self-Government Authorities under the Conditions of Marital Law 35
Hrebeniuk A. Documentation Support of Legal Sphere: Essence and Features 44
Paliy S. Modern Regional Information and Analytical Centres: Structural and Functional Features 50
Bondar I. Systematisation of the Forms and Methods of Functioning of Electronic Resources in Ukraine 55

SOCIAL COMMUNICATIONS. INFORMOLOGY

Petrushka A. Editorial Policy of Scientific Journal as Factor in Ensuring Principles of Publication Ethics 63
Doskich L. Fake News as the Newest Tool of Manipulation and Disinformation 72
Grinberg L. Panteleimon Kulish's Scientific and Creative Heritage in Digital Funds of Ukrainian Libraries and Archives 78
Dvořáková Ji. Criminal Cases of Czechoslovaks – Victims of USSR Repressions 84

TRAINING OF SPECIALISTS

Lytvynova L. Modernisation of the EU Copyright Exceptions and Limitations Regime for Digital and Cross-Border Teaching Activities 89
Bachynska N. Implementation of Educational and Professional Programs of Specialty 029 «Information, Library and Archives»: Traditions and Innovations 95
Zagumenna V., Kuzmenko O. Information and Analytical Activity as a Scientific and Educational Discipline: Evolution, Development Trends 102

Requirements for publications 108

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

УДК 021
DOI 10.32461/2409-9805.4.2022.269765

Цитування:
Кунанець Н. Е., Пристай М. Р. Роль бібліотек у забезпеченні інформаційної безпеки. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2022. № 4. С. 5–10.

Kunanets N., Prystai M. (2022). Role of Libraries in Ensuring Information Security. Library Science. Record Studies. Informology, 4, 5–10 [in Ukrainian].

Кунанець Наталія Едуардівна,
доктор наук із соціальних комунікацій,
професор кафедри
інформаційних систем та мереж
Національного університету
«Львівська політехніка»
https://orcid.org/0000-0003-3007-2462
nek.lviv@gmail.com

Пристай Марта Романівна,
магістр кафедри
бібліотекознавства та бібліографії
Львівського національного університету
імені Івана Франка
https://orcid.org/0000-0002-5165-9935
pristay19@gmail.com

РОЛЬ БІБЛІОТЕК У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Мета статті *полягає в аналізі форм, методів і засобів бібліотечної роботи для протистояння в інформаційній війні.* ***Методологія дослідження*** *базується на застосуванні загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, зокрема відбору, аналізу, синтезу та систематизації матеріалів.* ***Наукова новизна*** *публікації полягає в комплексному вивченні професійних стратегій та методів успішного протистояння в інформаційній війні, які мають знати й застосовувати бібліотеки у своїй роботі. Недостовірну інформацію нині використовують як зброю в політичному протистоянні – інформаційні війни на рівні держав і серед політичних партій, так і в економіці – недоброчесне суперництво. Отримавши брехливу, викривлену інформацію, особа може зробити неправильні висновки, які в подальшому призведуть до хибних дій або наразять її на небезпеку. Саме тому інформаційна безпека є такою важливою для кожної людини, а навички із медіаграмотності сприяють відфільтровуванню інформації та раціональному її використанню.* ***Висновки****. У статті здійснено аналіз поняття «інформаційна війна»; описано технології запобігання поширенню неправдивої інформації; подано інформацію щодо підвищення медіаграмотності населення, зокрема й працівників бібліотек. Питання збереження української культури, гарантування інформаційної безпеки на теренах держави керівництво бібліотек має взяти до уваги. Установа повинна надати максимальні гарантії щодо збереження базової мережі бібліотек та максимально працювати в цьому напрямі в кожному куточку країни. У сучасному інформаційно активному середовищі бібліотеки дійсно є одним із ключових елементів інформаційної інфраструктури соціальної діяльності, як правило, заснованої на максимально ефективному використанні сучасних електронних технологій. Тому їхня робота має полягати в підтримці поширення об'єктивної інформації за допомогою перевірених, авторитетних засобів масової інформації.*

Ключові слова: *інформаційна війна, медіаграмотність, технологія, фейк, дезінформація, достовірність.*

© *Кунанець Н. Е., Пристай М. Р.*

Kunanets Nataliia,
Doctor of Sciences in Social Communications, Professor,
Department of Information Systems and Networks,
Lviv Polytechnic National University

Prystai Marta,
Master's Student, Department of Library Science and Bibliography,
Ivan Franko National University of Lviv

ROLE OF LIBRARIES IN ENSURING INFORMATION SECURITY

The purpose of the article *is to analyse the forms, methods, and means of library work for resistance in the information war.* ***The research methodology*** *is based on the application of general scientific and special methods of cognition, in particular, selection, analysis, synthesis, and systematisation of materials.* ***The novelty of this study*** *lies in the comprehensive study of professional strategies and methods of successful confrontation in the information war in libraries. Unreliable information is currently used as a weapon in political confrontation – information wars at the level of states and among political parties, as well as unfair rivalry – in the economy. Having received false and distorted information, one can make incorrect conclusions, which in the future lead to wrong actions or expose them to danger. That is why information security is so important for every person, and media literacy skills will help to filter information and use it rationally.* ***Conclusions****. The article analyses the concept of "information war"; technologies for preventing the spread of false information are described; information on improving media literacy of the population, in particular, and library workers is provided. The issue of restoring Ukrainian culture, ensuring information security on the territory of the state should be taken into account by the management of libraries, and the institution should provide maximum guarantees to preserve the basic network of libraries and their maximum activity in every part of the country. It should be emphasised that in the modern information-active environment, libraries are indeed one of the key elements of the information infrastructure of social activity, as a rule, based on the most effective use of modern electronic technologies. Therefore, their work consists in supporting the effective dissemination of information in the most popular mass media.*

Key words: *information war, media literacy, technology, fake, disinformation, credibility.*

Актуальність теми дослідження. Сьогодні ми живемо в умовах воєнного стану й особливо обережно маємо використовувати один із найбільших капіталів суспільства – інформацію. Бібліотечні установи як основний компонент зберігання та організації безпеки національних інформаційних ресурсів мають суттєві можливості, пов'язані із внесенням значного вкладу в організацію інформаційної безпеки в умовах активізації впливів глобального інформаційного простору на національні ресурси. Важливим завданням сьогодення для бібліотечних установ є створити надійний інформаційний тил держави.

Аналіз досліджень і публікацій. Активний розвиток інформаційних і комунікаційних технологій, що характеризується значним обсягом і темпом створення та поширення інформації, крім основ для суспільного розвитку, створює і проблеми, пов'язані із достовірністю інформації, що призводить до загрози маніпуляції введення в оману як ненавмисно, так і цілеспрямовано (пропаганда, реклама). В Україні технології ведення інформаційних воєн активно опрацьовує Г. Почепцов. У своїй праці «Сучасні інформаційні війни» дослідник подав історію виникнення та розвитку методології інформаційних воєн і проаналізував зміни в інформаційній сфері під час інформаційного протистояння [11].

У бібліотечній теорії та практиці інформаційну безпеку розглядають у контексті дотримання принципів інтелектуальної свободи й доступності інформації, а медіаосвіту та формування медіаграмотності – як невід'ємну складову сучасної бібліотечної практики такі вчені: Т. Гранчак [5], О. Ворошилов [2], О. Воскобойнікова-Гузєва [3], Б. Дмитришин, О. Косян [6], С. Горова [4].

Феномен інформаційного впливу, а також інформаційні загрози та протистояння в соціально-гуманітарних науках є предметом дослідження багатьох науковців. Варто також відзначити, що поняття «інформаційна війна», а також похідні від нього визначення («неформальне протистояння», «психологічна війна», «неформальний вплив», «інформаційно-психологічна операція» тощо) є досить невизначеними в теоретичних термінах і не повністю розроблені та відпрацьовані щодо свого функціонального призначення. І. Проноза стверджує, що існує низка концепцій інформаційної

війни, які активно обговорюють, і немає загальноприйнятого визначення такої концепції. Такі різні підходи здебільшого зумовлені складністю самого предмету дослідження і теоретико-методологічними позиціями авторів, які належать до різних наукових шкіл, що визначає акцентування їх уваги на тому чи іншому аспекті проблеми [13].

В «Енциклопедії сучасної України» поняття «інформаційна війна» трактують як вплив на населення іншої країни в мирний або військовий час через поширення певної інформації і захист громадян власної країни від такого впливу [8].

М. Кіца та Г. Свинаренко аналізують відмінність понять «інформаційна війна» та «інформаційний конфлікт». Інформаційне протиборство передбачає сукупність політичних, дипломатичних, військових, технологічних й інших методів, засобів всебічного впливу на інформаційну сферу інтересів та захисту власної як форму боротьби для досягнення поставлених завдань. Можна вважати інформаційне протиборство війною без оголошеної лінії фронту, оскільки вона складається із комплексу дій, які практично неможливо відстежити й виявити. Отже, поняття інформаційного протиборства ширше, а поняття інформаційної війни входить у нього як один з двох його складників. Вчені виокремлюють інформаційно-технічний та інформаційно-психологічний складники інформаційного протиборства [9].

Проаналізувавши викладене вище, можемо відзначити: поняття «інформаційна війна» має низку трактувань, що спричинено теоретичними й методологічними позиціями дослідників, що належать до різних наукових шкіл.

Мета публікації полягає в аналізі форм, методів і засобів бібліотечної роботи для протистояння в інформаційній війні.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку суспільства, яке характеризують як «інформаційне», полягає в тому, що інформація стає вирішальним чинником у всіх сферах життєдіяльності і її може поширювати кожен член суспільства. Вміння працювати з інформацією, відрізняти правдиві відомості від фейкових, бачити інформаційні маніпуляції і визначати їх замовників, володіти навичками запобігати використанню технологій, що можуть завдати шкоду, зокрема в збереженні приватності, стають сьогодні життєво необхідними. Масштаб інформації, яка потрапляє в соціальні мережі, і швидкість, з якою вона поширюється, створюють нові складні проблеми для боротьби з кампаніями дезінформації.

В Україні активно реформується сектор безпеки й оборони з урахуванням особливостей кіберпростору, з кардинальними змінами зовнішнього та внутрішнього безпекового середовища, появою нових викликів та загроз у ситуаціях гібридної війни. Бібліотеки організовують виробництво потрібних користувачам для орієнтування в змісті інформаційних потоків сьогодення аналітичних продуктів, аналізуючи величезні масиви інформації, поданої в електронних і друкованих ЗМІ, готують огляд змісту наукового доробку в різних сферах, формуючи інформаційні системи з перевірених документів, що знаходиться у фондах бібліотек. Бібліотеки готують інформаційні продукти, відповідно до запитів центральних та регіональних управлінських структур, надають дистанційний доступ суб'єктам господарювання в регіонах до постійно поповнюваних ресурсів правової інформації, аналізують передовий досвід і популяризують здобутки науково-технічного прогресу [4, 123].

У перспективі бібліотечні установи як сучасні інформаційні центри, що можуть стати національними інформаційними базами, сприятимуть збереженню та розвитку національної самосвідомості, перетворяться на важливий дискусійний майданчик для обміну інформацією в умовах глобального інформаційного простору. Для підвищення рівня інформаційної грамотності громадян України було створено проєкти для навчання медіаграмотності осіб будь-якого віку. До цього процесу активно долучилися бібліотеки, Академія української преси, Українська бібліотечна асоціація, Детектор Медія, Інститут постінформаційного суспільства, IREX, VeryVerified, VoxCheck, EdEra, Інтерньюз-Україна, проєкт Fake X. Кабінет Міністрів започаткував Національну програму цифрової грамотності населення «Дія: Цифрова освіта», у межах якої Міністерство культури та інформаційної політики України підготовило низку видань, виставок та розпочало реалізацію національного проєкту з медіаграмотності «Фільтр».

Завдяки тісному співробітництву із бібліотеками було розроблено та реалізовано такі проєкти, як: Дистанційний навчальний курс медіаграмотності для громадян, StopFake, Всесвітній тиждень медійної та інформаційної грамотності, Онлайн-курс «Новинна грамотність», Медіаграмотність: практичні навички, «Фактчек: Довіряй-перевіряй», «МедіаРеВізія».

Усі ці проєкти реалізовували бібліотеки навіть у період карантинних обмежень. І сьогодні бібліотечні фахівці удосконалюють свою діяльність: організовуючи нові заходи, які б зацікавили користувачів бібліотек.

Проблема інформаційної безпеки дуже складна та багатогранна, що вимагає поєднання зусиль для її дослідження представників різних галузей, а саме: правознавства, бібліотечної справи, журналістики, комп'ютерних технологій,

психології, соціології, педагогіки. Дослідники з різних сфер аналізують проблему інформаційної безпеки та медіаграмотності, не пов'язуючи ці поняття. Більшість науковців, вивчаючи інформаційну безпеку, зосереджують свою увагу на інформаційній безпеці держави, при цьому не беруть до уваги, з якою небезпекою можуть зітнутися громадяни в будь-який час.

Дослідники вважають, що інформаційна безпека особи безпосередньо залежить від рівня її медіаграмотності, здатності критично оцінювати новини, виявляти ненадійну, брехливу або замовну інформацію, що вводить в оману, протистояти пропаганді та маніпуляціям [10].

Актуальний напрям діяльності бібліотек пов'язаний з розвитком аналізу електронних версій періодичних видань, що має поступово встановлюватись і вдосконалюватись. Необхідно наголосити, що в сучасному інформаційно активному середовищі бібліотеки є одним із ключових елементів інформаційної інфраструктури соціальної діяльності, як правило, заснованої на максимально ефективному використанні сучасних електронних технологій. Тому їхня робота полягає в підтримці ефективного поширення достовірної інформації, яку публікують у найпопулярніших засобах масової інформації.

На думку С. Горової, на сьогодні внаслідок нерозвиненості сучасних інформаційних відносин між бібліотечним середовищем та користувачами виникають суттєві проблеми, пов'язані з такими невирішеними питаннями:

1. З певних технічних причин багато бібліотек ще не включені до системи сучасного інформаційного обміну, збору сучасних інформаційних ресурсів, виконання завдань, пов'язаних з їх структуруванням та поданням користувачам.

2. Сучасні користувачі інформації не завжди знайомі з інформаційними послугами та можливостями бібліотек, через це не достатньо активно виражають відповідний суспільний запит на інформаційне обслуговування [4].

Інформація, отримана з інтернет-ресурсів, характеризується лише часткою вірогідності. Для визначення достовірності новин, виявлення їх маніпулятивності фахівці бібліотечних інформаційних та аналітичних служб повинні використовувати різні методи аналізу тексту. Для запобігання поширенню фейкових новин у соціальних мережах видання The Huffington Post сформувало перелік правил їхнього розпізнавання:

1. Читати більше, ніж заголовок. Якщо детально прочитати новину, то можна виявити, що назва не відповідає тексту або ж у ній немає жодних відомостей, які б підтвердили її достовірність.

2. Оцінювати надійність джерела повідомлення. Незнайомі сайти, які заповнені оголошеннями й назвами та написані Caps Lock, повинні викликати сумніви. Перевіряти за допомогою пошукових систем тексти, які були опубліковані раніше (це дасть уявлення про те, чи є джерело надійним), та URL-адресу будь-якої сторінки, яка здається ненадійною, щоб переконатися, що це не підроблений сайт, який видає себе за надійні медіа.

3. Звертати увагу на дату й час публікації. Поширений елемент фейкових новин – видавати неактуальні, застарілі статті за нові. Якщо в повідомленні є виноски на певні джерела, переглянути їх, звернути увагу на те, коли вони були опубліковані та як у них описано новину, особливо якщо йдеться про час.

4. Хто автор? Ознайомитися із попередніми статтями автора, для того щоб зрозуміти, чи справді він є журналістом, чи не писав неправдивих публікацій раніше.

5. Ознайомитися із джерелами, на які є посилання в новині. Відсутність інтернет-виносок або джерел, з яких були взяті певні відомості, є безсумнівною ознакою того, що пост, найімовірніше, є фейком. Усі заяви або цитати посадовців повинні бути підкріплені надійними джерелами.

6. Звертати увагу на цитати та світлини, які викликають сумнів.

7. Не варто поширювати пости тільки тому, що поділяєте думку автора.

8. Установити, що інші джерела пишуть із цього приводу. Якщо в інших надійних джерелах не повідомляють про певні події, імовірно, новина є фейковою.

9. Проаналізувати, чи варто перепублікувати допис у соціальних мережах. Сайти фейкових новин розраховують на те, що читачі поширюватимуть їхні дописи [12, 316].

Аналітики й інформаційні працівники повинні знати останні новинні тренди, підвищувати свою кваліфікацію, ретельно готувати інформаційні й аналітичні матеріали, не ігноруючи відомостей із соціальних мереж. Все більшої актуальності набуває проблема розгортання в сучасних бібліотеках інформаційно-аналітичних процедур, розроблення методів виявлення фейкових новин і впровадження заходів щодо мінімізації їх впливу. Завдання бібліотеки – надавати не лише найбільш повну, а й повністю перевірену інформацію; бібліотечних працівників – здійснювати пошук актуальної інформацію, ретельно аналізувати її джерела, критично відбирати її та виробляти навички оцінки й перевірки фактів.

Розгортання бібліотечними установами процедур ефективного опрацювання широкого спектру інформаційних потоків є важливим напрямом

задоволення інформаційних потреб сучасних користувачів. Слушною є думка, що національна мережа бібліотечних установ повинна вивчати інформаційні ресурси, що постійно зростають у світовому інформаційному просторі, відбирати ресурси, необхідні для національних інтересів, та поширювати їх у середовищі соціальних інформаційних комунікацій [4, 166].

Працівники бібліотек та інших інформаційних установ при відборі й опрацюванні інформації передусім повинні перевіряти достовірність інформації перед наданням її своїм користувачам.

Бібліотечні фахівці в період воєнного стану мають активно послуговуватися правилами добору достовірної інформації, які запропонував експерт Лондонського бюро розслідувальної журналістики, доктор наук з історії філософії К. Блек, який приїздив до України і виголосив доповідь «Журналістика та етика в конфліктних та постконфліктних суспільствах»:

- «звертати увагу на автора кожного матеріалу, який опрацьовують, з'ясувати, що ще він писав і для кого, який його досвід у темі, до яких експертів / джерел звертається;

- перевіряти, чи в тексті не використано матеріалів із Вікіпедії: це дасть уявлення про те, наскільки автор у темі;

- не довіряти цитатам і використовувати їх лише як засіб пошуку першоджерела;

- використовувати відомості з офіційних сайтів держструктур, ГО, асоціацій;

- звертатися до архівів (там можна знайти багато цікавої інформації) і кешу пошуковиків (щоб знайти інформацію, якої не видно під час звичайного пошуку);

- перевіряти фотографії на достовірність: хто зображений, коли й де;

- з'ясовувати, чи сайти, на яких шукаєте потрібну інформацію, варті довіри: хто їх фінансує, яка аудиторія користувачів, які журналісти там працюють тощо;

- скептично ставитись до чиїхось коментарів і цитат: інколи цитати випадають з контексту або ж їх подають з певним спотворенням змісту;

- розрізняти в коментарях власний досвід людини, її припущення та посилання на конкретні джерела, посадових осіб, статистику тощо;

- найкраща верифікація – звернутися до фахівця, який розуміється на відповідних проблемах;

- ставити під сумнів будь-яку інформацію – самостійно перевіряти факти» [1].

Ці правила, призначені для проведення журналістських досліджень, є корисними й для працівників бібліотек, оскільки відповідають принципам виробництва інформаційно-аналітичної продукції. На їх основі можна побудувати надійний процес перевірки інформації. Бібліотеки завжди були й будуть невід'ємним складником суспільства та найдемократичнішим соціальним інститутом. Всі зміни в країні завжди позначалися на них, і кожного разу вони знаходили своє місце в нових умовах існування.

Наукова новизна нашого дослідження полягає в комплексному вивченні професійних стратегій та методів успішного протистояння в інформаційній війні, які мають знати й застосовувати бібліотеки у своїй роботі.

Висновки. Повномасштабна війна, що відбувається на теренах України, і збільшення на її тлі інформаційного тиску спричинили поширення кібертероризму та хакерських атак, спрямованих на руйнування основ національної безпеки. Бібліотеки України не залишаються осторонь цього інформаційного протистояння, а перетворюються на важливих гравців інформаційних воєн: висвітлюючи та поширюючи правдиву інформацію, вони беруть активну участь в інформаційній протидії. При цьому бібліотекарі навчають користувачів критично оцінювати інформацію, щоб виявляти фейки та провокативні публікації.

Отже, бібліотеки сьогодні – це не просто сховища книг, а інформаційні центри розвитку суспільства, хаби цифрової освіти тощо. А проєкти, які реалізують за участі бібліотек, підтверджують їх важливість для життя сучасного суспільства.

Список використаних джерел

1. Блек К. 16 правил журналістського розслідування від експерта Лондонського Бюро розслідувальної журналістики. Інтерв'ю з британським журналістом вела О. Кутовенко. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/16_pravil_zhurnalistskogo_rozsliduvannya_vid_eksperta_londonskogo_byuro_rozsliduvalnoi_zhurnalistiki/ (дата звернення: 20.09.2022).

2. Ворошилов О. Інформаційна аналітика як напрям роботи сучасної бібліотеки. *Бібліотечний вісник*. 2015. № 3. С. 12–17.

3. Воскобойнікова-Гузєва О. Вебінар як засіб реалізації освітніх проектів громадської організації. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2018. Вип. 5. С. 51–57.

4. Горова С. Інтернет-ЗМІ як об'єкт бібліотечної інформаційної діяльності : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. 208 с.

5. Гранчак Т. Науково-аналітична діяльність національних бібліотек як інструмент забезпечення національного інформаційного суверенітету (за досвідом Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). *Бібліотека XXI ст.: перспективи та інновації* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 23 квіт. 2015 р.). Київ, 2015. С. 11.

6. Дмитришин Б., Косян О. Бібліотекар, медіаграмотність та інформаційна безпека як вимога сучасного професійного діалогу. *Катедра Universum*. 2021. Вип. 2. С. 19–21.

7. Довгань О. Д. Сучасні інформаційні структури як компоненти інформаційної безпеки. *Інформація і право*. 2015. № 2. С. 111–120.

8. Інформаційна війна. *Енциклопедія сучасної України*. URL*:* https://esu.com.ua/search_articles.php?id=12460 (дата звернення: 07.09.2022).

9. Кіца М., Свинаренко Г. Теоретичні та практичні аспекти ведення інформаційної війни у ЗМІ. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Журналістські науки.* Львів, 2019. № 3. С. 69–75.

10. Кривець М. П. Роль публічних бібліотек у забезпеченні інформаційної безпеки та формуванні медійної грамотності особистості. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2021. № 4. С 68–75.

11. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни. Київ, 2015. 497 с.

12. Пригорницька О. Фейкова інформація в соціальних медіа: виявлення, оцінка, протидія. *Наукові праці НБУВ*. 2017. Вип. 48. С. 311–321.

13. Проноза І. І. Інформаційна війна: сутність та особливості прояву. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 61. С. 76–84.

References

1. Black, K. 16 rules of journalistic investigation from an expert of the London Bureau of Investigative Journalism. The interview with the British journalist was conducted by O. Kutovenko. Retrieved from: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/16_pravil_zhurnalistskogo_rozsliduvannya_vid_eksperta_londonskogo_byuro_rozsliduvalnoi_zhurnalistiki/ [in Ukrainian].

2. Voroshilov, O. (2015). Information analytics as a direction of work of a modern library. Bibliotechnyi visnyk, 3, 12–17 [in Ukrainian].

3. Voskoboynikova-Guzeva, O. (2018). Webinar as a means of implementing educational projects of a public organization. Vidkryte osvitnie e-seredovyshche suchasnoho universytetu, 5, 51–57 [in Ukrainian].

4. Horova, S. (2013). Internet media as an object of library information activity: monograph. Kyiv, 208 [in Ukrainian].

5. Granchak, T. (2015). Scientific and analytical activity of national libraries as a tool for ensuring national information sovereignty (based on the experience of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine). Library of the 21st century: perspectives and innovations: materials Vseukr. science and practice conf. (Kyiv, April 23, 2015). Kyiv, 11 [in Ukrainian].

6. Dmytryshyn, B., Kosyan, O. (2021) Librarian, media literacy and information security as a requirement of modern professional dialogue. Katedra Universum, 2, 19–21 [in Ukrainian].

7. Dovgan, O. D. (2015). Modern information structures as components of information security. Informatsiia i pravo, 2, 111–120 [in Ukrainian].

8. Information war. Encyclopedia of modern Ukraine. Retrieved from: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=12460 [in Ukrainian].

9. Kitsa, M., Svynarenko, H. (2019). Theoretical and practical aspects of information warfare in mass media. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Zhurnalistski nauky, Lviv, 3, 69–75 [in Ukrainian].

10. Kryvets, M. P. (2021). The role of public libraries in ensuring information security and the formation of media literacy of the individual. Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia, 4, 68–75 [in Ukrainian].

11. Pocheptsov, G. (2015). Modern information wars. Kyiv, 497 [in Ukrainian].

12. Prygornytska, O. (2017). Fake information in social media: detection, assessment, countermeasures. Naukovi pratsi NBUV, 48, 311–321 [in Ukrainian].

13. Pronoza, I. I. (2018). Information war: essence and peculiarities of manifestation. Aktualni problemy polityky, 61, 76–84 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.10.2022
Отримано після доопрацювання 07.11.2022
Прийнято до друку 16.11.2022

УДК [027.7]:004.77
DOI 10.32461/2409-9805.4.2022.269770

Цитування:
Ржеуський А. В. Дистанційні послуги бібліотек України загальнодержавного значення. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2022. № 4. С. 11–16.

Rzheuskyi A. (2022). Remote Services of Libraries of Ukraine of National Significance. Library Science. Record Studies. Informology, 4, 11–16 [in Ukrainian].

Ржеуський Антоній Валентинович,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
докторант Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
https://orcid.org/0000-0001-8711-4163
antonii.v.rzheuskyi@lpnu.u

ДИСТАНЦІЙНІ ПОСЛУГИ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО ЗНАЧЕННЯ

Мета статті *полягає в дослідженні та проведенні порівняльного аналізу послуг, якими бібліотеки загальнодержавного значення України обслуговують користувачів у дистанційному режимі.* ***Методологія дослідження*** *полягає в застосуванні таких методів: аналізу, синтезу, порівняльного аналізу, узагальнення, бенчмаркінгу.* ***Наукова новизна*** *полягає в дослідженні дистанційних послуг, якими бібліотеки загальнодержавного значення України як провідні інформаційні установи обслуговують своїх користувачів в умовах пандемії та воєнного стану.* ***Висновки.*** *Виявлено бібліотеки України загальнодержавного значення, що надають широкий спектр дистанційних послуг у режимі онлайн в умовах військового стану та карантинних обмежень: Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, Державна науково-технічна бібліотека України та Одеська національна наукова бібліотека. Проведено порівняльний аналіз дистанційних послуг цих установ, що дало змогу виділити Державну науково-технічну бібліотеку України, яка пропонує своїм користувачам такі послуги: дистанційний запис до бібліотеки; замовлення необхідних документів та отримання електронної копії документа або його фрагмента на електронну пошту користувача; послуга «онлайн-запит», за допомогою якої користувачі можуть отримати оперативну інформацію про інформаційні ресурси, сервіси, наявність документів у фонді бібліотеки; систематичне інформування користувачів за обраною тематикою про нові надходження до фондів бібліотеки; формування та редагування бібліографічних списків; організація та проведення конференцій, семінарів, майстер-класів, тематичних виставок.*

Ключові слова: *національні бібліотеки, бібліотеки загальнодержавного значення, вебсайт, сервіс, онлайн-послуги, карантин, воєнний стан.*

Rzheuskyi Antonii,
Candidate of Sciences in Social Communications (PhD),
Doctoral Student, National Academy of Culture and Arts Management

REMOTE SERVICES OF LIBRARIES OF UKRAINE OF NATIONAL SIGNIFICANCE

The purpose of the article *is to research and conduct a comparative analysis of the services with which libraries of Ukraine of national significance provide their users remotely.* ***The research methodology*** *consists in the application of the following methods: analysis, synthesis, comparative analysis, generalisation, and benchmarking.* ***The scientific novelty*** *consists in the study of remote services with which libraries of Ukraine of national significance, as leading institutions, provide their users in the conditions of a pandemic and martial law.* ***Conclusions.*** *The following libraries of national significance were found, which provide a wide range of remote services online in the conditions of martial law and lockdown restrictions: National Library of Ukraine named after Yaroslav Mudryi, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv, the State Scientific and Technical Library of Ukraine, and Odesa National Scientific Library. A comparative analysis of remote services of these libraries has been carried out, which allows to give preference to the State Scientific and Technical Library of Ukraine, since it offers its users the*

© *Ржеуський А. В.*

following services: remote registration to the library; ordering the necessary documents and receiving an electronic copy of the document or its excerpt to the user's e-mail; the "online request" service, with the help of which users can get operational information about information resources, services, the availability of documents in the library collection; systematic informing of users on the selected topic about new arrivals to the funds of the State Scientific and Technical Library of Ukraine; formation and editing of bibliographic lists; organisation and holding conferences, seminars, workshops, and thematic exhibitions.

Key words: *national libraries, libraries of national significance, website, service, online services, lockdown, martial law.*

Актуальність дослідження. Події останніх років у світі та Україні прискорили тенденцію створення та вдосконалення дистанційного бібліотечного сервісу. Раптова криза, викликана спершу поширенням коронавірусу у 2019 році у світі, а у 2020 році й по всій території України, спричинила закриття бібліотечних установ як соціальних інститутів, і більшість бібліотечних працівників втратили можливість виконувати свої функції з інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів.

Саме це стало рушієм переведення бібліотечної роботи на дистанційну основу. Бібліотеки як інформаційні центри мали виконувати своє покликання. Відновлення роботи бібліотек у дистанційному режимі, запровадження дистанційних послуг відбувалось подекуди хаотично, не було визначеної стратегії. Також зберігалась невизначеність того, наскільки продовжиться карантинний період і чи збережеться необхідність бібліотекам перебувати й надалі на дистанційній формі роботи.

Минув час, відбулась адаптація суспільства до нових реалій життя, нав'язаних пандемією, емоційна напруга спала, люди не так гостро вже стали сприймати ізоляцію. Водночас дистанційні форми інформаційного обслуговування увійшли в буденність, використання платформ для віртуальної комунікації почало вкорінюватись у повсякденне життя.

Військова агресія російської федерації проти України у 2022 році посилила необхідність дистанційного обслуговування користувачів у бібліотеках. Загроза ракетних обстрілів змусила користувачів отримувати бібліотечні послуги та доступ до інформаційних ресурсів віддалено – з дому або з укриттів. Українські книгозбірні вже напрацювали досвід дистанційного обслуговування користувачів під час пандемії, проте бібліотечні фахівці продовжують розробляти та впроваджувати в практику нові форми дистанційної роботи.

Аналіз досліджень і публікацій. У контексті нашого дослідження важливо з'ясувати зміст поняття «бібліотечна послуга». Ю. Бурило визначає послугу як дію або діяльність, корисний ефект від якої не має матеріальної форми і споживається в процесі її надання та не віддільний від неї [1, 12]. Н. Федорченко ідентифікує послугу як дію або сукупність дій (діяльність), об'єднаних однією метою – створення корисного ефекту [2, 172]. Е. Агабаб'ян під послугою розуміє корисний ефект, який виникає в процесі продуктивної праці як цілеспрямованої діяльності. «Корисний ефект є не що інше як сукупність корисних властивостей, які направлені на задоволення певної потреби людини» [3]. В. Стаханов визначає послугу як «продукт праці, корисний ефект якого виступає не у формі предмета, а діяльності, яка направлена на предмет або на людину» [3]. О. Ланге послугами вважає діяльність, пов'язану із задоволенням людських потреб, але не спрямовану безпосередньо на виробництво товару. Дослідник стверджує, що результатом цієї праці є дія, а не товар [3]. Ю. Тищенко визначає послугу як операцію, яку споживають у процесі вчинення певної дії або провадження певної діяльності [4].

З наведеними вище визначеннями в розрізі бібліотечної справи можна погодитись частково. Справді, бібліотеки як соціальні інститути покликані надавати бібліотечні інформаційні послуги на безоплатній основі. Нерідко результатом бібліотечної послуги є процес (діяльність). З іншого боку, складений бібліографічний список за темою, огляд, бібліографічний покажчик чи список нових надходжень до бібліотеки можна трактувати як інформаційний продукт.

Також у наведених визначеннях немає жодної згадки про надання послуг у віддаленому режимі. Віддалена послуга передбачає діяльність, яка на момент її виконання не має зв'язку між місцем, де фізично виконується послуга, та місцезнаходженням отримувача послуги.

Згідно із визначенням, що подає Law Insider, бібліотечна послуга – це послуга, яка надає матеріали для читання в зручному форматі; послуга із забезпечення користувачів бібліотечними матеріалами, навчальними та розважальними аудіовізуальними матеріалами [5]. В. Загуменна визначає бібліотечну послугу як конкретний результат бібліотечного обслуговування (корисний ефект бібліотечної праці), що задовольняє певну потребу користувача бібліотеки [6].

Проаналізувавши наявні визначення, вважаємо за необхідне запропонувати власне трактування з урахуванням своїх висновків: *бібліотечна*

послуга (або бібліотечний сервіс) – це вид діяльності, яку провадять на базі як документних фондів бібліотек, так й інформаційних ресурсів, представлених у мережі «Інтернет», і донесена до кінцевого користувача сучасними засобами інформаційних технологій з метою забезпечення його інформаційних потреб.

Бібліотека є складною інформаційною системою. Бібліотечні працівники створюють, підтримують та адмініструють електронні бази даних, впроваджують дистанційні сервіси та надають можливість централізовано скористатись ними через вебсайт бібліотеки, що виконує роль інтерфейсу.

Ю. Горбань зазначає, що з упровадженням карантинних обмежень на початку 2020 року збільшилось відвідування вебсайту наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв, соціальних мереж, послуговування онлайн-сервісами бібліотеки, зокрема зростання частки електронних консультацій [7].

Л. Березівська, Д. Закатнов, С. Тарнавська, Л. Страйгородська акцентують, що в умовах дистанційної роботи ключовим засобом комунікації став офіційний вебпортал Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, тому оперативне та якісне наповнення контенту вебпорталу стало пріоритетним завданням для співробітників бібліотеки в забезпеченні інформаційних запитів користувачів [8].

Ранньому періоду діяльності національних бібліотек в умовах пандемії присвячено працю О. Білик, у якій представлено результати опитування, проведеного Національною бібліотекою Нідерландів, національних бібліотек різних країн щодо подолання кризи, спричиненої пандемією [9].

Основними напрямами діяльності Національної наукової медичної бібліотеки України впродовж 2020 року було інформування своїх користувачів про нові надходження літератури до бібліотеки та відображення її в довідково-пошуковому апараті бібліотеки, надання бібліографічних довідок та консультативної допомоги [10].

Актуальність нашої статті полягає в дослідженні дистанційних послуг, якими бібліотеки загальнодержавного значення України обслуговують своїх користувачів в умовах пандемії та воєнного стану.

Мета публікації полягає в дослідженні та проведенні порівняльного аналізу послуг, якими бібліотеки загальнодержавного значення України обслуговують користувачів у дистанційному режимі.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо та порівняємо послуги, що надають дистанційно під час воєнного стану та карантинних обмежень провідні бібліотеки України загальнодержавного значення, що пропонують користувачам найширший перелік дистанційних послуг: Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, Державна науково-технічна бібліотека України та Одеська національна наукова бібліотека.

Рис. 1. ***Кількість дистанційних сервісів, що надають бібліотеки України загальнодержавного рівня***

Серед бібліотек України загальнодержавного рівня слід назвати: Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського, Національну бібліотеку України імені Ярослава Мудрого, Державну науково-педагогічну бібліотеку України імені В. О. Сухомлинського, Національну історичну бібліотеку України, Державну наукову архітектурно-будівельну бібліотеку імені В. Г. Заболотного, Національну науково-медичну бібліотеку України, Національну наукову сільськогосподарську бібліотеку Національної академії аграрних наук України, Львівську національну наукову бібліотеку України імені В. Стефаника, Харківську державну наукову бібліотеку імені В. Короленка, Одеську національну наукову бібліотеку, Державну науково-технічну бібліотеку України.

Загальну кількість дистанційних послуг, що надають досліджувані книгозбірні, зображено на *рис. 1*. З нього видно, що найбільшу кількість дистанційних послуг надає Державна науково-технічна бібліотека України.

Перейдемо до більш детального аналізу дистанційних послуг бібліотек (*табл. 1*).

Таблиця 1

Порівняння сервісів бібліотек загальнодержавного значення

Назва послуги / Назва бібліотеки	Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого	Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського	Львівська національна наукова Бібліотека України ім. В. Стефаника	Державна науково-технічна бібліотека України	Одеська національна наукова бібліотека
ЕДД	–	–	+	+	+
Визначення індексу УДК	–	–	+		+
Онлайн-реєстрація користувачів	–	–	–	+	+
Віртуальна довідка	+	+	–	+	+
Послуга «Запитайте в бібліографа»	–	+	–		–
Систематичне інформування за темою	–	–	–	+	–
Формування бібліографічних списків	–	–	–	+	–
Надання послуг з організації та / або проведення заходів	–	–	–	+	–

Послугу з дистанційного визначення індексів УДК надають дві книгозбірні: Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника та Одеська національна наукова бібліотека.

Онлайн-реєстрація користувачів на сьогодні є вкрай актуальною, але вона представлена лише на вебсайтах Державної науково-технічної бібліотеки України та Одеської національної наукової бібліотеки. Реєстрація нових користувачів бібліотек відбувається через онлайн-форму на вебсайті книгозбірень, де користувач зазначає свої персональні дані, при цьому користувач може виконати цю операцію з будь-якого місця знаходження, і це не потребує від нього фізичного відвідування бібліотеки.

Найбільш поширеною дистанційною послугою бібліотек є віртуальна довідкова служба (*рис. 2*). Як показано на *рис. 2*, послугу віртуальної довідкової служби надають Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Державна науково-технічна бібліотека України та Одеська національна наукова бібліотека. Окрім того, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського розробила та підтримує ще один сервіс, спрямований на забезпечення довідково-інформаційних потреб користувачів – послуга «Запитайте в бібліографа».

Не менш популярною та затребуваною дистанційною послугою є електронна доставка документів (ЕДД), адже технологічний процес такої послуги передбачає, що бібліотечний працівник засобом електронної скриньки або ж через спеціальну форму (де користувач сформує інформаційний образ документа) на вебсайті отримує запит на повнотекстовий фрагмент документа. Після цього бібліотечний фахівець виконує пошук, сканує необхідний фрагмент, опрацьовує файл і надсилає користувачеві на його скриньку. Це знову ж таки знімає потребу фізичної присутності користувача в бібліотеці, особливо під час воєнного стану. Виявлено, що скористатись цією послугою пропонують три книгозбірні з п’яти (*рис. 3*).

До переваг дистанційного сервісу Державної науково-технічної бібліотеки України також належить систематичне інформування користувачів за обраною тематикою про нові надходження, формування та редагування бібліографічних списків, з послуговуванням власними базами даних, інформаційними ресурсами, розміщеними на відкритих платформах в інтернеті, надання послуг з організації та / або проведення конференцій, семінарів, майстер-класів, тематичних виставок, дистанційне проведення яких надає ще більшої ваги цьому сервісу.

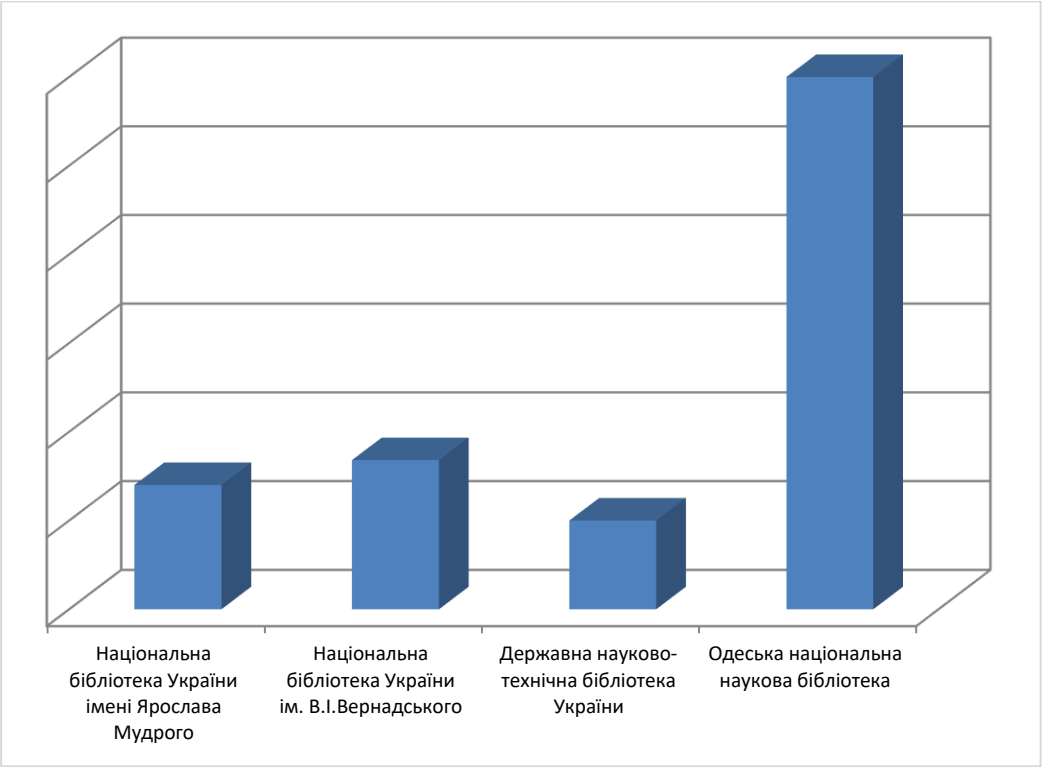

Рис. 2. ***Надання бібліотеками загальнодержавного значення послуги віртуальної довідкової служби***

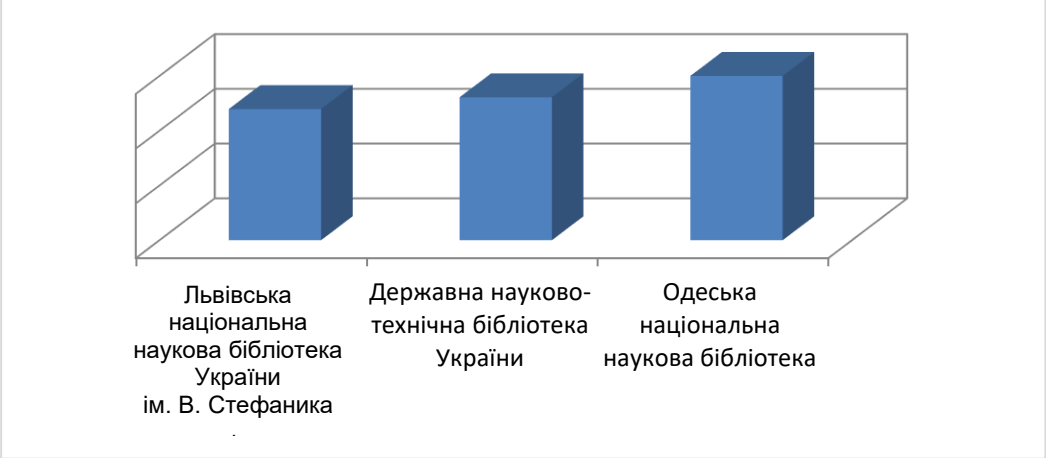

Рис. 3. ***Надання бібліотеками послуги електронної доставки документів***

Наукова новизна статті полягає в дослідженні дистанційних послуг, якими бібліотеки загальнодержавного значення України як провідні інформаційні установи обслуговують своїх користувачів в умовах пандемії та воєнного стану.

Висновки. Отже, у процесі дослідження виявлено бібліотеки України загальнодержавного значення, що надують широкий спектр дистанційних послуг у режимі онлайн в умовах військового стану та карантинних обмежень: Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, Державна науково-технічна бібліотека України та Одеська національна наукова бібліотека. Проведено порівняльний аналіз дистанційних послуг цих бібліотек, що дало змогу виділити Державну науково-технічну бібліотеку України, яка пропонує своїм користувачам такі послуги: дистанційний запис до бібліотеки, замовлення необхідних документів та отримання електронної копії документа або його фрагмента на електронну пошту, послуга «онлайн-запит», за допомогою якої користувачі можуть отримати оперативну інформацію про ресурси, послуги, наявність документів у фонді бібліотеки, систематичне інформування користувачів за обраною тематикою про нові надходження до фондів бібліотеки, формування та редагування бібліографічних списків, організація та проведення конференцій, семінарів, майстер-класів, тематичних виставок.

Список використаних джерел

1. Бурило Ю. П. Особливості розмежування інформаційних та інформаційно-інфраструктурних робіт і послуг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Право*. 2013. Вип. 22. Ч. І. Т. 2. С. 11–14.

2. Федорченко Н. В. До питання про предмет договору про надання послуг. *Держава і право.* 2014. Вип. 66. С. 165–173.

3. Данилюк Т. І. Сутність поняття «послуга»: теоретичні аспекти. *Ефективна економіка.* 2014. № 8. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3247 (дата звернення: 28.09.2022).

4. Тищенко Ю. Поняття «послуга»: в міжнародному та вітчизняному праві. *Теорія та історія держави і права*. 2018. № 4. С. 89–98.

5. Library service definition. Law Insider. URL: https://www.lawinsider.com/dictionary/library-service (дата звернення: 28.09.2022).

6. Загуменна В. В. Класифікація інформаційних продуктів і послуг бібліотек з переорієнтацією на первісність обслуговування. URL: https://www.slideshare.net/rusya77/ss-21501262 (дата звернення: 28.09.2022).

7. Горбань Ю. І. Дистанційне обслуговування та нові онлайн-послуги бібліотек закладів вищої освіти під час пандемії COVID-19. *Scientific practice: modern and classical research methods.* 2021. Vol. 3. Pp. 160–164.

8. Березівська Л. Діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в умовах пандемії COVID-19: виклики, проблеми та шляхи їх розв'язання. *Науково-педагогічні студії.* 2021. Вип. 5. С. 120–135.

9. Білик О. Пандемія COVID-19 та діяльність національних бібліотек світу. *Бібліотечна планета*. 2020. № 2. С. 38–39.

10. Світ медичних бібліотек: події, факти, цифри. Рік 2020 : інформаційно-аналітичний огляд / Національна наукова медична бібліотека України ; уклад.: О. М. Кірішева, Т. В. Кулієва, С. М. Науменко ; відп. ред. Т. А. Остапенко. Київ, 2021. 152 с.

References

1. Burylo, Yu. (2013). Peculiarities of distinguishing information and information-infrastructure works and services. Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Law, 22, I, 2, 11–14 [in Ukrainian].

2. Fedorchenko, N. (2014). To the question of the subject of the contract for the provision of services. State and law, 66, 165–173 [in Ukrainian].

3. Danyliuk, T. (2014). The essence of the concept of "service": theoretical aspects. Efficient economy, 8. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3247 [in Ukrainian].

4. Tyshchenko, Yu. (2018). The concept of "service": in international and domestic law. Theory and history of the state and law, 4, 89–98 [in Ukrainian].

5. Library service definition. Law Insider. Retrieved from: https://www.lawinsider. com/dictionary/library-service [in English].

6. Zagumenna, V. Classification of information products and services of libraries with a reorientation on the primacy of service. Retrieved from: https://www.slideshare.net/rusya77/ss-21501262 [in Ukrainian].

7. Horban, Yu. (2021). Remote service and new online services of libraries of higher education institutions during the COVID-19 pandemic. Scientific practice: modern and classical research methods, 3, 160–164 [in Ukrainian].

8. Berezivska, L. (2021). Activities of the State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine named after V.O. Sukhomlynskyi in the conditions of the COVID-19 pandemic: challenges, problems and ways to solve them. Scientific and pedagogical studies, 5, 120–135 [in Ukrainian].

9. Bilyk, O. (2020). The COVID-19 pandemic and the activities of the world's national libraries. Library planet, 2, 38–39 [in Ukrainian].

10. Kirisheva, O. M., Kuliyeva, T. V., Naumenko, S. M. (ed.). (2021). The world of medical libraries: events, facts, figures. Year 2020: Informational and analytical review. National Scientific Medical Library of Ukraine; resp. ed. T. A. Ostapenko. Kyiv, 152 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022
Отримано після доопрацювання 11.11.2022
Прийнято до друку 21.11.2022

УДК 026.6:929](477)
DOI 10.32461/2409-9805.4.2022.269775

Цитування:
Вернік О. Л., Вернік Ю. В. Український національний біографічний архів як інструмент і матеріал в етнопсихологічному дослідженні. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2022. № 4. С. 17–24.

Vernik O., Vernik Yu. (2022). Ukrainian National Biographical Archive as a Tool and Material in Ethno-Psychological Research. Library Science. Record Studies. Informology, 4, 17–24 [in Ukrainian].

Вернік Олексій Леонідович,
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник відділу
формування біобібліографічних інформаційних
ресурсів Інституту біографічних досліджень
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського
https://orcid.org/0000-0003-0572-2005
avernik@meta.ua

Вернік Юлія Вікторівна,
науковий співробітник відділу формування
біобібліографічних інформаційних ресурсів
Інституту біографічних досліджень
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського
https://orcid.org/0000-0002-0783-5372
julver@ukr.net

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ БІОГРАФІЧНИЙ АРХІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ І МАТЕРІАЛ В ЕТНОПСИХОЛОГІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ

Мета роботи *– на основі конкретного прикладного історико-психологічного дослідження продемонструвати можливості використання електронного «Українського національного біографічного архіву» (УНБА) у сфері гуманітарного знання.* ***Методологія дослідження*** *полягає в поєднанні загальнонаукових методів аналізу теоретичного матеріалу та статистичних і порівняльних методів аналізу конкретних емпіричних даних, їх систематизація та узагальнення.* ***Наукова новизна*** *дослідження характеризується використанням інформаційних технологій, великих обсягів даних, методів статистичної обробки в традиційно гуманітарній сфері досліджень, якій притаманний переважно описовий підхід.* ***Висновки****. На прикладі запропонованого дослідження презентовано підхід, який дасть змогу істотно розширити можливості як конкретних біографічних розвідок, так і досліджень соціально-історичного, етнологічного, історико-психологічного спрямувань. Масштабні обсяги та детальна структурованість УНБА за її тематичним, хронологічним, гендерним розподілом дає можливість презентувати саму систему ядром наукової діяльності віртуальної історико-біографічної лабораторії. Аналогів цього підходу в Україні на сьогодні не існує через унікальність самого біографічного архіву (УНБА), у якому поєднано максимально широке охоплення національного біографічного матеріалу з його детальним структуруванням. Перспективою подальших розвідок в презентованому напрямі вбачаємо вивчення динаміки змінювання архетипних особливостей узагальненого образу українців у часовій перспективі, що включає в себе відповіді на питання: як співвідносилися сфери соціальної активності чоловіків і жінок у різні часові відрізки, масштабування яких можливе від століть до одного покоління, тобто 20–30 років; наскільки такі зміни є статистично значимими. Іншим цікавим напрямом вважаємо виявлення архетипних особливостей українців залежно від місць соціальної активності, народження тощо – так званих географічних рубрик.*

Ключові слова: *Український національний біографічний архів, персоналії, архетипи, тематичні рубрики, домени, статистика.*

© *Вернік О. Л., Вернік Ю. В.*

Vernik Oleksii,
Candidate of Psychological Sciences, Senior Researcher,
Institute of Biographical Research, Vernadsky National Library of Ukraine

Vernik Yuliia,
Research Associate, Institute of Biographical Research,
Vernadsky National Library of Ukraine

UKRAINIAN NATIONAL BIOGRAPHICAL ARCHIVE AS A TOOL AND MATERIAL IN ETHNO-PSYCHOLOGICAL RESEARCH

The purpose of the article *is to demonstrate the possibilities of using the electronic "Ukrainian National Biographical Archive" (UNBA) in the field of humanitarian knowledge based on a specific applied historical and psychological study.* ***The research methodology*** *is a combination of general scientific methods of analysis of theoretical material and statistical and comparative methods of analysis of specific empirical data, their systematisation and generalisation.* ***The scientific novelty*** *of the research is characterised by the use of information technologies, large volumes of data, and methods of statistical processing in the traditionally humanitarian field of research, which is characterised by a predominantly descriptive approach.* ***Conclusions****. On the example of the proposed study, an approach is presented that will allow to significantly expand the possibilities of both specific biographical investigations and studies of socio-historical, ethnological, and historical-psychological directions. Large-scale volumes and detailed structuring of the biographical archive (UNBA) according to its thematic, chronological, and gender distribution allows presenting the system itself as the core of the scientific activity of the virtual historical and biographical laboratory. Analogues of this approach do not exist in Ukraine today due to the uniqueness of the biographical archive (UNBA) itself, which combines the widest possible coverage of national biographical material with its detailed structuring. As a perspective of further research in the presented direction, we see the study of the dynamics of changing the archetypal features of the generalised image of Ukrainians in the temporal perspective. This includes answers to the question: how were the spheres of social activity of men and women correlated in different periods, the scaling of which is possible from centuries to one generation, i.e. 20-30 years? How statistically significant are these changes? We consider another interesting direction to be the identification of archetypal characteristics of Ukrainians depending on the places of social activity, birth, etc. – the so-called geographical rubrics.*

Keywords: *Ukrainian National Biographical Archive, personalities, archetypes, thematic headings, domains, statistics.*

Актуальність дослідження. У сьогоденних реаліях відбуваються тектонічні трансформаційні процеси в Україні та світі, які одночасно відображаються в інформаційно-технічній, соціальний і науково-гуманітарній сферах життя. Такі зміни створюють новий науковий і суспільний дискурс, що потребує якісного перегляду теоретико-методологічних та інструментальних підходів сучасної соціогуманітаристики. Він має містити в собі щонайменше два тісно пов'язаних між собою аспекти – відповідність національного дискурсу «мейнстриму» світової науки й, по-друге, дійсну інтеграцію в науково-дослідницькій діяльності інформаційно-технічної і соціогуманітарної сфер. Така інтеграція в міжнародному науковому полі відбувається в новітній галузі знання і практики – цифровій гуманітаристиці.

Аналіз досліджень і публікацій. В останнє десятиліття дослідження в напрямі поєднання / використання цифрових інформаційних технологій, великих даних, статистичного апарату й ресурсів біографічної інформації в історико-біографічних дослідженнях різних країнах стає все більш поширеним. Зокрема, звертаємо увагу на дослідження К. Уоррена й ін. [1; 2], проєкт фінських дослідників WarSampo [5] й ін.

Мета роботи – на основі конкретного прикладного історико-психологічного дослідження продемонструвати можливості використання електронного «Українського національного біографічного архіву» (УНБА) у сфері гуманітарного знання.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні УНБА є унікальною системою збереження інформації про видатних представників української культури, що нараховує більше 88 000 персоналій (станом на жовтень 2022 року). Його унікальність полягає в поєднанні двох характеристик – максимально широке охоплення і досить детальне структурування. Саме такий синтез дає змогу отримувати, аналізувати й інтерпретувати кількісні статистичні дані, щоб виявити риси певного узагальненого образу особи – чоловіка чи жінки, тобто людини, яка жила в певну історичну епоху, займалася певною справою, була пов'язана з відповідними подіями,

місцевістю тощо – риси, які можуть бути віднесеними до архетипних.

Поняття про архетип, архетипний образ почало формуватися наприкінці XIX – на початку XX століття одночасно в декількох галузях знання, насамперед у психології, літературознавстві, культурології. С. Кримський визначає архетип як «наскрізну символічну структуру культури, що асоціює певний тематичний матеріал свідомого та підсвідомого функціонування людських цінностей»[1]. Це певна інваріантна структура культури, що в тому чи іншому варіанті втілення проходять через увесь масив історії культури. Один із засновників теорії архетипів К. Г. Юнг, розуміючи архетип як найстародавнішу та найзагальнішу форму уявлення людства [14, 106], виокремлює в ньому дві базові властивості – *динамічність*, тобто змінюваність змісту залежно від конкретних умов, і *всезагальність*, або притаманність будь-якій соціальній одиниці – індивідові, спільноті, історико-культурному пласту тощо, будь-якому продукту їхньої діяльності. Основу архетипу, на думку Юнга, становлять, по-перше, відображення постійно повторюваного досвіду людства й, по-друге, готовність індивіда знову й знову репродукувати ті самі або схожі міфічні уявлення.

Варто відзначити, що з 1950-х років відбулося переосмислення базових архетипів, з'явилася «архетипна психологія» [13], яка ґрунтувалася на запровадженні ідеї політеїзму, тобто можливості існування різних архетипних центрів, не тільки «самості» (за К. Г. Юнгом), а також відмови зведення усього многовиду жіночих образів лише до одного – образу Матері.

Одним з найбільш поширених і затребуваних у сучасній практиці є підхід К. Пірсон [7], у центрі якого – архетип «героя», притаманний будь-якій з відомих культур, будь-кому з людей. Основна ідея полягає в тому, що сам архетип має внутрішню логіку становлення і розвитку або «подорож героя» через зміну домінування того чи іншого архетипу. Науковиця виділила 12 базових архетипів (у початковій версії було шість, 1986), які проживає кожна людина у своєму становленні і які можна представити складовими компонентами соціально-психологічної структури спільноти, країни, нації. Один чи декілька з них можуть бути пов'язані з основою, тоді як інші можуть змінюватися із часом. Для кожного з архетипів виділяють базові цінності, моральну складову, притаманний спосіб життя, страхи та небезпеки тощо.

Сама К. Пірсон описує архетип як означення «будь-якого вічного персонажа, процесу, образу чи оповіді, що виявляються в усі часи й в усіх місцях у мистецтві, літературі, людських мріях і фантазіях, а також у людських витворах»[2]. При цьому вона спирається на думку К. Г. Юнга про те, що архетипів стільки, скільки існує типових життєвих ситуацій, а їх нескінченне повторення відобразило ці переживання в нашій психіці спочатку тільки у вигляді форм без змісту, які становлять лише можливість певного типу сприйняття та дії. Ця теза є однією з головних у нашій подальшій розвідці.

Так само важливим є підхід до архетипів українського науковця, одного з піонерів дослідження архетипів української культури С. Кримського [10]. Згідно з його поглядами, архетипи становлять свого роду «духовні матриці», у яких генеруються фундаментальні семіотичні образи культури відповідно до змістових запитів певних етапів її розвитку. Він, слідом за Гайдеггером, виділяє такі базові національні архетипи, як «дім» – символ святого довкілля буття; «поле» – символ джерела існування, місця життя; «храм» – як символ святині. Вони притаманні різним націям. Разом із загальними науковець виокремлює і наскрізні структури української культури, серед яких: «світ як книга» («текст Бога»), «софійність», або «Божа мудрість», «українське поле» як особисто відвойований у стихії шматок власної землі, «земля» як материнський початок буття, «серце» як символ «внутрішньої людини» / «внутрішнього всесвіту» – основи моральності тощо.

Варто відзначити й деякі нещодавні дослідження вітчизняних науковців. Зокрема, у Л. Пономаренко виділено національні архетипи «трудівника», «кочівника», «вчителя», «жертви», «воїна» як такі, що мають суттєвий вплив на формування української ментальності, а через неї – на процеси інституціоналізації в Україні [8, 253]. М. Лакшина дослідила інформаційний простір як чинник трансформації архетипу національної держави в умовах глобалізації [11]. Також у сучасному національному науковому просторі презентовано значну кількість окремих літературознавчих, лінгвістичних і культурологічних досліджень, у яких більшою або меншою мірою автори звертаються до проблеми архетипу в етнонаціональному контексті.

Ідея дослідження. В УНБА презентовано біографічні дані більше 88 тисяч осіб різних історичних часів, пов'язаних власною життєдіяльністю з Україною. Розробники УНБА стверджують, що в процесі його формування до 2020 року були повністю опрацьовані майже всі вітчизняні енциклопедії, більша частина довідників та словників біографічного спрямування [15; 35].

Вважаємо, що така сукупність даних являє собою репрезентативну вибірку українців, і тому ми маємо можливість, використовуючи методи статистичної обробки даних, визначити усереднені показники щодо різних соціальних і демографічних характеристик, насамперед, у контексті поточного

дослідження, провідних сфер активності. Такі показники, представленості у сферах активності, можна інтерпретувати як прояви більшою чи меншою мірою провідних психічних функцій (за К. Г. Юнгом). Так, армія як провідна сфера життя, вочевидь, переважно асоціюється з архетипом «воїн», наука – з архетипом «мислитель» та ін., їх домінуючими цінностями, моральною складовою, способом життя тощо.

У результаті такого аналізу маємо отримати провідні особливості національного українського архетипу. Якщо ж при цьому виділити гендерні групи – то ще й порівняльні жіночі та чоловічі архетипові особливості.

Опис дослідження. *На першому етапі* аналізу ми стикнулися з проблемою недостатньої відповідності наявного в системі біографічного архіву (УНБА) довідника сфер діяльностей умовам поточного дослідження. Вимоги до таких довідників щонайменше дві – повнота й однозначність представлених даних, тобто, по-перше, вони мають описувати увесь простір сфер соціальної активності й, по-друге, два різні записи мають описувати неперетинні сфери життєдіяльності. Як щодо першої, так і до другої складової виникли певні питання, вирішення яких сприяло покращенню організації самої інформаційної системи біографічного архіву (УНБА). Зокрема, неповнота була відображена в домені «Наука», представленому лише гуманітарними, природничими, економічними та соціальними науками. На момент створення УНБА (кінець 1990-х) такий поділ був загальноприйнятим і достатнім, проте за час, що минув, домен «Наука» став значно більш диференційованим за рахунок, наприклад, правових, аграрних наук.

Ця проблема спонукала сформулювати й нове завдання щодо оптимізації структур біографічного архіву – реструктурування деяких довідників системи з лінійних до ієрархічних[3]. Першим кроком у цьому напрямі було виділення базових / кореневих сфер. Для вирішення такого завдання (*другий етап*) ми використали інформацію щодо зафіксованих відомостей про дефініції персоналій. Із цією характеристикою пов'язаний відповідний довідник, проте його ведення і редагування (додавання нових дефініцій) було досить довільним, у результаті чого на теперішній момент у ньому нараховують 1 627 записів, тобто в ньому значно повніше було описано соціальні ролі, а тому й можливі сфери діяльності.

У результаті аналізу дефініцій виділено 18 базових сфер соціальної активності людини як підстав до занесення персоналії до УНБА (*табл. 1*). Зауважимо, що 0,52% від загальної кількості даних про дефініції ми не змогли віднести до жодної з виділених базових сфер. Серед них ті, що траплялися в базі даних не більше трьох разів, зокрема: «синоптик», «мудрець», «містик», «камергер», «коморник» й ін. Також виникли ускладнення з віднесенням до сфер діяльності деяких дефініцій «фахівця». Наприклад, не зовсім зрозуміло, фахівець у галузі електрозварювання має стосунок до промислової чи до наукової діяльності. Проте кількість не віднесених до тієї чи іншої дефініцій була лише 0,52 %, і нею ми вирішили нехтувати як похибкою.

Таблиця 1

Базові домени й кількісний розподіл записів персоналій за ними

№	Домен	Кількість	Відсоток
1	Аристократія	218	0,1%
2	Бізнес	1619	0,8%
3	Виробництво	6906	3,6%
4	Військові	25585	13,4%
5	Держслужба	1508	0,8%
6	Мандри	255	0,1%
7	Медицина	8971	4,7%
8	Мистецтво	46455	24,2%
9	Наука	44640	23,3%
10	Освіта	16290	8,5%
11	Політика	6701	3,5%
12	Право	1867	1,0%
13	Релігія і церква	6535	3,4%
14	Сільське господарство	1337	0,7%
15	Сім'я	136	0,1%
16	Спорт	4643	2,4%
17	Суспільна діяльність	15752	8,2%
18	Управління	2300	1,2%
	Разом	***192579***	***100,00%***

У цьому переліку сфер діяльності з'явилося декілька доменів, відсутніх у попередньому списку. По-перше, це сфера, яку ми умовно назвали «Аристократія». До неї були віднесені персоналії, які згадані як дворянин, граф, барон й ін. По-друге, сфера з умовною назвою «Держслужба», до якої увійшли персоналії з дефініціями: міністр, урядовець, службовець, статський / таємний / титулярний / надвірний радник, гофмейстер й ін. По-третє, сфера «Мандри», до якої зараховані особи, відомі насамперед через власні переміщення, як-то: мандрівники, мореплавці, перші поселенці. Нарешті, сфера «Сім'я» стосувалася осіб, які згадані саме за цією ознакою: донька, дружина видатного діяча культури, мати-героїня тощо. Відзначимо, що домену «Армія» було надано більш сучасну назву – «Військо».

На *третьому етапі* проаналізовано кількісний розподіл персоналій за виділеними сферами діяльності. З наведеної таблиці можна бачити, що істотно домінуючими в переліку доменів є дві майже рівнозначні сфери життя – «Мистецтво» (24,2%) і «Наука» (23,4%), що засвідчує: найбільшу цінність в українському суспільстві становлять саме ці дві сфери. На третьому за важливістю місці – сфера участі в силових структурах, так чи інакше пов'язаних з веденням активних воєнних дій, спрямованих передусім на захист власної держави чи завоювання інших – домен «Військові» (13,4%). Четверту й п'яту за значимістю позицію поділяють сфери «Суспільна діяльність» (8,5%) та «Освіта» (8%). Наступний блок склався із чотирьох доменів, кожен з яких презентує близько 4% загальної вибірки. Це – «Медицина» (4,4%), «Релігія і церква» (3,9%), «Виробництво» (3,8%) і «Політика» (3,7%). Кожен з інших доменів склав менше 2%, а їх загальний залишок становив менше 10% (7,3%).

Надалі ми вирішили уточнити отримані результати щодо гендерних відмінностей, тому проаналізували розподіл вказаних сфер діяльності окремо в чоловіків і жінок. По-перше, відзначимо наявний помітний дисбаланс у кількісному співвідношенні: за сферами діяльності в чоловіків 165 955 записів, тоді як у жінок – лише 25 146 (або 87% проти 13%). При цьому 25 тисяч записів – теж досить істотний статистичний масив, який можемо використовувати для узагальнень. Водночас, як було вказано, така розбіжність в останні десятиліття має стійку тенденцію до зменшення.

На *рис. 1* представлено порівняльну діаграму розподілів доменів діяльності персоналій відповідно до статі.

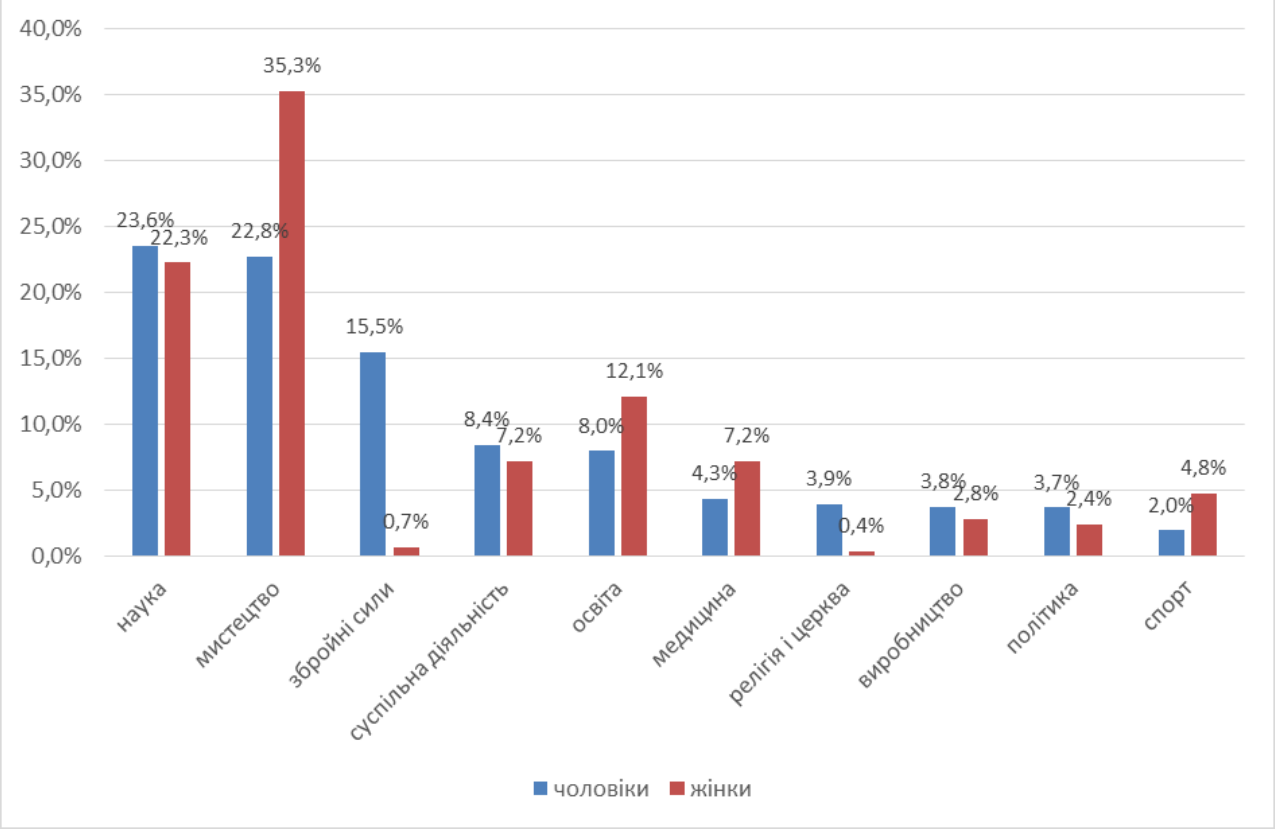

Рис. 1. ***Гістограма відсоткового розподілу доменів у базі даних УНБА за статевою ознакою***

З отриманих результатів можна бачити істотні відмінності між уявленнями про узагальнений образ української жінки й українського чоловіка, що може бути сформований на основі даних біографічного архіву (УНБА). За критерієм статистичної значимості хі^2 ми отримали значущість відмінностей на рівні 0,001, яку можна інтерпретувати як дуже істотну. Тож узагальнені чоловічий і жіночий образи в УНБА виявилися досить різними. Якщо в чоловіків домінують дві майже рівнозначні між собою сфери діяльності, то в жінок вона єдина – мистецтво, яке займає більше третини всієї вибірки персоналій (35%) та є більш ніж у півтора рази більшою за наступну сферу – науку (22%). Третє місце в жінок посідає сфера освіти (12%), яка в чоловіків виявилася лише на п'ятому місці (8%). Четверте й п'яте за значимістю місце в жінок майже однакове, та займають їх суспільна діяльність і медицина (по 7%). Остання в чоловіків взагалі є майже удвічі менш значимою (4%) і посідає лише шосте місце. З іншого боку, відзначимо й домен «Військо», який у жінок майже не представлений (менше одного відсотка), у чоловіків посідає третє місце (15%). Потужність кожного з решти доменів й у першому, й у другому випадку становила менше 5%. Отже, узагальнений образ чоловіка і жінки за домінуючими доменами можна представити *табл. 2*.

Таблиця 2

Узагальнений образ чоловіка і жінки за домінуючими доменами

Чоловік в УНБА		**Жінка в УНБА**	
		Мистецтво (35%)	
Наука (24%)	Мистецтво (23%)	Наука (22%)	
Військові (15%)		Освіта (12%)	
Суспільна діяльність (8%)		Суспільна діяльність (7%)	Медицина (7%)

Ризики та зауваження. В отриманих результатах варто звернути увагу на декілька моментів. По-перше, наш масив даних персоналій ґрунтується на офіційних друкованих джерелах, виданих у попередні роки, зокрема й за часів СРСР, критерії відбору до яких істотно різняться та подекуди є неоднозначними. Вочевидь, у поточних умовах переведення друкованих видань в електронний вигляд, з одного боку, і масове поширення біографічної інформації через платформи Web-2 (наприклад вікіпедія) без урахування критеріїв соціальної та культурної значущості – з іншої, робить актуалізацію бази даних персоналій УНБА в наявній технології значно менш ефективною. Тому постає питання про їх модифікацію, зміну.

По-друге, у масиві даних персоналій біографічного архіву (УНБА) за вказаних вище причин поки далеко недостатньо відображені значимі особи, діяльність яких припала на останні десятиріччя, у які відбувалися тектонічні історичні зсуви й трансформації в розвитку нашої країни. Тож зміни, що відбуваються в узагальнених образах українця та українки, у поточних даних майже не відображено.

По-третє, виділені домени являють собою універсальні для певної історичної епохи сфери соціальної активності людини. Тому специфіка представників того чи іншого етносу має полягати саме в дольовому розподілі відповідних сфер і, тим самим, домінуванні / цінності чи, навпаки, підпорядкованості / другорядності тих чи інших функцій / соціокультурних типів. Можна очікувати, що в інших культурах у різний історичний час структура розподілу доменів буде іншою.

По-четверте, існують й інші способи виділення сфер життєвої активності людини. Вочевидь, в інших способах класифікації будуть і дещо інші результати. Ми запропонували тільки один з таких способів, що відповідає критеріям повноти й однозначності. Водночас такі класифікатори можуть мати не лінійну, але ієрархічну (залежну) будову. Зокрема, домен «Наука» включає до себе щонайменше гуманітарні, природничі, технічні, соціономічні напрями, які передбачають різні домінуючі психічні, психологічні й соціальні функції, різні функціональні місця, тобто різні архетипні особливості. Так само, як до домену «Мистецтво» входять і композитори, і виконавці, тобто ті, що мають в основі різні архетипи. Тому представлені результати дослідження ми вважаємо лише першим наближенням.

Перспективи подальших досліджень. Наступною перспективою подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо вивчення динаміки змінювання архетипних особливостей узагальненого образу українців у часовій перспективі: як співвідносилися сфери діяльності в різні часові відрізки, масштабування яких можливе від століть до одного покоління, тобто 20–30 років; наскільки такі зміни є статистично значимими. Іншим цікавим напрямом вважаємо виявлення архетипних особливостей українців залежно від місць соціальної активності, можливо, народження, так званих географічних рубрик.

Наукова новизна дослідження характеризується використанням інформаційних технологій, великих обсягів даних, методів статистичної обробки в традиційно гуманітарній сфері досліджень, якій притаманний переважно описовий підхід.

Висновки. На прикладі запропонованого дослідження презентовано підхід, який дасть змогу істотно розширити можливості як конкретних біографічних розвідок, так і досліджень соціально-історичного, етнологічного, історико-психологічного спрямувань. Масштабні обсяги й детальна структурованість УНБА за її тематичним, хронологічним, гендерним розподілом дає можливість презентувати саму систему як ядро наукової діяльності віртуальної історико-біографічної лабораторії. Аналогів такого підходу в Україні на сьогодні не існує у зв'язку з унікальністю самого біографічного архіву (УНБА), у якому максимально широко охоплено національний біографічний матеріал з його детальним структуруванням.

Примітки

[1] Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=44787

[2] https://www.carolspearson.com/about/about-archetypes-c-g-jung-and-depth-psychology

[3] Ідеться, окрім довідника сфер діяльності, ще й про довідник географічних місць. Але тут маємо окреме завдання на перспективу, і воно на теперішньому етапі не пов'язане з метою нашого дослідження.

Список використаних джерел

1. Langmead Alison, Otis Jessica M., Warren Christopher N. Towards Interoperable Network Ontologies for the Digital Humanities. *International Journal of Humanities and Arts Computing*. 2016. Vol. 10. Iss. 1. Pp. 22–35. DOI: https://doi.org/10.3366/ijhac.2016.0157.
2. Warren Christopher, Shore Daniel, Otis Jessica, Wang Lawrence, Finegold Mike, Shalizi Cosma Six degrees of Francis Bacon: A statistical method for reconstructing large historical social networks. *Digital Humanities Quarterly*. 2016. № 10(3).
3. Gardiner Eileen, Musto Ronald G. The Digital Humanities: A Primer for Students and Scholars. Cambridge : Cambridge University Press, 2015. 288 p.
4. Karpa M. I. Archetypic bases of mass political consciousness: public and management aspects. *Публічне урядування*. 2020. №1 (21). С. 107–120.
5. Koho M., Ikkala E., Hyvönen E. Reassembling the Lives of Finnish Prisoners of the Second World War on the Semantic Web. *In Proceedings of the Third Conference on Biographical Data in a Digital World, BD 2019*. 2022. Pp. 31–39. (CEUR Workshop Proceedings; vol. 3152). DOI: http://ceur-ws.org/Vol3152/BD2019_paper_5.pdf
6. Mayes C. Reflecting on the Archetypes of Teaching. *Teaching Education*. 1999. №10(2). Pp. 3–16. DOI: https://doi.org/10.1080/1047621990100202.
7. Pearson Carol S. The Hero Within: Six Archetypes We Live By. New York : Haper & Row, 1986.
8. Ponomarenko L. V. Mentality of Ukrainian society and its impact on modern processes of institutionalization (archetypal approach). *Публічне урядування*. 2020. №1 (21). С. 252–263.
9. Fokkens A., Braake S., Sluijter R., Arthur P., Wandl-Vogt E. ed. By. How to be remembered: People and concepts intertwined. Biographical Data in a Digital World 2017: Proceedings of the Second Conference on Biographical Data in a Digital World 2017. Linz, Austria, November 6–7, 2017. CEUR Workshop Proceedings. 2018. Vol. 2119. Pp. 27–32. URL: http://ceur-ws.org/Vol-2119/paper5.pdf (дата звернення: 18.10.2022).
10. Кримський С. Б. Архетипи української культури. Феномен української культури: методологічні засади осмислення. Київ : Фенікс, 1996. С. 91–112.
11. Лакшина М. Інформаційний простір як чинник трансформації архетипу національної держави в умовах глобалізації. *Держава та суспільство*. 2013. Вип. 33. С. 235–244.
12. Міщенко М. М. Українські національні архетипи: від колективного несвідомого до усвідомленої національної ідентичності (до актуальності методології архетипічного аналізу). *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Філософія. Філософські перипетії.* Вип. 1130. 2014. С. 90–94.
13. Hillman James. Archetypal Psychology: Uniform Edition. 2004. Vol. 1. Spring, 224 p.
14. Юнг К.-Г. Психологія несвідомого. Київ : Центр навчальної літератури, 2022. 404 с.
15. Яценко О. М., Вернік О. Л., Вернік Ю. В. Український національний біографічний архів (2000–2020): трансформація змісту ресурсу. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 2. С. 32–41.

References

1. Langmead, A., Otis, J. M., Warren, C. N. (2016). Towards Interoperable Network Ontologies for the Digital Humanities. International Journal of Humanities and Arts Computing, 10, 1, 22–35. DOI: https://doi.org/10.3366/ijhac.2016.0157 [in English].

2. Warren, Ch., Shore, D., Otis, J., Wang, L., Finegold, M., Shalizi, C. (2016). Six degrees of Francis Bacon: A statistical method for reconstructing large historical social networks. Digital Humanities Quarterly, 10(3) [in English].

3. Gardiner Eileen, Musto Ronald G. (2015). The Digital Humanities: A Primer for Students and Scholars, Cambridge: Cambridge University Press, 288 [in English].

4. Karpa, M. I. (2020). Archetypic bases of mass political consciousness: public and management aspects. Publichne uriaduvannia, 1(21), 107–120 [in Ukrainian].

5. Koho, M., Ikkala, E., Hyvönen, E. (2022). Reassembling the Lives of Finnish Prisoners of the Second World War on the Semantic Web. In Proceedings of the Third Conference on Biographical Data in a Digital World, BD 2019, 31–39. (CEUR Workshop Proceedings; 3152). DOI: http://ceur-ws.org/Vol3152/BD2019_paper_5.pdf [in English].

6. Mayes, C. (1999). Reflecting on the Archetypes of Teaching. Teaching Education, 10(2), 3–16. DOI: https://doi.org/10.1080/1047621990100202 [in English].

7. Pearson, C. S. (1986). The Hero Within: Six Archetypes We Live By. New York: Haper & Row [in English].

8. Ponomarenko, L. (2020). Mentality of Ukrainian society and its impact on modern processes of institutionalization (archetypal approach). Publichne uriaduvannia, 1 (21), 252–263 [in Ukrainian].

9. Fokkens, A., Braake, S., Sluijter, R., Arthur, P., Wandl-Vogt E. ed. By. (2018). How to be remembered: People and concepts intertwined. In Biographical Data in a Digital World 2017: Proceedings of the Second Conference on Biographical Data in a Digital World 2017. Linz, Austria, November 6–7, 2017. CEUR Workshop Proceedings, 2119, 27–32. Retrieved from: http://ceur-ws.org/Vol-2119/paper5.pdf [in English].

10. Krymskyi, S. (1996). Arkhetypy ukrainskoi kultury. Fenomen ukrainskoi kultury: metodolohichni zasady osmyslennia. Kyiv: Feniks, 91–112 [in Ukrainian].

11. Lakshyna, M. (2013). Informatsiinyi prostir yak chynnyk transformatsii arkhetypu natsionalnoi derzhavy v umovakh hlobalizatsii. Derzhava ta suspilstvo, 33, 235–244 [in Ukrainian].

12. Mishchenko, M. (2014). Ukrainski natsionalni arkhetypy: vid kolektyvnoho nesvidomoho do usvidomlenoi natsionalnoi identychnosti (do aktualnosti metodolohii arkhetypichnoho analizu). Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Filosofiia. Filosofski perypetii, 1130, 90–94 [in Ukrainian].

13. Hillman, J. (2004). Archetypal Psychology: Uniform Edition, 1, 224 [in English].

14. Yunh, K.-H. (2022). Psykholohiia nesvidomoho. Tsentr navchalnoi literatury, 404 [in Ukrainian].

15. Yatsenko, O., Vernik, O., Vernik, Yu. (2021). Ukrainian national biography archive (2000–2020): transformation of content. Library science. Record Studies. Informology, 2, 32–41 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.10.2022
Отримано після доопрацювання 08.11.2022
Прийнято до друку 16.11.2022

УДК 01:004.65:[316.33]:(477)
DOI 10.32461/2409-9805.4.2022.269781

Цитування:
Стронська Н. Т. Інформаційна модель «Українська бібліографія в особах» як детермінанта сучасного інформаційного суспільства. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2022. № 4. С. 25–29.

Stronska N. (2022). Information Model «Ukrainian Bibliography in Persons» as Determinant of Modern Information Society. Library Science. Record Studies. Informology, 4, 25–29 [in Ukrainian].

Стронська Наталія Тарасівна,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри артменеджменту
та івент-технологій Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв,
директор Наукової бібліотеки
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
https://orcid.org/0000-0002-7452-4400
nstronska@dakkkim.edu.ua

ІНФОРМАЦІЙНА МОДЕЛЬ «УКРАЇНСЬКА БІБЛІОГРАФІЯ В ОСОБАХ» ЯК ДЕТЕРМІНАНТА СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Мета роботи *полягає в дослідженні особливостей репрезентації та побутування бібліографічних та біобібліографічних даних на тлі інформаційного суспільства. Останнє пов'язане зі специфікою функціонування електронної бібліотеки, структурною частиною якої є інформаційна модель «Українська бібліографія в особах».* ***Методологія дослідження*** *полягає в застосуванні компаративного й історико-логічного методів. Зазначений методологічний підхід дає змогу розкрити певні моделі побутування інформації та піддати їх аналізу стосовно антропологічної компоненти в соціальних відносинах, що надають бібліотеки.* ***Наукова новизна*** *полягає в особливій побудові концепції інформаційної моделі «УБО», у якій зроблено акцент на біографічні дані, що послідовно пов'язані з іншими джерелами інформації, зокрема й з біобібліографічними та біографічними, а також з тезаурусом.* ***Висновки.*** *Розробка загальної концепції побудови відкритого інтегрованого електронного біобібліографічного ресурсу «УБО» передбачає, що його доцільно напрацьовувати на корпоративній основі низки провідних бібліотек, яким необхідно гарантувати постійну відповідність програмного та апаратного забезпечення сучасним стандартам, уніфікований і простий інтерфейс користувача та системи підтримки віддаленого доступу; розробити критерії добору документів, уніфікований опис і каталогізацію електронних документів, співвіднесення опису з оригіналом; цілісність інформації, гарантії її постійного та безперервного надання користувачам, а також постійний аналіз інформаційного наповнення довідкових інтернет-ресурсів, сайтів наукових бібліотек України та української діаспори, виявляти та оцифровувати ретроспективні джерела українського бібліографознавства.*

Ключові слова: *інформаційні моделі, інформаційне суспільство, бібліографія, біобібліографія, українська бібліографія в особах.*

Stronska Nataliia,
PhD (History), Director of the Scientific Library, Associate Professor,
Department of Art Management and Event Technology,
National Academy of Culture and Arts Management

INFORMATION MODEL «UKRAINIAN BIBLIOGRAPHY IN PERSONS» AS DETERMINANT OF MODERN INFORMATION SOCIETY

The purpose of the article. *The study of the peculiarities of the representation and existence of bibliographic and biobibliographic data on the background of the information society. The latter corresponds to the specific functioning of the electronic library, the structural part of the information model "Ukrainian Bibliography in Persons".* ***The research methodology*** *consists in using of comparative and historical-logical methods. This methodological approach allows us to disclose and analyse certain models of information about the anthropological component in the social relations provided by libraries.* ***Scientific novelty*** *of the work consists in the special construction of the information model "UBP", which emphasises biographical data,*

© *Стронська Н. Т.*

consistently associated with other sources of information, in particular with biobibliographic, biographical, and thesaurus as well. ***Conclusions.*** *The development of the general concept of building an open, integrated electronic bibliographic resource "UBP" provides that it is appropriate to develop on a corporate basis a series of leading libraries that need to ensure a permanent match of software and hardware with modern standards, a unified and simple user interface and remote access support. It also helps develop criteria for the selection of documents, unified description, and the cataloging of electronic documents, correlation of the description with the original; information integrity and guaranties of its permanent and continuous delivery to consumers, constant content analysis of the online reference sources, scientific libraries of Ukraine and the Ukrainian diaspora websites as well, identify and digitise retrospective sources of Ukrainian bibliography.*

Keywords: *information models, information society, bibliography, biobibliography, Ukrainian bibliography in persons.*

Актуальність теми дослідження. Сучасне інформаційне суспільство позначене низкою парадоксів, серед яких відзначимо особливе побутування даних: так, з одного боку, вони позиціонуються як відкриті й ціннісні, а з іншого – репрезентовані через певну лімітованість. Останнє, на нашу думку, спричинене недостатньою розвинутістю культури їх реферування (обробки, репрезентації), зокрема бібліографічних та біобібліографічних записів, які вже за своєю природою придатні до кумулювання знань.

У певному сенсі окреслені види даних можна розглядати атомізовано, тобто відокремлено (аналізуючи їх як інформаційні джерела) та комплексно або узагальнено (при розгляді останніх як детермінантів інформаційних відносин). У першому випадку такі дані, незважаючи на певний ступінь неповноти, характеризуються особливим побутуванням, а також специфікою свого місця в інформаційному обігу.

При цьому окреслені дані також потрібно розглядати як продукт культури: адже їхнє витворення, побутування та специфіка актуалізації спільнотою зумовлені особливостями етносу, а також специфічною організацією в конкретному культурологічному дискурсі. Щодо другого випадку, то в такому разі їх варто розглядати як складник інформаційних взаємовідносин сучасного суспільства, позиціонуючи як рекомендаційні за характером, однак не відокремлені.

Аналіз досліджень і публікацій. Тему формування інтегрованого національного біографічного ресурсу бібліографознавства в спеціальних бібліографічних дослідженнях не висвітлено, так само як і питання особливостей самих даних цього типу. Однак певні аспекти теми студіювали такі вчені, як: В. Попик [8], С. Ляшко [6], О. Яценко [10], Т. Ківшар [4], К. Лобузіна [5], О. Станкевич [9], Л. Гарбар [3], Л. Матвійчук [7], дослідження яких ґрунтувалися на розробці біобібліографічних та біографічних питань стосовно створення сучасного електронного ресурсу бібліографознавства.

Метою статті є розгляд особливостей репрезентації та побутування бібліографічних і біобібліографічних даних на тлі інформаційного суспільства. Предметом – специфіка функціонування електронної бібліотеки, структурною частиною якої є інформаційна модель «Українська бібліографія в особах».

Виклад основного матеріалу. У наш час ми можемо спостерігати експансію інформаційного світогляду та інформаційних технологій в усі сфери сучасної цивілізації, зокрема науку, освіту, військову справу, релігію, історію тощо. Невипадково загальне визнання, на державному рівні також, отримала ідея *інформаційного суспільства*. Інформаційне суспільство позиціонується як нова й вельми бажана сходинка в розвитку людської цивілізації, що характеризується збільшенням ролі інформації і знань у житті суспільства, створенням глобального інформаційного простору, задоволенням соціальних й особистісних потреб в інформаційних продуктах та послугах.

Інформацію розуміють як відомості, що сприймають людина або спеціальні пристрої і які постають як віддзеркалення подій матеріального або духовного світу в процесі комунікації. І саме розвиток інформаційного суспільства спонукає використовувати всі новітні концепції обробки інформації в царині біобібліографії. Зауважимо, що не було суспільств в історії людської цивілізації, які були б «неінформаційними», де люди не обмінювалися би в процесі комунікації відомостями, що відображають події матеріального або духовного світу. Це пов'язано з тим, що соціальна комунікація – одвічний супутник розвитку цивілізації, оскільки вона репрезентує партійну (стрижневу) лінію соцієтальної нормативності.

При цьому важливим є сам термін «інформаційне суспільство», який акцентує саме на інформації, не будучи передвісником комп'ютерно-інтернетної епохи. Це пов'язано з тим, що комп'ютерно-інтернетне середовище є лише формою інформації, відтак в інформаційну епоху бібліотеки повинні бути інформатизованими й виконувати інформаційні функції для задоволення інформаційних потреб громадян сучасного цифрового суспільства. Суттєві кроки робляться

останнім часом для полегшення обробки й біобібліографічної інформації.

Як відомо, джерельну базу поділяють на біографічні, бібліографічні й біобібліографічні видання: індивідуальні та колективні біобібліографічні праці, словники й енциклопедії, посібники та покажчики, біобібліографічні дослідження, а також сучасні біобібліографічні електронні ресурси, що існують в інформаційних системах та в інтернеті. Групу джерел представляють вітчизняні та міжнародні стандарти бібліографічного опису, опису архівних та музейних документів, документів у галузі створення електронної бібліотеки, електронні формати даних, правила каталогізації тощо.

За роки незалежності нашої держави розвинулась галузь наукових досліджень української національної біобібліографії та бібліографознавчої біографістики, у якій чільне місце посіли й українські бібліографи, які досліджували історико-культурні традиції українського народу. Так, до зведеного покажчика «Українські бібліографи: біографічні відомості, професійна діяльність, бібліографія» (Київ, 2008, випуски 1–3) увійшло понад 360 імен. При цьому навіть ґрунтовні довідкові традиційні видання не можуть розкрити повноти змістовної біографічної та бібліографічної інформації про бібліографів, що ускладнює створення цілісної картини бібліографічного доробку українських бібліографознавців.

Аналіз найважливіших біографічних і біобібліографічних мережевих ресурсів України та світу (зокрема Канади, Сполучених Штатів, Польщі) показав ефективність і доцільність створення біобібліографічного галузевого ресурсу, яким широко користуються вчені різних професій.

Виокремимо в такому контексті ресурси Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого та Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. На жаль, ресурси в Україні дуже розпорошені та демонструють лише початок роботи, без єдиних формалізованих принципів формування та координації. Серед зарубіжних цінним є досвід у галузі створення Всесвітньої енциклопедії бібліотечного та інформаційного сервісу (США).

При цьому як ресурси найдоцільнішими вважаємо електронні джерела біографічної інформації, які мають різний формат і характер подання даних. Це можуть бути енциклопедичні та довідкові інтернет-ресурси, сторінки сайтів відповідної тематики, електронні версії біографічних та біобібліографічних видань, оцифровані ретроспективні біографічні видання, біографічні та бібліографічні бази даних.

Отже, сучасні ресурси можна класифікувати не лише як біографічні, біобібліографічні та бібліографічні, а й за принципами представлення інформації на типи: цифрові, текстові та бази даних (біографічні, бібліографічні, електронні бібліотеки). За видами це – енциклопедичні, словникові, оповідні, ілюстративні й інтегровані ресурси.

Розвиток такого ресурсу в різних країнах не рівномірний, але накопичено досвід методичних засад створення метаданих, напрацьовано концептуальні засади побудови біографічного та біобібліографічного ресурсів, підготовлено первинний масив бібліографічних джерел. Вітчизняні дослідники визначали перспективні завдання базового сховища біобібліографічних даних та досліджували його становлення на прикладі Репозитарію персональних бібліографічних покажчиків у складі Українського національного біографічного архіву в контексті документальної культурної спадщини [2]. Відповідно до вимог логічної структуризації та архітектонічної гнучкості, за допомогою пошукового інструментарію можна отримати доступ до повнотекстових версій бібліографічних покажчиків, присвячених видатним представникам української наукової ідеї та культури. Залучення укладачів бібліографічних видань до процесу створення репозитарію не лише забезпечить репрезентативну повноту зазначеного обсягу видань, представлених в електронному репозитарії, але й сприятиме дотриманню норм національного законодавства про авторське право та суміжні права.

Оцифрування комунікаційних процесів породжує потребу в проєктуванні сховищ документальної культурної спадщини, які забезпечують відкритий доступ до історичних артефактів. Процес формування сховищ полягає в об’єднанні інформаційних ресурсів, яке здійснюється для якісного задоволення потреб користувачів інформації. Для збереження таких великих масивів інформаційних ресурсів вітчизняні дослідники запропонували інформаційну технологію, яка базується на створенні сховищ даних, де консолідовані ресурси інститутів соціальної пам'яті [1].

Закономірно, що електронні біографічні ресурси діячів бібліотечної справи та бібліографії не лише становлять інтерес у межах бібліотечного співтовариства, але і є одними з культурних зрізів історії суспільного життя та національної культури загалом. Специфічною рисою науковців у галузі бібліографознавства є те, що вони, зазвичай, – історики, літературознавці, культурологи, філософи, які мають наукові праці в різних галузях знань, і тому повноцінне уявлення про їхні особистості можуть надати біографічні та бібліографічні джерела.

Реалії розвитку сфери біографії та бібліографії позначили підходи до побудови інтегрованого ресурсу УБО, який, на відміну від стандартних біобібліографій та електронних бібліотек,

центральним записом інформаційного ресурсу передбачає біографічний запис, зі структурними елементами якого будуть пов'язані інші типи записів системи.

Підходи до побудови ресурсу показують доцільність структурної моделі «УБО» як електронного довідкового біографічного ресурсу, що має такий вигляд: центральний блок представляє «Біографічна інформація», основну групу документів становить «Електронна бібліотека» («Інформаційні джерела» та «Бібліографічні твори»), а також включення нового аспекту – додаткової довідкової та допоміжної інформації, що буде репрезентована блоками «Тезаурус» і «Мультимедійні ресурси».

Структура моделі дає змогу широко розкрити зміст галузевих біографічних і бібліографічних ресурсів. Електронне середовище «УБО» дає можливість поєднати в одному інформаційному полі фактографічну інформацію, бібліографію та мультимедійні об'єкти. Створюються віртуальні особові колекції, які поєднують усі види біографічних документних джерел у єдиному комплексі.

Методологічні та науково-практичні засади УБО спираються як на уніфіковані біографічні схеми представлення інформації, що напрацьована в галузі біографістики та бібліографії, так і на основні міжнародні й апробовані практики бібліотек; а також стандарти запису та представлення різнорідної інформації як у текстовому, так і в зображувальному та мультимедійному вигляді, веббібліографії тощо.

Наукова новизна. При побудові концепції інформаційної моделі «УБО» зроблено акцент на біографічних даних, які послідовно пов'язані з іншими джерелами інформації, зокрема й з біобібліографічними та біографічними, а також з тезаурусом. Хоча загальнометодичні підходи, напрацьовані всією історією розвитку біобібліографії та біографістики, залишаються базовими, при цьому відбуваються і значні демократичні процеси в галузі розширення свободи видів і типів біобібліографічної продукції.

Зокрема, спостерігаємо поступову відмову від усталених до цього змісту та структури біобібліографічного покажчика, їх органічний розвиток, специфікою якого є паралелізм підготовки біобібліографії та публікації текстів праць, документів, ілюстрацій. Окрім того, постулюємо розширення сфери комунікаційної взаємодії між наукою та суспільством завдяки електронним технологіям. Відбувається поширення та наближення двох типів видання – біографічних та бібліографічних ресурсів у сучасному біобібліографічному покажчику.

Природно, що вивчення розвитку електронних ресурсів українського історичного біобібліографознавства є запорукою розробки теоретичних, науково-методичних та науково-організаційних засад створення інтегрованої інформаційної системи інформаційної моделі «Українська бібліографія в особах» на базі широкого кола джерел у вигляді текстів, медіаграфії та ізографії, електронної бібліографії тощо.

Висновки. Отже, розробка загальної концепції побудови відкритого інтегрованого електронного біобібліографічного ресурсу «УБО» передбачає, що його доцільно напрацьовувати на корпоративній основі низки провідних бібліотек, яким необхідно гарантувати постійну відповідність програмного й апаратного забезпечення сучасним стандартам, уніфікований і простий інтерфейс користувача та системи підтримки віддаленого доступу; розробити критерії добору документів, уніфікований опис і каталогізацію електронних документів, співвіднесення опису з оригіналом; цілісність інформації, гарантії її постійного та безперервного надання користувачам, а також постійний аналіз інформаційного наповнення довідкових інтернет-ресурсів, сайтів наукових бібліотек України та української діаспори, виявляти та оцифровувати ретроспективні джерела українського бібліографознавства.

Список використаних джерел

1. Kunanets N., Dobrovolska V., Filippova N., Dubrovina L. et al. Designing the Repository of Documentary Cultural Heritage. *Advances in Intelligent Systems and Computing V. CSIT 2020* / N. Shakhovska, M. Medykovskyy (eds). 2021. Vol. 1293. Pp. 1034–1044.

2. Kunanets N., Dobrovolska V., Filippova N., Kazimi P. Biobibliographic data repository of documentary cultural heritage. *Computer Science and Information Technologies CSIT 2020* : Proceedings of the XV-th International Scientific and Technical Conference (Zbarazh Castle, Ukraine, 23–26 September 2020). 2020. Pp. 221–225.

3. Гарбар Л. В. Формування біографічного ресурсу з історії бібліотечної справи в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (1918–1933 рр.). *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2011. Вип. 32. С. 369–376.

4. Ківшар Т. І. Українська бібліотечна біографіка XX – початку XXI ст.: етапи й тенденції розвитку. *Українська біографістика*. Київ, 2011. Вип. 8. С. 98–147.

5. Лобузіна К. В., Гарагуля С. С., Коновал Л. В., Лобузін І. В. Бібліотека цифрового суспільства в забезпеченні системної підтримки наукових досліджень. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* Київ, 2020. № 4. С. 5–12.

6. Ляшко С. М. Бібліографія про українські персональні бібліографічні покажчики. *Бібліотечний вісник*. Київ, 2016. № 2. С. 47–50.

7. Матвійчук Л. О. Сучасні електронні біобібліографічні ресурси: гуманітарний напрям. *Учений інформаційного покоління: інновації, традиції та перспективи* : зб. матер. Третьої міжнар. наук. конф. молодих учених / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського (Київ, 17 травня 2012 р.). Київ, 2012. С. 88–90.

8. Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. 520 с.

9. Станкевич О. М. Українське книгознавство у мережевих ресурсах вітчизняного бібліотечного веб-сегмента Інтернету. *Бібліотечний вісник*. Київ, 2010. № 1. С. 14–21.

10. Яценко О. М., Вернік О. Л., Вернік Ю. В. Український національний біографічний архів у системі вітчизняних електронних біографічних ресурсів. *Українська біографістика*. Київ, 2021. № 22. С. 239–261.

References

1. Kunanets, N., Dobrovolska, V., Filippova, N., Dubrovina, L. et al. (2021). Designing the Repository of Documentary Cultural Heritage. Advances in Intelligent Systems and Computing V. CSIT 2020 / Shakhovska N., Medykovskyy M. (eds), 1293, 1034-1044 **[**in English**].**

2. Kunanets, N., Dobrovolska, V., Filippova, N., Kazimi, P. (2020). Biobibliographic data repository of documentary cultural heritage. Proceedings of the XV-th International Scientific and Technical Conference "CSIT'2020. Computer Science and Information Technologies". Zbarazh Castle, Ukraine, 23–26 September, 221–225 **[**in English**].**

3. Garbar, L. V. (2011). Formation of the biographical resource on the history of library science in the Vernadsky National Library of Ukraine (1918–1933). Academic Papers of Vernadsky National Library of Ukraine, 32, 369–376 [in Ukrainian].

4. Kivshar, T. I. (2011). Ukrainian library biography of the 20th and early 21st centuries: stages and trends of the development. Biographistica Ukrainica, 8, 98–147 [in Ukrainian].

5. Lobuzina, K., Serhii, H., Konoval, L., Lobuzin, I. (2020). Digital society library in providing system support to science research. Library science. Record Studies. Informology, 4, 5–12 [in Ukrainian].

6. Lyashko, S. M. (2016). Bibliography of Ukrainian personal bibliographic records. Library Bulletin, 2, 47–50 [in Ukrainian].

7. Matviychuk, L. O. (2012). Modern electronic biobibliographic resources: humanitarian direction. Uchenyj informacijnogho pokolinnja: innovaciji, tradyciji ta perspektyvy: zbirnyk materialiv tretjoji mizhnarodnoji naukovoji konferenciji molodykh uchenykh (17.05.2012), 88–90 [in Ukrainian].

8. Popyk, V. I. (2013). Resources of reference biographic information: historical experience of formation, current situation, problems and perspective of development: monograph. Kyiv, 520 [in Ukrainian].

9. Stankevich, O. M. (2010). Ukrainian bibliology in the network resources of the national library web segment of the Internet. Library Bulletin, 1, 14–21 [in Ukrainian].

10. Yatsenko, O., Vernik, O., Vernik, Y. (2021). Ukrainian National Biographical Archive in the system of domestic electronic biographical resources. Biographistica Ukrainica, 22, 239–261 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022
Отримано після доопрацювання 14.11.2022
Прийнято до друку 22.11.2022

УДК 338.246.027:008(477)
DOI 10.32461/2409-9805.4.2022.269786

Цитування:
Сисова Ю. В. Бібліотечний фандрайзинг під час війни: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 4. С. 30–34.

Sysova Y. (2022). Library Fundraising during the War: Current Problems and Ways to Solve Them. Library Science. Record Studies. Informology, 3, 30–34 [in Ukrainian].

Сисова Юлія Василівна,
аспірантка Київського національного університету культури і мистецтв
https://orcid.org/0000-0003-2756-6912
yulia.sysova@gmail.com

БІБЛІОТЕЧНИЙ ФАНДРАЙЗИНГ ПІД ЧАС ВІЙНИ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Мета роботи. *Сучасне становище української бібліотечної справи значно загострилося внаслідок російської воєнної агресії, яка завдала величезних людських, економічних, культурних втрат Україні. Основна ціль роботи полягає в аналізі пошуків та застосування актуальних можливостей бібліотечного фандрайзингу під час воєнних дій на території України. Завдання дослідження – висвітлити конкретні приклади діяльності благодійних інституцій з українськими бібліотеками.* ***Методологія*** *написання статті зводиться до використання загальнонаукових методів дослідження: аналізу, синтезу, дедукції та індукції. Також за допомогою аксіологічного методу простежено зміну парадигм у сприйнятті сучасних бібліотек.* ***Наукова новизна*** *дослідження полягає у визначенні та підборі способів реалізації маловивченої проблематики особливостей роботи фандрайзингу в бібліотечній справі під час бойових дій та воєнного стану. Результати статті будуть корисні для визначення основних напрямів роботи для майбутнього відбудовування інфраструктури України. Зокрема, докладно розглянуто проблеми функціонування бібліотек в умовах війни, наведено аналіз дискусійних питань, які обговорювали на круглих столах. Особливу увагу звернено на дослідження діяльності благодійного фонду «Бібліотечна країна» та інших актуальних проєктів, участь у яких брали іноземні партнери.* ***Висновки.*** *Встановлено ефективність інструментів фандрайзингу для роботи бібліотек, надання допомоги бібліотекарям та колекціям, які постраждали від повномасштабної агресії росії. Зокрема, це здійснено на прикладі активної консультативної, юридичної та матеріальної допомоги Благодійного фонду «Бібліотечна країна». Аналіз роботи окресленої організації продемонстрував дієву підтримку бібліотечної галузі на тлі ворожої агресії, зокрема можливі перспективи її наступного розвитку. Очевидно, що надалі зростатиме кооперація із закордонними організаціями, які дають змогу придбати додаткове обладнання для бібліотек, що внаслідок воєнних дій змінили свою традиційну роль і стали потужними центрами комунікації, соціальної підтримки, зокрема й для внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО).*

Ключові слова: *бібліотечний фандрайзинг, російсько-українська війна, бібліотеки, благодійність.*

Sysova Yuliia,
Graduate Student, Department of Computer Science,
Kyiv National University of Culture and Arts

LIBRARY FUNDRAISING DURING THE WAR: CURRENT PROBLEMS AND WAYS TO SOLVE THEM

The goal of the work. *The current situation of the Ukrainian library business has worsened significantly as a result of the Russian military aggression, which caused huge human, economic, and cultural losses to Ukraine. The main goal is to analyse the search and use of current possibilities of library fundraising during military operations on the territory of Ukraine.* ***The methodology*** *of writing the article lies in the use of general scientific methods of research: analysis, synthesis, deduction, and induction. In addition, with the help of the axiological method, the change of paradigms in the perception of modern libraries has been traced.* ***Scientific novelty*** *is in determination and selection of ways to implement the little-studied issues of the peculiarities of fundraising work in library affairs during hostilities and martial law. The results of the article will be useful*

© *Сисова Ю. В.*

for determining the main directions of work for the future reconstruction of Ukraine's infrastructure. In particular, the problems of the functioning of libraries in wartime conditions are considered in detail, and an analysis of the debatable issues that have been discussed at the round tables is given. Special attention is paid to the study of the activities of the "Library Country" charity fund and other relevant projects in which foreign partners have taken part. ***Conclusions.*** *The effectiveness of franchising tools for the operation of libraries, providing assistance to librarians and collections affected by the full-scale aggression of Russia has been established. In particular, this was done on the example of the active advisory, legal, and material assistance of the "Library Country" Charitable Foundation. The analysis of the work of this organisation demonstrated the effective support of the library industry against the background of enemy aggression, in particular the possible prospects for its further development. It is obvious that cooperation with foreign organisations will grow in the future, which make it possible to purchase additional equipment for libraries that, as a result of military operations, have changed their traditional role and become powerful centres of communication, social support, and support for IDPs.*

Keywords: *library fundraising, Russian-Ukrainian war, libraries, charity.*

Актуальність теми дослідження. Інтелектуальний простір України залишається важливим середовищем для подальшого розвитку людських ресурсів. Можливості для повноцінної реалізації потенціалу забезпечували, зокрема, і бібліотеки як важливі осередки культурних, наукових, архівних студій, майданчиків для організації презентацій, дискусій, круглих столів та публічних обговорень. Розвиток соціальної ролі та звичних функцій бібліотек грубо перервався внаслідок російської агресії в лютому 2022 р. Повномасштабне вторгнення військ кремлівського режиму (наряду з матеріальними руйнуваннями та втратами) призвело до дисбалансу всього культурного життя українців, що позначилося також на становищі бібліотек. Військові витрати на функціонування Збройних Сил України (далі – ЗСУ) й інші оборонні проєкти зростатимуть. З цієї причини функціонування книгозбірень, на утримання яких з держбюджету і без того не надто щедро виділяли кошти, опинилося під загрозою повного скорочення, що актуалізувало проблему подальшого фізичного існування бібліотек як громадських чи наукових установ. Україна володіє високим рівнем інтелектуального розвитку, проте належить до країн, у яких існує велика різниця між можливостями та здатністю цими можливостями повноцінно скористатися, перетворивши їх у готову продукцію. Отож з огляду на скрутне економічне становище держави пошук додаткових джерел фінансування для продовження якісного функціонування та розвитку бібліотек стає надзвичайно актуальним завданням для дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. Ґрунтовно вивчати явище фандрайзингу в Європі почали із середини XX ст. У кінці XX ст. з'явилися фундаментальні праці, які нині становлять важливу джерельну базу дослідження фандрайзингу. Зокрема, Л. Классен [5] охарактеризувала розвиток бібліотек в означений час, дослідила тогочасне явище фандрайзингу в американських університетських бібліотеках (Університет Бостона, Університет Маямі, Державний університет Колорадо, Університет Мічигану тощо). Окремо Л. Классен проаналізувала різноманітні благодійні кампанії в Нью-Йоркській державній бібліотеці [5].

Сучасні дослідження спрямовані на виокремлення основних шляхів і стратегій просування бібліотечного фандрайзингу. Дослідниці К. Ділворц та Л. Хензл [6] визначили феномен «бібліотечної культури», яка є значно масштабнішою, аніж здається. Вони вказали ключові способи просування іміджу бібліотеки, окреслили основні можливості для залучення коштів. Г. Дженнінгс і Дж. Гарчинський [7] у своєму монографічному дослідженні охарактеризували розвиток фандрайзингу у світі, окреслили потенційні перспективи для розвитку бібліотек.

З українських дослідників виокремимо роботу І. Ахновської та О. Левченка [1], які окреслили краудфандинг у сфері бізнесу. Х. Меренюк [2] дослідила особливості організації студентських наукових конференцій на базі Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені І. Франка. Тож серед українських дослідників тематика лишається актуальною для вивчення, оскільки на тлі воєнних дій аналіз інструментів відновлення бібліотечної діяльності майже не здійснювали.

Метою статті є аналіз пошуку та застосування актуальних можливостей бібліотечного фандрайзингу під час війни в Україні. Завданнями дослідження є висвітлити конкретні приклади діяльності благодійних інституцій з українськими бібліотеками, проблему їх співпраці з українськими бібліотеками під час воєнних дій та потенційну реалізацію спільних проєктів у майбутньому.

Виклад основного матеріалу. Фандрайзингом називають залучення коштів (або інших не грошових ресурсів), які можна використати для виконання певних завдань чи проєктів, а також для підтримки роботи чи існування організації загалом [5, 26; 8, 74–75]. З огляду на кризу в українському фінансовому господарстві, що спричинена російською агресією, цей спосіб фінансування та допомоги бібліотечній справі в Україні слід вважати цілком виправданим [1, 79]. Тим більше, що на конкретних прикладах можна дізнатися про меценатську роботу благодійників та програми, які вони пропонують.

Для обговорення подальшого розвитку бібліотечної галузі, актуальних викликів сучасності та пошуку відповідної реакції неодноразового були організовані спеціальні круглі столи та конференції [2]. Учасники аналізували проблемні питання, пропонуючи ймовірні шляхи подолання кризових явищ. Зокрема, на таких форумах неодноразово обговорювали проблематику фандрайзингу та його використання в бібліотечній справі [6, 15]. Відзначимо, що диспутанти оперували різними відомостями та висували подекуди протилежні версії, проте свобода обговорення давала можливість запропонувати свою візію. Характерною рисою таких заходів стало залучення благодійних організацій, які брали на себе організаційні витрати [7].

Наприклад, Благодійний фонд «Бібліотечна країна» став організатором бібліотечного симпозіуму, головним предметом обговорення на якому стала допомога, яку слід надавати постраждалим від російської агресії бібліотекарям і бібліотекам [4]. Майданчик став платформою для висловлення різних думок стосовно майбутнього галузі. Зокрема, обговорювали питання обмеженого фінансування, яке тривалий час не давало можливості закуповувати новинки книжкової індустрії та необхідну техніку. Війна значно посилила додаткові труднощі: відсутність у державному бюджеті коштів не тільки на закупівлю нового, а й навіть на утримання старого фонду; нестача книжок українського виробництва на складах, оскільки чимало видавництв на теперішній момент позбавлені можливості друкувати нові книжки [4].

На вказаному круглому столі звучали думки стосовно потреби звернутися до Національної ради, створеної при Президентові України, яка нині працює над укладанням та реалізацією Національної програми відновлення України. Ключовий меседж – це підтримка бібліотек. До того ж, існує потреба в майбутньому приєднатися до президентських проєктів, у яких ідеться про організацію централізованого збору коштів для роботи ЗСУ, відновлення знищеної інфраструктури, медичного обладнання тощо. Важливим етапом мало би стати відновлення об’єктів культури та постраждалих бібліотек [4]. Ця ініціатива матиме шанси на успіх, адже чимало меценатів, волонтерів та благодійних організацій готові переказувати кошти для втілення громадських ініціатив та відновлення знищеного російськими загарбниками.

Також Благодійний фонд «Бібліотечна країна» разом з Українською бібліотечною асоціацією започаткували роботу Фонду допомоги українським бібліотекарям, який має на меті забезпечити діяльність бібліотек у воєнний час та сприяти їх відновленню. Так, за підрахунками спеціалістів приблизно з 15 тис. публічних книгозбірень принаймні кількадесят зазнали відчутних руйнувань або знищені повністю. Чимало зібрань постраждали від рук російських окупантів, які знищували українські книжки. На межі виживання в окупованих та понищених війною регіонах опинилися бібліотекарі, які змушені були евакуюватися із вражених війною регіонів України. При цьому галузь не стала пасивним спостерігачем під час здійснення терору. Чимало бібліотек змінили вектор своєї роботи, перетворившись на центри надання соціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам, гуманітарні та волонтерські центри, які активно допомагають постраждалим та ЗСУ. Фонд допомоги українським бібліотекарям сформував окремий рахунок для підтримки фахівців, які опинилися в скрутних умовах.

Іншою ініціативою Благодійного фонду «Бібліотечна країна» (підтриманого разом із програмою Black Sea Trust German Marshall Fund) став проєкт «Lib: продовження» [4]. Ця ініціатива має на меті забезпечити підтримку бібліотечної справи в Україні із наголосом на тих бібліотеках, які є важливими для культурно-наукового життя країни й довели своє значення в надзвичайно складних умовах. Ініціатива спрямована на керівників бібліотечних закладів, які опинилися в евакуації, проте продовжили роботу установ, переформатувавши їхню діяльність відповідно до нових потреб суспільства воєнного часу. Відновлення роботи бібліотек, переміщення фондів із тимчасово окупованих територій мало також психологічний ефект – демонструвало мотивацію працівників жити та працювати в Україні.

Проєкт «Lib: продовження», як вважають його фундатори, надаватиме допомогу, подібно до віддалених координаційних центрів, що є запровадженням європейського досвіду [7, 85].

Його реалізація була розподілена на декілька етапів. Зокрема, на початковому учасники отримали одноразову грантову поміч, що мала на меті забезпечити необхідні побутові умови для потреб життєдіяльності та нормального професійного розвитку. Відповідно до подальшої програмної підтримки відбудеться поступова відновлювальна професійна реабілітація, за якої тимчасово переміщені бібліотечні працівники матимуть змогу пройти навчання, обміняти досвідом, підвищити рівень володіння сучасними цифровими технологіями, зокрема й у напрямі фандрайзингової діяльності [4]. До активної участі в роботі програми були запрошені бібліотекарі з усіх постраждалих від війни українських регіонів.

Додатково відзначимо, що бібліотечні установи беруть активну участь у допомозі внутрішньо переміщеним особам (ВПО). Наприклад, громадське об'єднання «Рівненське обласне відділення Української бібліотечної асоціації» об'єднало свої зусилля з німецькими спеціалістами Ernstvon Siemens Kulturstiftung (Культурний фонд Ернста фон Сіменса) і розпочало реалізацію проєкту «Бібліотекарі України та Німеччини – разом до Перемоги» [3]. Виконання цієї програми має забезпечити пів сотні публічних бібліотек Рівненщини комп'ютерною технікою, яку використають для надання відповідних послуг внутрішньо переміщеним особам (ВПО), які опинилися на території Рівненської області внаслідок бойових дій. Загалом допомога ВПО стала наріжним каменем для реалізації вказаного проєкту.

Укладачі програми неодноразово вказували, що за умов воєнного стану робота бібліотек зазнала кардинальних змін. Бібліотекарі перетворилися на активних учасників суспільного та культурного життя своїх громад, стали надійною опорою для місцевої влади, здійснюють інформаційний спротив агресії, працюють, щоби допомогти ЗСУ, надати поміч через волонтерів для ВПО, постраждалим містянам, родинам мобілізованих. Як зазначено раніше, ВПО перебувають у центрі головної уваги, оскільки бібліотеки стали для них під час евакуації центрами отримання соціальної інформації, притулком, середовищем для здобуття дистанційної освіти чи пошуку віддаленої роботи, отримання адміністративних послуг тощо [3]. Частково бібліотеки виконують роль довідкових бюро стосовно інфраструктури населених пунктів, працюють як соціальні заклади та медичні центри, є осередками надання волонтерської допомоги тощо.

Бібліотеки виконують функцію цифрових хабів, поширюють офіційні повідомлення органів української влади, надають доступ до інтернету, забезпечують окремі місця для виконання дистанційної роботи ВПО, дають можливість проходити онлайн-навчання для здобувачів вищої освіти тощо.

Розташування бібліотек з безкоштовним доступом до Wi-Fi було відоме фрилансерам. Однак на шляху виконання цієї місії виникли чималі труднощі із матеріальним забезпеченням. Не всі бібліотечні установи виявилися готовими для надання допомоги ВПО через нестачу техніки, обладнання, відповідних навичок роботи бібліотечного персоналу. У зв'язку із цим Рівненське обласне відділення Української бібліотечної асоціації скерувало свої зусилля на реалізацію спільного проєкту з німецькими меценатами. Окрім уже згадуваної техніки, запропоновано навчання бібліотечних працівників із територіальних громад Рівненщини [3]. Зокрема, підготовлено «цифрових» тренерів із числа бібліотечних працівників. Вони організовуватимуть додаткові тренінги для ВПО та представників місцевої громади, які постраждали від військових дій.

Наукова новизна статті полягає у визначенні та підборі способів реалізації маловивченої проблематики особливостей роботи фандрайзингу в бібліотечній справі під час бойових дій та воєнного стану. Результати роботи будуть корисні для визначення основних напрямів роботи в майбутньому відбудовуванні інфраструктури України.

Висновки. Отже, фандрайзинг є вдалим рішенням для пошуку додаткового фінансування бібліотек, які постраждали від російської агресії. Актуальним є продовження реалізації започаткованих проєктів та розробка нових як на державному, так і місцевому рівнях. Зокрема, активну консультативну, юридичну та матеріальну допомогу надав Благодійний фонд «Бібліотечна країна». Приклад роботи цієї організації демонструє поєднання як підтримки бібліотечної справи на тлі ворожої агресії, так і можливі перспективи щодо подальшого розвитку. Відзначимо також важливість кооперації із закордонними організаціями, що дають змогу придбати додаткове обладнання для бібліотек, які внаслідок воєнних дій змінили свою традиційну роль і стали потужними центрами комунікації, соціальної підтримки та допомоги ВПО. Надалі підтримка благодійників зростатиме, а механізми її реалізації заслуговуватимуть подальшого наукового аналізу.

Список використаних джерел

1. Ахновська І. О., Левченко О. В. Розвиток краудфандингу для фінансування малого бізнесу в умовах інформаційної економіки. *Підприємництво та інновації*. 2021. Вип. 16. С. 76–82.

2. Меренюк Х. «Феномен Європи» як відповідь на карантинні виклики в ЛНУ ім. І. Франка. *Соборність України: студентський погляд на історичні та актуальні проблеми.* Київ, 2021. С. 1–4.

3. Проєкт Рівненського обласного відділення «Бібліотекарі України та Німеччини – разом до Перемоги». URL: https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/5032-proiekt-rivnenskoho-oblasnoho-viddilennia - bibliotekari-ukrainy-ta-nimechchyny-razom-do-peremohy (дата звернення: 09.09.2022).

4. Розпочався проєкт з підтримки бібліотек України від благодійного фонду. URL: https:// decentralization.gov.ua/news/15191 (дата звернення: 09.09.2022).

5. Claassen L. Library development and fundraising. Washington, DC : Association of Research Libraries, Office of Management Services, 1993. 135 p.

6. Dilworth K., Henzl L. S. Libraryculture. *Successful fundraising for the academic library*. 2017. Pp. 13–21.

7. Jennings G., Garczynski J. Academic library fundraising. New York : Rowman & Littlefield Publishers, Incorporated, 2020. 112 p.

8. Shelke V., Khakhkhar S., Jani Y. Fundraisingthrough Blockchain. *International Journalof Computer Engineeringin Research Trends*. 2022. Vol. 9, no. 4. Pp. 73–78.

References

1. Akhnovskaya, I. O, Levchenko, O. V. (2021). Development of crowdfunding for small business financing in the information economy. Pidpryiemnytstvo ta innovatsii, 16, 76–82 [in Ukrainian].

2. Mereniuk, K. (2021). "The Phenomenon of Europe" as a response to quarantine challenges at LNU named after I. Franko. Sobornist Ukrainy: studentskyi pohliad na istorychni ta aktualni problemy, 1–4 [in Ukrainian].

3. The project of the Rivne regional branch "Librarians of Ukraine and Germany – together to Victory". (2022, January 1). Retrieved from: https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/5032-proiekt-rivnenskoho- oblasnoho-viddilennia-bibliotekari-ukrainy-ta-nimechchyny-razom-do-peremohy [in Ukrainian].

4. The project to support the libraries of Ukraine from the charitable foundation has begun. (2022, July 8). Retrieved from: https://decentralization.gov.ua/news/15191 [in Ukrainian].

5. Claassen, L. (1993). Library development and fundraising. Association of Research Libraries, Office of Management Services [in English].

6. Dilworth, K., Henzl, L. S. (2017). Library culture. Successful fundraising for the academic library, 13–21 [in English].

7. Jennings, G., &Garczynski, J. (2020). Academic library fundraising. Rowman & Littlefield Publishers, Incorporated [in English].

8. Shelke, V., Khakhkhar, S., Jani, Y. (2022). Fundraising through Blockchain. International Journal of Computer Engineering in Research Trends, 9(4), 73–78 [in English].

Стаття надійшла до редакції 03.10.2022
Отримано після доопрацювання 04.11.2022
Прийнято до друку 14.11.2022

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО

УДК 37.091.214.18:378.046-021.68-051
DOI 10.32461/2409-9805.4.2022.269790

Цитування:
Литвин С. Х. Особливості надання інформаційних послуг органами державної влади та місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2022. № 4. С. 35–43.

Lytvyn S. (2022). Specifics of Providing Information Services by State and Local Self-Government Authorities under the Conditions of Marital Law. Library Science. Record Studies. Informology, 4, 35–43 [in Ukrainian].

Литвин Сергій Харитонович,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри культурології
та міжкультурних комунікацій
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
https://orcid.org/0000-0003-0010-2675
serlytvyn@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОСЛУГ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Мета роботи *– виявити особливості надання інформаційних послуг органами державної влади та місцевого самоврядування в умовах воєнного стану, актуалізувати їх значення та надати рекомендації для оптимізації діяльності зазначених органів.* ***Методологія дослідження*** *полягає в застосуванні загальнонаукових методів аналізу і синтезу, індукції та дедукції, узагальнення і абстрагування, оглядово-аналітичного, опису та порівняння, що дало змогу висвітлити предмет дослідження та досягти мети роботи.* ***Наукова новизна*** *статті полягає в узагальненні та систематизації знань про особливості надання інформаційних послуг органами державної влади й місцевого самоврядування в умовах воєнного стану і їх актуалізації з погляду сьогодення та перспектив на майбутнє.* ***Висновки.*** *В умовах воєнного стану надання громадянам інформаційних послуг, що покладено на органи державної влади та місцевого самоврядування, набуває суттєвих особливостей. Врахування основних з них, зокрема: обмеження доступу до публічної інформації; запровадження особливого режиму роботи державних органів, державних реєстрів і баз даних та контролю за змістом і поширенням публічної інформації; розширення обсягу компетентності та повноважень розпорядників з питань оприлюднення публічної інформації; можливість відмови й відстрочки в задоволенні запитів на публічну інформацію тощо, дає можливість забезпечити право громадян на своєчасне й оперативне отримання публічної інформації в умовах воєнного стану.*

Ключові слова*: воєнний стан, органи державної влади та місцевого самоврядування, публічна інформація, інформаційні послуги, державні реєстри, розпорядники публічної інформації, запити на інформацію.*

Lytvyn Serhii,
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Department of Cultural Studies and Intercultural Communication,
National Academy of Culture and Arts Management

SPECIFICS OF PROVIDING INFORMATION SERVICES BY STATE AND LOCAL SELF-GOVERNMENT AUTHORITIES UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL LAW

The purpose of the article *is to identify the specifics of information services provision by state and local self-government authorities under the conditions of martial law, to update their relevance and provide recommendations how to involve them in activities of these authorities.* ***The research methodology*** *consists in the application of general scientific methods of analysis and synthesis, induction and deduction, generalisation and abstraction, overview and analysis, description and comparison, which made it possible to cover the*

© Литвин С. Х.

subject of the research and achieve the purpose of the work. ***The scientific novelty*** *of the paper lies in the generalisation and systematisation of knowledge about the specifics of the provision of information services by state and local self-government authorities under the conditions of martial law and making them up-to-date with regard of the present and future prospects.* ***Conclusions.*** *Under the conditions of martial law, the provision of information services to citizens, which is entrusted to state and local self-government authorities, acquires significant specifics. Taking into account the main ones, in particular, such as: limiting access to public information; introduction of a special mode of operation of state authorities, state registers, and databases and control over the content and spreading of public information; extending the scope of competence and powers of managers in matters of public information disclosure; the possibility of refusing and delaying the satisfaction of requests for public information, which makes it possible to ensure the right of citizens to receive public information in a timely and efficient manner under conditions of martial law.*

Key words: *martial law, state and local self-government authorities, public information, information services, state registers, managers of public information, requests for information.*

Актуальність теми дослідження. В умовах воєнного стану надзвичайно важливим інструментом у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, здатним врятувати життя та вберегти здоров'я людей, є публічна інформація. Публічна інформація – це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації. Завчасне інформування громадян про загрозу нападу, окупації може сприяти своєчасній евакуації населення, запобігти гуманітарним катастрофам та вчиненню ворогом злочинів проти людяності.

Водночас надання інформаційних послуг в умовах воєнного стану має особливості, які повинні враховувати у своїй діяльності органи державної влади та місцевого самоврядування, що й зумовлює актуальність їх розгляду в цій статті.

Аналіз досліджень і публікацій. Означена проблема значною мірою відображена в Конституції України, низці Законів України, зокрема «Про інформацію», «Про правовий режим воєнного стану», «Про доступ до публічної інформації». Також частково її намагались вирішити в медійному середовищі, у соціальних мережах, в експертних обговореннях на консультаційних сайтах та групах. При цьому, на нашу думку, вона ще не знайшла свого висвітлення на рівні окремого дослідження і не отримала належного комплексного цілісного розгляду науковцями.

Тож мета нашої роботи – виявити особливості надання інформаційних послуг органами державної влади та місцевого самоврядування в умовах воєнного стану, актуалізувати їх значення та надати рекомендації для оптимізації діяльності зазначених органів.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII визначає воєнний стан як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності; а також тимчасове, зумовлене загрозою обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина і прав та законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [6].

Значну роль щодо охорони й оборони територіальних громад в умовах воєнного стану відіграють органи місцевого самоврядування. Відповідно до ч. 2 ст. 98 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», «органи місцевого самоврядування і далі здійснюють повноваження, надані їм Конституцією України та іншими законами України. Вони зобов'язані сприяти діяльності військового командування та військовим адміністраціям щодо забезпечення заходів, які необхідні для запровадження правового режиму воєнного стану на відповідній території та захисту безпеки населення» [6].

В умовах агресивних, загарбницьких та антилюдських дій військових формувань російської федерації на території України, а також тотальної дезінформаційної війни з боку ворожих інформаційних спецслужб життєво важливим є надання органами державної влади та місцевого самоврядування своєчасної і правдивої публічної інформації. У цьому процесі надважливо витримувати баланс між можливістю вільно виражати свої погляди та мати право отримувати якісну й достовірну інформацію про хід війни, з одного боку, та захистом життя і здоров'я людини, яка може постраждати від реалізації такого права – з іншого.

Саме тому, аналізуючи особливості надання інформаційних послуг органами місцевого самоврядування в умовах воєнного стану, що є предметом

нашого дослідження, ключовою особливістю ми визначаємо *обмеження доступу до публічної інформації*. Це необхідно з метою захисту національних інтересів і територіальної цілісності нашої держави.

Право на доступ до публічної інформації громадян гарантовано Конституцією України, Конвенцією Ради Європи про доступ до офіційних документів, Законом України «Про доступ до публічної інформації» та іншими нормативно-правовими актами. Так, відповідно до частини другої статті 34 Конституції України, кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [1].

Реалізацію права на доступ до публічної інформації регулює Закон України «Про доступ до публічної інформації», яким визначено такі основні шляхи:

- ознайомлення з інформацією, яку оприлюднюють її розпорядники в офіційних джерелах;
- відвідування засідань колегіального органу;
- ознайомлення з документами в спеціально відведеному місці розпорядником інформації;
- направлення запиту та відповідно отримання відповіді на нього;
- ознайомлення з інформацією в інформаційних сервісах, що працюють на основі відкритих даних [5].

Проте зазначені шляхи реалізації права на доступ до публічної інформації і надання інформаційних послуг органами державної влади та місцевого самоврядування можуть бути ускладнені умовами воєнного стану.

Згідно з положеннями частини третьої статті 34 Конституції України, здійснення прав на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації може бути обмежене законом [1]. Конституційне обмеження права особи збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію узгоджується з положеннями пункту 2 статті 29 Загальної декларації прав людини 1948 року, у яких зазначено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом лише з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку й загального добробуту в демократичному суспільстві [2].

Звісно, що зазначені обмеження права на доступ до публічної інформації, на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації в будь-який спосіб можуть істотно впливати на можливість реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина, ускладнюючи їх. Проте термін дії цих обмежень, згідно з пунктом 3 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 (затвердженому Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022, № 2102-IX), обумовлений як тимчасовий на період дії правового режиму воєнного стану [12].

Відповідно до положень статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації», обмеження має відбуватися за сукупності таких вимог:

- лише в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя;
- розголошення інформації може заподіяти істотної шкоди цим інтересам;
- шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні [5].

Законом України «Про правовий режим воєнного стану» не передбачено прямої можливості встановлювати будь-які заборони чи обмеження щодо розгляду запитів чи оприлюднення публічної інформації (виняток щодо обов'язковості оприлюднення проєктів рішень органів місцевого самоврядування).

За загальним правилом презумпції відкритості інформації, публічна інформація, що перебуває у володінні суб'єктів владних повноважень, є відкритою. Проте в окремих визначених законом випадках доступ до інформації може бути обмежений шляхом її віднесення до публічної інформації з обмеженим доступом.

Передусім розпорядник інформації має з'ясувати, до якої категорії інформації з обмеженим доступом належить той чи інший документ (конфіденційна, службова, таємна). При цьому слід враховувати, що конфіденційна інформація (про особу), за загальним правилом, є обмеженою в доступі та може бути розголошеною без згоди такої особи лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [5, ч. 2, ст. 7].

Законодавство забороняє обмежувати доступ до інформації про володіння, користування чи розпорядження державним, комунальним майном, зокрема до копій відповідних документів, умови отримання коштів чи майна, прізвища, імена, по батькові фізичних осіб та найменування юридичних осіб, які отримали ці кошти або майно (крім випадків, передбачених частиною другою статті 23 Закону України «Про основи національного спротиву» [9], оскільки видатки на забезпечення руху опору належать до таємних). Не належить до інформації з обмеженим доступом також інформація про отримання в будь-якій формі

фізичною особою бюджетних коштів, державного чи комунального майна, за винятком окремих випадків.

Встановивши інтерес, який підлягатиме захисту, розпорядник повинен пояснити, у чому полягатиме істотна шкода цим інтересам. Тобто роз'яснити, які значні, негативні та з високою імовірністю невідворотні наслідки для захищеного інтересу можуть бути спричинені наданням доступу до запитуваної інформації.

Суспільний інтерес можна розуміти як достатньо абстрактне правове явище, яке свідчить про майбутню користь, що отримає суспільство від розкриття інформації. При цьому варто пам'ятати, що в умовах війни звичайні аргументи на користь суспільного інтересу можуть відігравати менш суттєву роль, ніж у мирний час.

Так, наприклад, в умовах воєнного стану, суспільний інтерес до окремих категорій інформації, імовірно, матиме менше значення, ніж вжиття заходів щодо відсічі збройної агресії ворога, врятування життя населенню майна.

З огляду на вказане, за виняткових обставин, допустиме тимчасове обмеження розпорядником доступу до тих категорій інформації, які в мирний час не підлягають обмеженню за будь-яких умов. Це, наприклад, може стосуватись інформації про використання бюджетних коштів прифронтовою міською радою для закупівлі техніки або засобів для захисту від ворога. У таких випадках істотна шкода, що може бути завдана інтересам національної безпеки та територіальній цілісності, може переважати суспільний інтерес у її доступі.

Водночас розпорядникам інформації слід зважати на відкритість інформації про гуманітарну допомогу для цивільного населення. Обмеження доступу до інформації щодо її кількості, а також місць доставки може завдати більшої шкоди суспільству, аніж імовірним інтересам, які захищають. Це, зокрема, спричинено виявленням окремих випадків нецільового використання товарів гуманітарної допомоги шляхом її збуту в торговельних точках.

Отже, в умовах воєнного стану розпорядник інформації не позбавлений обов'язку обґрунтовувати відповідь на запит правомірності обмеження в доступі до публічної інформації. Такий висновок має бути мотивованим і відображати реальний причинно-наслідковий зв'язок між розголошенням інформації та істотною шкодою, яка може бути завданою.

Одним з інструментів доступу до інформації є можливість відвідувати засідання органів місцевого самоврядування. Так, Закон України «Про доступ до публічної інформації [5, п. 4, ст. 3] важливою гарантією доступу до інформації називає доступ «до засідань колегіальних суб'єктів владних повноважень, крім випадків, передбачених законодавством». Подібне формулювання міститься і в Законі України «Про місцеве самоврядування» [10, ч. 17, ст. 46]. Але ця норма не дуже чітка й дає місцевим радам досить багато можливостей проводити сесії в закритому режимі. Проте для проведення засідання в закритому режимі має бути окреме рішення, у якому чітко зазначають саме про закритий режим. Також навіть після проведення закритого засідання ради має бути оприлюднено його протокол. Та сама норма закону зобов'язує: «Протоколи сесії ради є відкритими та оприлюднюються і надаються на запит відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» [5]. Для запобігання розголошенню в тексті протоколу інформації з обмеженим доступом можна застосовувати положення цього Закону, де вказано, що «обмеженню доступу підлягає інформація, а не документ. Якщо документ містить інформацію з обмеженим доступом, для ознайомлення надається інформація, доступ до якої не обмежений» [5, ч. 8, ст. 6].

Особливістю надання інформаційних послуг органами державної влади та місцевого самоврядування в умовах воєнного стану внаслідок збройної агресії російської федерації проти України є *запровадження особливого режиму роботи державних органів, державних реєстрів і баз даних та контролю за змістом і поширенням публічної інформації.* На надання інформаційних послуг значною мірою впливає особливий режим роботи державних органів та органів місцевого самоврядування. Це часом потребує встановлення особливого порядку допуску представників медіа на військові об'єкти в районі ведення бойових дій та інших оперативних рішень. Так, наприклад, відповідно до спільної заяви Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства оборони України та представників ЗМІ, інформацію про руйнування, спричинені діями ворога, та інші відомості про ці факти рекомендовано надавати журналістам не пізніше ніж через один день після події. За дотримання всіх безпекових умов журналісти можуть збирати інформацію на місцях відразу після обстрілів, а от оприлюднювати зібраний матеріал можуть по завершенню 12 годин для військових об'єктів і через три години – для цивільних [13].

Вплив на надання інформаційних послуг органами місцевого самоврядування має також тимчасове призупинення роботи державних реєстрів та баз даних під час дії правового режиму воєнного стану. Щоб уникнути ризиків, органи влади тимчасово призупинили доступ до низки державних реєстрів, на вебсайтах деяких розпорядників інформації викладають обмежений перелік відомостей. Через загрозу національній безпеці та у зв'язку з відсутністю реальної можливості належного функціонування в умовах воєнного стану

багато державних сервісів призупинили роботу або працюють з обмеженнями, заборонено роботу приймально-передавальних радіостанцій особистого та колективного користування і передачу інформації через комп'ютерні мережі, інтернет-провайдери обмежили доступ до інформаційно-пропагандистських ресурсів ворога на території України. Крім того, урегульовано роботу постачальників електронних комунікаційних мереж і послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації, а також використання місцевих радіостанцій, телевізійних центрів та друкарень для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення.

Контроль за змістом і поширенням публічної інформації впроваджено з метою обмеження або недопущення неправдивої інформації чи інформації, оприлюднення якої може завдати шкоду життю та здоров'ю людини, національній безпеці держави. Під час дії воєнного стану виникає доцільність недопущення поширення інформації, що може негативно вплинути на хід виконання військовими завдань за призначенням, про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших військових формувань, оскільки за такі дії Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану» від 24.03.2022 № 2160-IX встановлено кримінальну відповідальність [8].

У зв'язку із запровадженням в Україні правового режиму воєнного стану зазнав істотних змін обсяг *компетенції та повноважень розпорядників з питань оприлюднення публічної інформації* та інформування громадян. Загалом їх компетенції та повноваження розширилися.

В умовах воєнного стану розпорядникам визначено дотримуватись таких рекомендацій щодо оприлюднення тієї чи іншої публічної інформації:

- невідкладно оприлюднювати інформацію про факти, що загрожують життю, здоров'ю та / або майну осіб, і про заходи, які застосовують у зв'язку із цим;

- оприлюднювати достовірну та об'єктивну інформацію, яка є суспільно необхідною в умовах воєнного стану (наприклад інформація про гуманітарні коридори, видачу гуманітарної допомоги тощо);

- застосовувати «трискладовий тест» щодо обмеження доступу до інформації з метою встановлення імовірності завдання оприлюдненням істотної шкоди інтересам національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам [5, ч. 2, ст. 6];

- здійснити аудит інформації, оприлюдненої на офіційних вебсайтах розпорядників та сторінках у соцмережах, на предмет її тимчасового обмеження в доступі або вилучення шляхом віднесення до інформації з обмеженим доступом;

- здійснити інформування громадян на офіційних вебсайтах або сторінках у соцмережах розпорядника щодо впровадження тимчасових обмежень доступу до окремих категорій інформації на період дії правового режиму воєнного стану;

- враховувати, що обмеженню доступу підлягає інформація, а не увесь документ. Якщо для досягнення мети захисту відповідного інтересу достатньо обмежити доступ, наприклад, до імені особи (інших персональних даних), решта інформація має залишатись відкритою;

- врахувати, що забезпечення доступу до тих категорій інформації, доступ до яких заборонено обмежувати в мирний час (наприклад: розміри, види благодійної та іншої допомоги, інформація про державні нагороди громадян, державні контракти, наявний продовольчий резерв міст тощо), може становити істотну шкоду національній безпеці, а головне – загрозу життю та здоров'ю громадян. Так, в окремих населених пунктах, зокрема тимчасово окупованих, було зафіксовано випадки розкрадань продовольчих складів, їх знищення ракетними ударами.

Крім цього, Закон України «Про правовий режим воєнного стану в Україні» від 12.05.2015 № 389-VIII» зобов'язує органи державної влади та місцевого самоврядування разом з військовими адміністраціями створити на офіційному вебсайті окремий розділ, у якому невідкладно публікувати інформацію про запроваджені в межах їх територіальної юрисдикції обмеження прав та свобод громадян; військовим адміністраціям: завчасно оприлюднювати накази начальника військової адміністрації, видані в межах повноважень місцевих рад, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом [6, п. 8, ч. 4, ст. 15].

Особливістю надання інформаційних послуг в умовах воєнного стану є *можливість відмови та відстрочки в задоволенні запитів на публічну інформацію.*

Насамперед варто зауважити, що право громадян на звернення до суб'єктів владних повноважень та отримання відповіді, гарантоване статтею 40

Конституції України, не може бути обмеженим навіть в умовах воєнного стану. Закон України «Про доступ до публічної інформації», гарантуючи фізичним особам право на отримання інформації, натомість закріплює за розпорядниками обов'язок її оприлюднювати та надавати відповідь на запити [5].

Запит на інформацію – це прохання особи до розпорядника інформації надати публічну інформацію, що знаходиться в його володінні. Запитувач має право звернутися до розпорядника інформації із запитом на інформацію незалежно від того, стосується ця інформація його особисто чи ні, без пояснення причини подання запиту. Відповідно до Закону України «Про звернення громадян», запити можуть подавати в усній, письмовій чи іншій формі (поштою, факсом, телефоном, електронною поштою) на вибір запитувача [11].

Запит на інформацію має містити: ім'я (найменування) запитувача, поштову адресу або адресу електронної пошти, а також номер засобу зв'язку, якщо такий є; загальний опис інформації або вид, назву, реквізити чи зміст документа, щодо якого зроблено запит, якщо запитувачу це відомо; підпис і дату за умови подання запиту в письмовій формі [5, ч. 5, ст. 19].

Варто зазначити, що запитувачі інформації часто ототожнюють запит на інформацію зі зверненням та не враховують, що запит на публічну інформацію і звернення громадян є різними категоріями за правовими підставами, предметом, вимогами щодо форми, оплатності, і не правильно оформлюють запити.

Розпорядник інформації має право відмовити в задоволенні запиту в таких випадках: 1) розпорядник інформації не володіє і не зобов'язаний, відповідно до його компетенції, володіти інформацією, щодо якої зроблено запит; 2) інформація, про яку запитують, належить до категорії інформації з обмеженим доступом; 3) особа, яка подала запит на інформацію, не оплатила фактичні витрати, пов'язані з копіюванням або друком; 4) не дотримано вимог до запиту на інформацію [5, ст. 22]. Та в будь-якому разі у відмові про задоволення запиту на інформацію має бути зазначено, зокрема, і мотивовану підставу відмови.

Законодавство також встановлює термін розгляду запитів на інформацію. У мирний час він становив п'ять робочих днів, а за необхідності надання великого обсягу інформації чи пошуку її з-поміж великої кількості даних – 20 робочих днів. Під час війни строки розгляду запитів не змінилися.

Також встановлені строки для розміщення інформації на вебсайтах органів місцевого самоврядування та державної влади. Вони зобов'язані оприлюднювати публічну інформацію, зокрема нормативно-правові акти, невідкладно після ухвалення, але не пізніше п'яти робочих днів [5].

Своєчасність розгляду звернень, запитів на публічну інформацію залежить від об'єкта, якому надіслані звернення або запит, режиму його роботи та наявності технічних можливостей опрацьовувати кореспонденцію (засобів комунікації, інтернету), наближення установи до місць проведення бойових дій, характеру запитуваної інформації, нагальної потреби в ній тощо.

Але оскільки, відповідно до положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану», державні органи та органи місцевого самоврядування «передусім мають здійснювати заходи, необхідні для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки» [6, ст. 8], вони не завжди можуть вчасно опрацьовувати запити та надавати відповіді на них.

У разі неможливості надати відповідь на запит в умовах воєнного стану положеннями частини шостої статті 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації» передбачено надання *відстрочки в задоволенні запитів на публічну інформацію*. Інструментом відстрочки слід користуватися при розгляді запитів на інформацію, що вже надійшли та зареєстровані, попередньо повідомивши про це на вебсайті та сторінках у соцмережах розпорядника. На виконання вимог частини четвертої статті 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації» відстрочку в задоволенні запитів слід надавати в письмовій формі на кожний запит [5].

Застосування інструменту відстрочки в задоволенні запиту залежить від розпорядника, якому надіслано запит, режиму його роботи та наявності технічних можливостей опрацьовувати кореспонденцію (засобів комунікації, інтернету), наближення установи до місць проведення бойових дій, характеру запитуваної інформації; він є правом розпорядника й водночас не може підлягати безумовному застосуванню в усіх, без винятку, випадках.

Закон України «Про доступ до публічної інформації» передбачає: «Відстрочка в задоволенні запиту на інформацію допускається, якщо запитувана інформація не може бути надана для ознайомлення в передбачені цим Законом строки в разі настання обставин непереборної сили» [5, ч. 6, ст. 22]. В українській правовій доктрині до обставин непереборної сили зараховують і воєнні дії. Але чи досить формального закріплення воєнного стану для відстрочення в задоволенні запиту аж до кінця дії воєнного стану?

Варто звернути увагу, що ця норма закону дає досить широкі межі розсуду розпорядникові. Адже обставини непереборної сили мають зумовлювати об'єктивну неможливість надати відповідь на запит вчасно. Для застосування частини 6 статті 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації» самого лише запровадження воєнного

стану не досить. У запитувачів закрадається підозра, чи не зловживає розпорядник нормою про відстрочення відповіді, щоб просто позбутися роботи з інформаційними запитами.

Законом передбачено, що перш ніж застосовувати «відстрочку» розпорядник має переконатися в реальній відсутності можливості розгляду та задоволення запитів, зокрема необхідно з'ясувати таке:

- гарантування безпеки працівників розпорядника під час виконання ними обов'язків та віддаленість місця розташування розпорядника від територій, де відбуваються бойові дії;

- наявність достатньої кількості працівників для забезпечення розгляду запитів (наприклад мобілізація / призов частини працівників, що істотно може впливати на забезпечення основної діяльності установи);

- забезпечення дистанційного доступу працівників до публічної інформації розпорядника для її надання на запит (якщо діяльність посадових осіб, відповідальних за розгляд запитів, переведена в дистанційну форму);

- наявність необхідного та достатнього матеріального (папір, фарба тощо) і технічного забезпечення (наприклад ноутбук, доступ до інтернету, системи документообігу) працівників для дистанційного розгляду запитів на інформацію [5].

З огляду на впровадження таких та інших безпекових заходів зазнати обмежень можуть такі права заявників:

- право на особистий прийом керівниками й іншими посадовими особами органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності;

- право бути присутнім при розгляді заяви чи скарги, особисто викласти аргументи особі, яка перевіряла заяву чи скаргу, знайомитися з матеріалами перевірки;

- право подання додаткових матеріалів безпосередньо особі, яка здійснює розгляд звернення тощо [5].

На особливому становищі в умовах воєнного стану перебувають питання *надання інформаційних послуг про стан довкілля, якість харчових продуктів та предметів побуту.*

Конституція України, відповідно до положень статті 50, гарантує право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

Відомо, що в умовах воєнного стану в Україні значна частина об'єктів, що становлять значну екологічну небезпеку, опинилась під загрозою знищення або пошкодження. Злочинні дії російських військових призвели до виникнення в різних куточках України низки гуманітарних катастроф, а також зумовили серйозні загрози аварійних ситуацій техногенного характеру.

Водночас право на доступ до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту не може підлягати обмеженням, навіть в умовах воєнного стану, а відповідна інформація не може бути засекреченою.

Відповідно до статті 21 Закону України «Про інформацію», відомості про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту заборонено відносити до інформації з обмеженим доступом. Проте Закон передбачає виняток, за яким обмеженню може підлягати інформація про місце розташування військових об'єктів [4, ст. 13].

У Законі України «Про правовий режим воєнного стану» та в Указі Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 про доступ та поширення інформації про стан довкілля та якість харчових продуктів і предметів побуту взагалі не йдеться. А отже, не рекомендовано його обмежувати, оскільки своєчасне доведення такої інформації до громадськості може врятувати життя та здоров'я громадян, а також запобігти іншим негативним наслідкам для довкілля.

Наведений перелік особливостей надання інформаційних послуг органами державної влади та місцевого самоврядування в умовах воєнного стану не є вичерпним і може бути доповнений шляхом додаткового всебічного їх аналізу.

На підставі викладеного варто надати деякі практичні рекомендації щодо надання інформаційних послуг в умовах воєнного стану, а саме:

- засобами телефонного зв'язку (за можливості через телефони гарячої лінії) надавати громадянам відповіді на питання, вирішення яких належить до компетенції установи, а також суспільно важливу інформацію;

- через офіційні вебсайти, соцмережі забезпечувати надання інформації, що стосується життя, здоров'я, свободи та безпеки (наприклад про безпечні маршрути евакуації, надання медичної чи гуманітарної допомоги тощо);

- забезпечити своєчасне оприлюднення достовірної і точної іншої суспільно важливої інформації (наприклад про стан довкілля, аварії, катастрофи та інші надзвичайні події, що сталися або можуть статись і загрожують безпеці громадян) на офіційних вебсторінках розпорядника та в соцмережах;

- при наданні інформації у відповідь на запит обирати найбільш прийнятний спосіб, наприклад електронну пошту, а у випадку надання запитуваної інформації в друкованому вигляді розглянути питання щодо можливості в умовах воєнного стану звільнити запитувача від оплати відшкодування фактичних витрат на копіювання та друк.

Наукова новизна статті полягає в узагальненні та систематизації знань про особливості надання інформаційних послуг органами державної

влади й місцевого самоврядування в умовах воєнного стану і їх актуалізації з погляду сьогодення та перспектив на майбутнє.

Висновки. В умовах воєнного стану надання громадянам інформаційних послуг, що покладено на органи державної влади та місцевого самоврядування, набуває суттєвих особливостей. Врахування основних з них, зокрема, таких як: обмеження доступу до публічної інформації; запровадження особливого режиму роботи державних органів, державних реєстрів і баз даних та контролю за змістом і поширенням публічної інформації; розширення обсягу компетентності та повноважень розпорядників з питань оприлюднення публічної інформації; можливість відмови та відстрочки в задоволенні запитів на публічну інформацію як відповідну та достатню реакцію на обставини непереборної сили (війна та бойові дії); особливості надання інформаційних послуг про стан довкілля, якість харчових продуктів та предметів побуту тощо, дає можливість забезпечити право громадян на своєчасне та оперативне отримання публічної інформації в умовах воєнного стану, що є вкрай важливим, адже може не тільки сприяти реалізації прав чи інтересів, а й урятувати життя та вберегти здоров'я.

Список використаних джерел

1. Барвицький В. Особливості реалізації права на доступ до інформації в умовах воєнного стану. 2022. URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/rozyasnennya-shchodo-doderzhannya-prava- na-dostup-do-informatsii-v-umovakh-voennogo-stanu13042022.docx (дата звернення: 21.09.2022).
2. Гришко А. Реєстри та війна: пошук балансу між прозорістю та безпекою. *Вокс Україна.* 2022. URL: https://voxukraine.org/vidkryti-dani-i-vijna-poshuk-balansu-mizh-prozoristyu-ta-bezpekoyu/ (дата звернення: 29.09.2022).
3. Загальна декларація прав людини: прийн. і прогол. резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948.
4. Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів: ратифіковано Законом № 631-IX від 20.05.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-09#Text (дата звернення: 21.09.2022).
5. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 21.09.2022).
6. Надання адміністративних послуг в умовах воєнного часу: роз'яснення для громад. *Децентралізація :* офіц. сайт. 2022. URL: https://decentralization.gov.ua/news/15084 (дата звернення: 23.09.2022).
7. Питання виконання Закону України «Про доступ до публічної інформації» в Секретаріаті Кабінету Міністрів України, центральних та місцевих органах виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 25.05.2011 № 583. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/583-2011-%D0%BF#Text (дата звернення: 23.09.2022).
8. Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації : указ Президента України від 05.05.2011 р. № 547/2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/547/2011#Text (дата звернення: 21.09.2022).
9. Про введення воєнного стану в Україні : указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397 (дата звернення: 22.09.2022).
10. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану : Закон України від 24.03.2022 № 2160-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text (дата звернення: 22.09.2022).
11. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text (дата звернення: 27.09.2022).
12. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 № 2102-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text (дата звернення: 29.09.2022).
13. Про звернення громадян : закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 11.09.2022).
14. Про інформацію : закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text (дата звернення: 11.09.2022).
15. Про місцеве самоврядування : закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 10.09.2022).

16.Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text (дата звернення: 10.09.2022).

17.Про правовий режим воєнного стану : закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 09.09.2022).

18.Спільна заява Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства оборони України та представників ЗМІ щодо роботи в районах бойових дій від 27 квітня 2022 року. *Міністерство культури та інформаційної політики України :* офіц. сайт. URL: https://mkip.gov.ua/news/7086.html (дата звернення: 05.09.2022).

References

1. Barvytskyi, V. (2022). Specifics of the right to access information under martial law. Retrieved from: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/rozyasnennya-shchodo-doderzhannya-prava-na-dostup-do-informatsii-v-umovakh-voennogo-stanu13042022.docx [in Ukrainian].

2. Hryshko, A. (2022*).* Records and war: finding a balance between transparency and security. Voks Ukraina. Retrieved from: https://voxukraine.org/vidkryti-dani-i-vijna-poshuk-balansu-mizh-prozoristyu-ta-bezpekoyu/ [in Ukrainian].

3. Universal human rights. (1948) [in Ukrainian].

4. Law of Ukraine Council of Europe Convention on Access to Official Documents. (2020). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-09#Text [in Ukrainian].

5. Constitution of Ukraine. (1996). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 [in Ukrainian].

6. Providing administrative services in wartime: clarification for citizens. Detsentralizatsiia: website. (2022). Retrieved from: https://decentralization.gov.ua/news/15084 [in Ukrainian].

7. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine Implementation of the Law of Ukraine "On Access to Public Information" in the Secretariat of the Cabinet of Ministers of Ukraine, central and local executive authorities. (2011). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/583-2011-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

8. Decree of the President issues of providing executive authorities with access to public information. (2011). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/547/2011#Text [in Ukrainian].

9. Decree of the President on the declaration of military status in Ukraine. (2022). Retrieved from: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397 [in Ukrainian].

10. Law of Ukraine on changes to the Criminal Code and the Criminal Procedure Code of Ukraine to ensure counteraction to the unauthorized circulation of information on the sending, movement of weapons, equipment and ammunition to Ukraine, movement, relocation or placement of the Armed Forces of Ukraine or other military formations formed in accordance with the laws of Ukraine, committed in conditions of wartime or state of emergency. (2022). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text [in Ukrainian].

11.Law of Ukraine on access to public information. (2011). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text [in Ukrainian].

12.Law of Ukraine on approval of the Decree of the President of Ukraine "On the declaration of military status in Ukraine". (2022). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text [in Ukrainian].

13.Law of Ukraine on citizens' appeals. (1996). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian].

14.Law of Ukraine on information. (1992). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text [in Ukrainian].

15.Law of Ukraine on local authorities. (1997). Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80 [in Ukrainian].

16.Law of Ukraine on the principles of national struggle. (2021). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text [in Ukrainian].

17.Law of Ukraine on the legal conditions of military status. (2015). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text [in Ukrainian].

18. Statement of the Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine, the Ministry of Defense of Ukraine and representatives of the media on work in the areas of hostilities of April 27, 2022. Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine: website. Retrieved from: https://mkip.gov.ua/news/7086.html [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.10.2022
Отримано після доопрацювання 08.11.2022
Прийнято до друку 16.11.2022

УДК 35:340
DOI 10.32461/2409-9805.4.2022.269794

Цитування:
Гребенюк А. В. Документаційне забезпечення правової сфери: сутність та особливості. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2022. № 4. С. 44–49.

Hrebeniuk A. (2022). Documentation Support of Legal Sphere: Essence and Features. Library Science. Record Studies. Informology, 4, 44–49 [in Ukrainian].

Гребенюк Алла Василівна,
кандидат філологічних наук,
старша викладачка
кафедри східноєвропейських мов
навчально-наукового центру мовної підготовки
Національної академії СБ України
https://orcid.org/0000-0002-8703-3432
alla7997@meta.ua

ДОКУМЕНТАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОЇ СФЕРИ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Метою роботи *обрано з'ясування сутності та особливостей документаційного забезпечення правової сфери.* ***Методологія дослідження*** *полягає в застосуванні методів аналізу, синтезу, компаративного методу, за допомогою яких опрацьовано наукові праці, дотичні до предмету наукових пошуків.* ***Наукова новизна****. Проаналізовано лексикографічні джерела, наукові праці та нормативно-правові акти, у яких розглянуто питання в межах обраного предмету дослідження. Установлено відсутність результатів комплексного вивчення проблем документаційного забезпечення правової сфери. Констатовано, що зазначене не дає змогу виділити комунікативні напрями його вдосконалення та їх реалізацію. Вперше виділено сутність та особливості документаційного забезпечення правової сфери.* ***Висновки****. Визначено такі особливості документаційного забезпечення правової сфери: його реалізація шляхом створення умов для правової діяльності, відповідно до конкретних потреб, вимог; їх локалізація в контексті документування інформації правового характеру та організації роботи з юридичними документами; пов'язаність документаційного забезпечення правової сфери із документознавством, що має чітко виражений комунікативний аспект та чинить вплив на формування правовідносин; номінування юридичного документа як носія і джерело інформації правового характеру та явище інформаційно-комунікаційної сфери, що володіє загальною комунікативною і спеціальною правовою функціями. Сформульовано дефініцію документаційного забезпечення правової сфери – це процес створення належних умов для документування інформації правового характеру й організації діловодства, необхідних у взаємодії учасників комунікаційної системи суб'єктів права, а також виникнення, зміни або припинення правовідносин.*

Ключові слова*: документаційне забезпечення, діловодство, правова сфера, комунікативна та правова функції документаційного забезпечення, документування, організація діловодства, документ, документознавство.*

Hrebeniuk Alla,
PhD (Ukrainian Language), Senior Lecturer,
Department of Eastern European National Languages,
Educational and Scientific Centre of Language Training,
National Academy of Security Service of Ukraine

DOCUMENTATION SUPPORT OF LEGAL SPHERE: ESSENCE AND FEATURES

The purpose of the work. *The article is devoted to the definition of the features and essence of documentation support of the legal sphere.* ***Methodology*** *consists in the application of methods of analysis, synthesis, comparative method, with the help of which scientific works related to the subject of scientific research are studied.* ***Scientific novelty.*** *Lexicographic sources, scientific works, and normative-legal acts in which questions within the limits of the chosen subject of research were considered are analysed. The absence of the results of a comprehensive study on the issue of documentation support of the legal sphere has been established. It is stated that this does not allow the allocation of communicative areas for its improvement and their implementation. For the first time, the characteristic features are determined and the concept of the communication system of the legal sphere is formulated.* ***Conclusions****. The following features of documentation*

© Гребенюк А. В.

support of the legal sphere are defined: its implementation by creating conditions for legal activity in accordance with specific needs and requirements; their localisation in the context of documenting legal information and organisation of work with legal documents; connection of documentation support of the legal sphere with document science, which has a clear communicative aspect and has an impact on the formation of legal relations; nomination of a legal document as a carrier and source of information of a legal nature and a phenomenon of the information and communication sphere, which has a general communicative and special legal functions. The definition of documentation support of the legal sphere is formulated. It is the process of creating appropriate conditions for documenting information of a legal nature and organisation of office work, necessary for the interaction between participants in the communication system of legal entities, as well as the emergence, change or termination of legal relations.

Key words: *documentation support, office work, legal sphere, communicative and legal functions of documentation support, documentation, organization of office work, document, document science.*

Актуальність теми дослідження. Основною рисою комунікаційної системи правової сфери є превалювання документознавчого аспекту завдяки: документальному відображенню і поширенню правової інформації як основного способу передачі цієї інформації; застосуванню функціональних стилів, поєднання яких створює феномен документальності мовного вираження правової думки. На цьому тлі актуалізується питання вивчення документаційного забезпечення правничої сфери, з'ясування його природи та властивостей, що уможливить виділення комунікативних напрямів його вдосконалення та їх реалізацію.

Аналіз досліджень і публікацій. Галузеві проблеми документаційного забезпечення вивчали Ю. Якимюк, яка захистила дисертацію на тему «Комунікаційна система документаційного забезпечення управління вищим навчальним закладом» [15]. До наукових інтересів В. Бездрабко [1] та Ю. Палехи належали питання управлінського документознавства. Н. Гончарова досліджувала документаційне забезпечення менеджменту [4]. Питанням дослідження документознавства загалом присвятили свої розвідки Г. Швецова-Водка [14], М. Комова [9]. Історія та теоретичні основи документознавства цікавили С. Кулешова [10]. Діловодство, ототожнене з документаційним забезпеченням загалом, стало предметом праць А. Діденка [6], Т. Іванової та Т. Піддубної [7]. Проте ці та інші науковці не вивчали в комплексі проблеми саме документального забезпечення правової сфери, що ставить їх у розряд незаслужено не охоплених науковою увагою.

З огляду на викладене метою цієї публікації є з'ясування сутності та особливостей документаційного забезпечення правової сфери.

Виклад основного матеріалу. Термін «забезпечення», відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови, позначає дію за значенням забезпечувати. Відповідно, термінологічна одиниця (далі – ТО) «забезпечувати» означає: постачаючи щось у достатній кількості, задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах; створювати надійні умови для здійснення чого-небудь [3, 375]. Отже, основною особливістю, яку номінує ця ТО, є *створення умов для певної діяльності відповідно до конкретних потреб, вимог.*

У чому полягають зазначені потреби й вимоги? Якими вони є в розрізі правової сфери? Зауважимо, що Л. Погиба, Т. Грибініченко та М. Баган ототожнюють документаційне забезпечення з діловодством [11]. Відтак відповіді на ці питання пропонуємо сформулювати, проаналізувавши визначення змісту терміна «діловодство».

У виданні «Документознавство: словник-довідник термінів і понять» вказано, що діловодство – це *сукупність процесів*, що *забезпечують документування* управлінської інформації та *організацію роботи зі службовими документами* [14]. Таке саме визначення міститься в Державному стандарті України 2732:2004 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять» [16].

Отже, згідно із цією дефініцією, *відповідні потреби документаційного забезпечення правової сфери задовольняються в процесі документування інформації правового характеру та організації роботи з юридичними документами*.

Зазначений перелік доповнюють Н. Горголюк та І. Казімірова, які вважають, що діловодство полягає не лише в організації роботи з документами, а й у діяльності з їх створення [5]. Проте, повернувшись до згаданого вище лексикографічного джерела, з'ясовуємо, що документування – це і є створення документів з використанням різних методів, способів і засобів фіксування інформації на матеріальному носії, згідно з чинними правилами, вимогами, стандартами, а також підтвердження певної інформації документами [14].

Відповідно, *у процесі документування задовольняються потреби зі створення юридичних документів та підтвердження ними правової інформації*. Водночас нечітко визначено, як відбувається організація роботи з юридичними документами?

У цьому контексті своє бачення діловодства подають І. Тетарчук та Т. Дяків, які фіксують його

складові, що не стосуються документування, але можуть бути віднесені до *організації роботи з юридичними документами*:

- *скорочення документопотоку* (запропоновано поділ на вхідний, вихідний та внутрішній) шляхом: *уніфікації* – запровадження та застосування однакового складу й форм документів про однотипні явища; *стандартизації* – встановлення зразків виконання (однакового складу та форм) документів, розроблених за результатами уніфікації;

- *раціоналізація та підвищення ефективності організації праці* діловодів;

- *покращення контролю* за виконанням приписів та доручень, що містяться в документах, у передбачені ними терміни [13].

Наведені складові позначають потреби, у межах яких здійснюється документаційне забезпечення правової сфери.

Іншим об'єктом вивчення, що заслуговує на нашу увагу в контексті визначення сутності документаційного забезпечення правової сфери, є термін «документаційний». Він, на перший погляд, пов'язаний із ТО «документація» – це сукупність документів або інформації про заданий об'єкт [3, 314]. Вважаємо, що згадування в цьому визначенні такої категорії, як інформація є дискусійним, адже сам документ є носієм інформації, а сама по собі інформація, будучи, зокрема, усною, не є документом.

Відповідно, документ – це діловий папір, що посвідчує певний юридичний факт, підтверджує право на що-небудь, слугує доказом чого-небудь [3, 314]. Таке саме визначення подає Л. Погиба [11], а Н. Горголюк та І. Казімірова зазначають, що діловий документ фіксує інформацію, підтверджує її достовірність, об'єктивність [5].

Тобто в цьому випадку значення документа звужене завдяки його найменуванню суто «діловим папером», який, хоча й посвідчує…, підтверджує…, служить доказом…, усе ж прямо не номінований носієм інформації певного виду (не говорячи про правову інформацію, зокрема). При цьому не йдеться про комунікативне значення документа, хоча саме він виступає засобом передачі правової інформації, взаємодії між суб'єктами права.

Подібне звуження відбувається також на прикладі такого визначення документа – це матеріальний об'єкт, що містить інформацію в зафіксованому вигляді [14]. Як бачимо, у цих випадках документ визначають як суто матеріальний об'єкт, що фіксує інформацію.

Не розкривають особливостей документаційного забезпечення правової сфери також такі визначення: акт – писаний указ, грамота, постанова державного, суспільного значення; офіційний документ, протокол, запис про який-небудь факт; нормативний акт – офіційний документ, випущений уповноваженими органами влади [3, 18]. У першому випадку перераховано види документів, а в другому – віднесено термін до загальної (родової) термінологічної одиниці «документ», відтак відбувається звуження їх значення, обмеження їх пізнавальних, комунікативних особливостей, ігнорування належності до конкретних сфер.

Так, хоча перераховані визначення стосуються юриспруденції, вони все ж не містять прив'язки термінів, які тлумачать, до правової сфери. У цьому зв'язку зазначимо, що Р. Кацавець чітко розподіляє види документів на господарчі та правові [8].

На тому, що за своїми властивостями документ має правову вагу, оскільки сам може слугувати письмовим доказом, засобом засвідчення чого-небудь, наполягають І. Тетарчук і Т. Дяків. Більше того, вони виділяють *спеціальну правову функцію документа*, який є засобом закріплення і зміни правових норм та правовідносин у суспільстві [13]. Тобто представники науково-експертного середовища, безперечно, локалізують певний масив документів у правовій сфері, що слід брати до уваги й нам.

Не вирішує питання з'ясування сутності та визначення особливостей документаційного забезпечення правової сфери й пропонована за призначенням класифікація документів, що полягає в їх розподілі на: розпорядчі (подається інформація про організацію роботи); статутні (з коротким викладом змісту статуту); виконавчі (подається план або напрям виконання певного обсягу роботи); інформаційні (містять конкретну інформацію, необхідну для діяльності галузі) [8].

Як бачимо, у наявних визначеннях документа теж не враховані комунікативні особливості, фіксування яких необхідне для з'ясування сутності документаційного забезпечення правової сфери (далі – ДЗПС). Не відображає комунікативному призначенню і наведена класифікація.

У цих визначеннях не передбачено, що, становлячи певну систему, ДЗПС стосується порядку, зумовленого правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь [3, 1320–1321]. При цьому слід зважати на те, що комунікація, частиною якої є документаційне забезпечення правової сфери, – це обмін інформацією [3, 562] між учасниками взаємодії. На підтвердження зазначеного Р. Кацавець зазначає, що ділова документація відображає характер суспільних відносин, стосунки між діловими партнерами, виробничі процеси [8].

І. Тетарчук та Т. Дяків чітко виділяють *комунікативну функцію документа*, яку відносять до категорії загальних. Вони зазначають, що документ виступає засобом зв'язку між окремими елементами офіційної, громадської структури. На їхню думку, *документ є як носієм, так і*

джерелом інформації [13], що заслуговує на нашу увагу як особливість, яку слід врахувати в межах предмету нашого дослідження.

На підтвердження нашого висновку про комунікативний аспект документаційного забезпечення правової сфери слугують також такі визначення документа, у яких ідеться про одне із завдань комунікації – передавання інформації:

- документ – це будь-який матеріальний об'єкт, включений у певне зібрання чи колекцію, який може бути використаний для передавання інформації в суспільстві;

- документ – матеріальний об'єкт, що містить закріплену інформацію, спеціально призначений для її передачі в часі та просторі, і такий, що використовують у суспільній практиці;

- документ – це інформація, зафіксована на матеріальному носії, основною функцією якого є зберігання та передавання її в часі та просторі [14].

Цікаво, що Г. Швецова-Водка, фіксуючи ще одну особливість документа, найменовану пізнавальною функцією, стверджує, що завдяки їй документ уособлює завершальний етап процесу пізнання об'єктивної дійсності й початок, джерело процесу передачі знань з індивідуальної в суспільну свідомість. Проте зазначена дослідниця пов'язує вказану функцію з процесом усуспільнення знань та наголошує, що пізнавальна (чи когнітивна) функція має кілька аспектів, серед яких окремо виділяє комунікативну складову: документ є засобом передавання знань від одного суб'єкта комунікації (комуніканта) до іншого (реципієнта) [14].

Тобто на цьому тлі комунікативний аспект документаційного забезпечення набуває ознак дифузності, стає визначальним для різних його складових.

Підсилюють цей висновок В. Бесчастний та О. Мердова, однозначно виділяючи комунікативні функції документа та розрізняючи одновекторно-комунікативний (односторонньої дії: заява, наказ) і двовекторно-комунікативний (двосторонньої дії: угоди, договори) їх види [2]

Беручи до уваги виділені недоліки в проаналізованих визначеннях та фактичні особливості документа, пропонуємо таку дефініцію: *документ у правовій сфері – матеріальний носій та джерело правової інформації, що слугує засобом її обміну та комунікативної взаємодії між суб'єктами права*.

На нашу думку, таке визначення якнайкраще відповідає сутності та виділеним особливостям документаційного забезпечення правової сфери. Водночас вважаємо, що зв'язок терміна «документаційний» з ТО «документ» є завузьким, адже остання позначає суто носій та джерело інформації.

Більш прийнятною є термінологічна одиниця «документознавство», яка найменовує теорію і практику впорядкування і збереження ділових паперів [3, 314]. Вона стосується процесу документообігу загалом, локалізує його як у теоретичній (навчальній та науковій), так і практичній (правозастосовній, правотворчій та ін.) царині.

Аби довершити цю дефініцію, варто врахувати, що документознавство:

- пов'язане із соціальними комунікаціями, є галуззю однойменної наукової спеціальності, відповідно до якої присуджують наукові ступені кандидата наук і доктора наук [17];

- як наука розробляє принципи побудови документно-*комунікаційних систем* та методи їхньої діяльності;

- має зв'язок з прикладною дисципліною ділового спілкування (комунікації) [12].

Як бачимо, документознавство теж має чітко виражений комунікативний аспект і пов'язаний з обміном інформацією. На цьому наголошує Г. Швецова-Водка, посилаючись на напрацювання у вказаній сфері Н. Кушнаренко та М. Комової і вмістивши в словнику-довіднику термінів і понять «Документознавство» такі дефініції:

- документознавство – це наука про документ, яка досліджує документ як *явище інформаційно-комунікаційної сфери* діяльності суспільства, процеси його створення та функціонування;

- документознавство – це наука про документ і *документно-комунікаційну діяльність*, що вивчає закономірності створення та функціонування документів, розробляє принципи побудови *документно-комунікаційних систем* і методи їх діяльності [14].

У тому самому контексті висловлюються В. Бесчастний та О. Мердова, які найменовують документознавство наукою про документ та *документно-комунікаційну діяльність* [2]. До них фактично приєднуються І. Тетарчук та Т. Дяків, які визначають документознавство як комплексну науку, що досліджує документ як джерело інформації та *засіб соціальної комунікації*, вивчає в історичному, сучасному та прогностичному контекстах процеси створення, розповсюдження і використання документованих джерел інформації в суспільстві [13].

Цікаво, що Г. Швецова-Водка, окрім комунікативної, виділяє правову (або юридичну) функцію документа, тлумачачи її як здатність документа спричинювати юридичні наслідки, тобто певним чином впливати на виникнення, зміну або припинення відповідних правовідносин [14]. Отже, ця сама функція притаманна й документознавству, що стосується правової сфери.

Тож з урахуванням зазначених вище особливостей пропонуємо *документознавство* визначити так: *це теорія і практика впорядкування,*

збереження й обміну ділових паперів, що слугують засобом взаємодії учасників документно-комунікаційних систем, виникнення, зміни або припинення правовідносин.

Наукова новизна. Результати аналізу наведених у статті положень лексикографічних джерел, наукових праць і нормативно-правових актів засвідчили відсутність комплексного бачення та цілісного розгляду проблем документаційного забезпечення правової сфери. Водночас використання дотичних наукових здобутків крізь призму предмету дослідження дало змогу виділити комунікативні напрями його вдосконалення та їх реалізацію. Завдяки цьому в публікації вдалось вперше виокремити особливості документаційного забезпечення правової сфери, з'ясувати його сутність та сформулювати відповідну дефініцію.

Висновки. На підставі результатів наших наукових пошуків, викладених у цій статті, до особливостей документаційного забезпечення правової сфери відносимо:

- його реалізацію шляхом створення умов для правової діяльності, відповідно до конкретних потреб, вимог;

- локалізування цих потреб / вимог у контексті документування (створення документів, підтвердження певної інформації документами) інформації правового характеру та організації роботи з юридичними документами (скорочення документопотоку шляхом уніфікації та стандартизації, раціоналізація і підвищення ефективності організації праці діловодів, покращення контролю за виконанням приписів та доручень, що містяться в документах, у передбачені ними терміни);

- пов'язаність документаційного забезпечення правової сфери із документознавством, що має чітко виражений комунікативний аспект, зумовлена обміном інформацією та соціальними комунікаціями, визначає принципи побудови документно-комунікаційних систем та методи їхньої діяльності, чинить вплив на виникнення, зміну або припинення відповідних правовідносин;

- номінування юридичного документа (як об'єкта документознавства та основного елемента документаційного забезпечення правової сфери) носієм і джерелом інформації правового характеру, явищем інформаційно-комунікаційної сфери, засобом передачі правової інформації та соціальної комунікації, взаємодії між суб'єктами права, що володіє загальною комунікативною та спеціальною правовою функціями.

Узагальнення наведених особливостей дає змогу сформулювати поняття, що розкриває сутність *документаційного забезпечення правової сфери (ДЗПС) – це процес створення належних умов для документування інформації правового характеру й організації діловодства, необхідних у взаємодії учасників комунікаційної системи суб'єктів права, а також виникнення, зміни або припинення правовідносин.*

З огляду на викладене до перспектив подальших наукових досліджень відносимо вивчення: стильових інструментів комунікаційної системи документаційного забезпечення правничої сфери в Україні; структурно-виконавчого механізму цієї системи та шляхів її вдосконалення; функцій комунікаційної системи документаційного забезпечення правничої сфери.

Список використаних джерел

1. Бездрабко В. В. Управлінське документознавство : навч. посіб. ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. 2-ге вид., зі змін. і доп. К., 2006. 207 с.

2. Бесчастний В. М., Мердова О. М. Юридичне документознавство : навч. посіб. ; за заг. ред. В. М. Бесчастного. Київ : Дакор, 2016. 238 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.

4. Гончарова Н.І. Документаційне забезпечення менеджменту. Київ : Центр навчальної літератури, 2006.

5. Горголюк Н. Г., Казімірова І. А. Сучасне діловодство: зразки документів, діловий етикет, інформація для ділової людини / за ред. В. М. Бріцина. Київ : Довіра, 2007. С. 6.

6. Діденко А. Н. Сучасне діловодство : навч. посіб. 5-те вид. Київ : Либідь, 2006. 384 с.

7. Іванова Т. В., Піддубна Л. П. Діловодство в органах державного управління та місцевого самоврядування. Київ : Академія муніципального управління, 2007.

8. Кацавець Р. С. Ділова українська мова. За новим Українським правописом : навч. посіб. Київ : Алерта, 2020. 306 с.

9. Комова М. В. Документознавство : навч. посіб. / Нац. ун-т «Львів. політехніка», Ін-т гуманітар. і соціал. наук. Львів; Київ : Тріада-плюс: Алерта, 2007. 294 с.

10. Кулешов С. Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи / Укр. держ. наук.-дослід. ін.-т архів. справи та документознавства, Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. Київ, 2000. 162 с.

11. Погиба Л. Г., Грибініченко Т. О, Баган М. П. Складання ділових паперів : практикум. Вид. 2-ге, стер. Київ : Либідь, 2004. С. 6.

12. Прилуцька А. Є., Матліна М. М. Документ у системі соціальної комунікації. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis (дата звернення: 26.09.2022).

13. Тетарчук І. В., Дяків Т. Є. Юридичне документознавство. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 164 с.

14. Швецова-Водка Г. М. Документознавство : словник-довідник термінів і понять. Київ : Знання, 2011. 319 с.

15. Якимюк Ю. П. Комунікаційна система документаційного забезпечення управління вищим навчальним закладом : автореф. дис … канд. наук із соц. комунік.: 27.00.02. Київ, 2011. 19 с.

16. ДСТУ 2732:2004. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять. URL: dilo.kiev.ua/dstu-2732-2004 (дата звернення: 26.09.2022).

17. Перелік наукових спеціальностей від 30 вересня 2011 року за № 1133/19871, затверджений наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14.09.2011 № 1057. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11#Text (дата звернення: 26.09.2022).

References

1. Bezdrabko, V. V. (2006). Management document science. Kyiv [in Ukrainian].

2. Beschastnyi, V. M., Merdova, O. M. (2016). Legal document science. Kyiv: Dakor [in Ukrainian].

3. Busel, V. T. (eds.). (2009). Big explanatory dictionary of the modern Ukrainian language. Kyiv; Irpin: Perun [in Ukrainian].

4. Honcharova, N. I. (2006). Management document provision. Kyiv [in Ukrainian].

5. Britsyn, V. M. (eds.). (2007). Modern office work: samples of documents, business etiquette, information for a business person. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].

6. Didenko, A. N. (2006). Modern document science. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

7. Ivanova, T. V., Piddubna, L. P. (2007). Office work in public administration and local self-government units. Kyiv [in Ukrainian].

8. Katsavets, R. S. (2020). Business Ukrainian language. According to the new Ukrainian spelling. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].

9. Komova, M. V. (2007). Document science. Lviv; Kyiv: Triada-plius: Alerta [in Ukrainian].

10. Kuleshov, S. H. (2000). Document science: History. Theoretical foundations. Kyiv [in Ukrainian].

11. Pohyba, L. H. (2004). Drawing up business papers. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

12. Prylutska, A. Ie., Matlina, M. M. Document in the system of social communication. Retrieved from: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis [in Ukrainian].

13. Tetarchuk, I. V., Diakiv, T. Ie. (2021). Legal document science. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

14. Shvetsova-Vodka, H. M. (2011). Documentation: a dictionary-reference book of terms and concepts. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

15. Yakymiuk, Y. P. (2011). Communication system of documentation support of higher education institution management. Kyiv [in Ukrainian].

16. Record keeping and archival business. Terms and definitions. Retrieved from: http://www.dilo.kiev.ua/dstu-2732-2004 [in Ukrainian].

17. List of scientific specialties. Retrieved from: https://www. zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11#Text [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022
Отримано після доопрацювання 11.11.2022
Прийнято до друку 21.11.2022

УДК 061:316.772
DOI 10.32461/2409-9805.4.2022.269801

Цитування:
Палій С. В. Сучасні обласні інформаційно-аналітичні центри: структурно-функціональні особливості. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2022. № 4. С. 50–54.

Paliy S. (2022). Modern Regional Information and Analytical Centres: Structural and Functional Features. Library Science. Record Studies. Informology, 4, 50–54 [in Ukrainian].

Палій Сергій Васильович,
аспірант Київського національного університету культури і мистецтв
https://orcid.org/0000-0001-8685-2631
paliysergiy7777@gmail.com

СУЧАСНІ ОБЛАСНІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІ ЦЕНТРИ: СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

Мета статті *– виявити структурно-функціональні особливості обласних інформаційно-аналітичних центрів XXI ст. та окреслити завдання і напрям їх діяльності в контексті прийняття ефективних управлінських рішень.* ***Методологія дослідження.*** *Застосовано логічний, системно-структурний і порівняльний методи для узагальнення теоретико-методологічних засад та виявлення змісту діяльності обласного інформаційно-аналітичного центру, а також розгляду його як системи, тобто цілісності, що складається з підсистем та елементів різного рівня, які перебувають у функціональній взаємозалежності; методи системного аналізу та синтезу для з'ясування ролі та місця інформаційно-аналітичних центрів у системі державних, приватних та громадських структур.* ***Наукова новизна.*** *Досліджено структуру, функції, завдання та напрям роботи обласних інформаційно-аналітичних центрів; розглянуто концепцію організації діяльності обласного інформаційно-аналітичного центру, що містить у собі систему принципів, стратегію реалізації, напрями інформаційно-аналітичної роботи та критерії оцінки її результативності.* ***Висновки.*** *Основою діяльності сучасних обласних інформаційно-аналітичних центрів є здійснення обробки фактичних даних з елементами прогнозування, що позиціонується як дієвий інструмент для перетворення інтуїтивних понять у логічну категорію, напрацювання оптимальних управлінських рішень, узагальнення розрізнених даних, дослідження неочевидних процесів у соціально-економічному та політичному житті, науково-дослідній діяльності та ін. з метою отримання якісно нової інформації в результаті узагальнення матеріалів, які були прийняті до опрацювання не систематизованими. Перспективи розвитку інформаційно-аналітичних центрів обласного рівня безпосередньо залежать від виконання таких завдань: створення єдиного інформаційного простору кожної області країни (офіційна та додаткова інформація обласного та муніципального рівнів для забезпечення моніторингу соціально-економічних процесів, прогнозування ситуації, прийняття та виконання управлінських рішень органами державної влади та місцевого самоврядування); формування, актуалізація і систематизація баз даних інтегрованих інформаційних фондів про ситуацію в області щодо створення Центрального сховища обласної інформаційної системи з моніторингу й налізу ситуації в області; реалізація інформаційно-аналітичної системи моніторингу, аналізу та оцінки розвитку області; забезпечення аналізу та оцінки розвитку території порівняно з показниками розвитку інших областей.*

Ключові слова: *обласний інформаційно-аналітичний центр, структура, функції, управлінські рішення.*

Paliy Serhii,
Graduate Student,
Kyiv National University of Culture and Arts

MODERN REGIONAL INFORMATION AND ANALYTICAL CENTRES: STRUCTURAL AND FUNCTIONAL FEATURES

The purpose of the article *is to reveal the structural and functional features of regional information and analytical centres of the 21st century and outline the tasks and direction of their activities in the context of making effective management decisions.* ***Research methodology.*** *Logical, system-structural, and comparative methods were applied to summarise the theoretical and methodological principles and identify*

© Палій С. В.

the content of the regional information-analytical centre's activities, as well as consider it as a system, i.e. integrity, consisting of subsystems and elements of different levels that are functionally interdependent. Methods of system analysis and synthesis has been used to clarify the role and place of information and analytical centres in the system of state, private, and public structures. ***Scientific novelty.*** *The structure, functions, tasks and direction of work of regional information and analytical centres were studied; the concept of organising the activity of the regional information and analytical centre, which includes a system of principles, implementation strategy, directions of information and analytical work and criteria for evaluating its effectiveness, is considered.* ***Conclusions.*** *The basis for the activity of modern regional information and analytical centres is the processing of actual data with elements of forecasting. It is positioned as an effective tool for transforming intuitive concepts into a logical category, developing optimal management solutions, summarising disparate data, researching non-obvious processes in socio-economic and political life, research activities, with the aim of obtaining qualitatively new information as a result of the generalisation of materials that were not systematised and accepted for processing. The prospects for the development of information and analytical centres at the regional level directly depend on the described below tasks. The creation of a single information space for each region of the country aims to provide official and additional information at the regional and municipal level to ensure monitoring of socio-economic processes, forecasting the situation, adoption and implementation of management decisions by state authorities and local self-government. Formation, updating and systematisation of databases of integrated information funds about situations in the region in relation to the creation of the Central repository of the regional information system is aimed to monitor and find the situation in the region. It also implements the information and analytical system of monitoring, analysis, and evaluation of the development of the region, provides analysis and evaluation of the development of the territory in comparison with the development indicators of other regions.*

Keywords: *regional information and analytical centre, structure, functions, management decisions.*

Актуальність теми дослідження. Тенденції розвитку інформаційного суспільства на початку XXI століття набули часткового втілення на мікрорівні, що проявилося в суттєвих трансформаціях структури державних закладів та приватних підприємств, у виникненні служб та структур, діяльність яких побудована на принципах інформаційно-аналітичної діяльності.

Однією з характерних особливостей суспільства кінця XX – початку XXI століття є створення та розвиток інформаційно-аналітичних центрів різноманітного призначення практично в усіх галузях людської діяльності в усьому світі як дієвих інструментів для пошуку, моделювання та аналізу необхідної інформації.

Ефективність державного управління безпосередньо залежить від своєчасності виявлення та вирішення проблем державними органами. У цьому контексті особливого значення набуває інформаційно-аналітична підтримка управління, яка є технологічною підсистемою обласної системи управління, що призначена для забезпечення своєчасної, достовірної та актуальної інформації керівництва обласної державної адміністрації та його апарату. Відповідно це актуалізує дослідження особливостей функціонування сучасних обласних інформаційно-аналітичних центрів та окреслення напряму їх діяльності в контексті прийняття ефективних управлінських рішень

Аналіз досліджень та публікацій дає змогу констатувати, що специфіка формування та функціонування обласних інформаційно-аналітичних центрів не стала предметом спеціального наукового дослідження – лише частко діяльність окремих з них висвітлили вітчизняні науковці. Так, наприклад, Р. Коваль, аналізуючи проблематику вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів влади [3], наголошує на необхідності створення Регіонального інформаційно-аналітичного центру для здійснення виконавчої, контрольної та координаційної функції з метою вдосконалення системи управління інформатизацією органів виконавчої влади. О. Нестеренко, досліджуючи принципи, концепції, методологію, моделі, методи та засоби інформаційних технологій забезпечення інформаційно-аналітичної діяльності органів управління в сучасному інформаційному середовищі, приділяє увагу вивченню проблем аналізу, моделювання та побудови систем інформаційно-аналітичного забезпечення. Науковець наголошує, що основною метою впровадження інформаційних систем в органах управління є «не забезпечення рутинних операцій, а створення нових технологій аналітичної підтримки прийняття рішень» [5, 72]. Особливостям створення інформаційно-аналітичної служби в Одеському регіоні як складової вдосконалення інформаційної діяльності обласної державної адміністрації та визначенню головних напрямів діяльності Обласного інформаційно-аналітичного центру присвячена наукова розвідка О. Татакі «Обласний інформаційно-аналітичний центр як складова удосконалення інформаційної діяльності Одеської облдержадміністрації» [7]. Дослідниця здійснює спробу визначити пріоритетні напрями діяльності Обласного інформаційно-аналітичного центру (упровадження сучасних ІТ-технологій в економіку області, створення нових, зокрема й міжнародних проєктів, а також

дотримання вимог Концепції створення інформаційного суспільства в Україні). Діяльність сучасних інформаційних центрів як важливої складової соціальних інформаційних комунікацій описує В. Пальчук у статті «Соціальні інформаційні комунікації і розвиток діяльності сучасних інформаційних центрів» [6].

Проте представлені в науковому вимірі розвідки, незважаючи на високу практичну та теоретичну значущість, на жаль, не висвітлюють всіх аспектів означеного питання.

Мета дослідження – виявити структурно-функціональні особливості обласних інформаційно-аналітичних центрів XXI століття та окреслити завдання і напрям їх діяльності в контексті прийняття ефективних управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу. Збільшення кількості та посилення ролі інформаційно-аналітичних центрів на сучасному етапі зумовлено специфікою нинішньої інформаційної доби і є своєрідним показником відповідності влади та громадськості сенсовому змісту інформаційного суспільства, під яким, згідно з класичним формулюванням, розуміють міру узагальнених знань цього соціуму.

Інформаційно-аналітичні центри, які позиціюються як «фундамент для ефективної інтелектуальної платформи процесу ухвалення управлінських рішень» [4, 86], діють як окрема організація (зазвичай громадська), структурний підрозділ або робочий орган (переважно державних інституцій). Крім того, інформаційно-аналітичні центри включають блок управлінської підтримки, тобто комплекс функцій, пов'язаний з проєктуванням та організацією ефективних інформаційно-аналітичних процесів.

Концептуальною особливістю діяльності інформаційно-аналітичного центру є система досягнення мети, що визначає стратегію дій зі створення інноваційного продукту – від розвитку інструментів для організації та пошуку інформаційних ресурсів до розробки прототипу продукту.

Основу структури діяльності обласних інформаційно-аналітичних центрів, результат якої полягає у формуванні алгоритму практичного вирішення певної проблеми, становлять такі процеси, як:

- аналіз мети та постановка завдань роботи;
- здійснення збору інформації в комплексі з адаптацією до можливих трансформаційних умов;
- виявлення сутності досліджуваних процесів та явищ;
- аналіз та оцінка отриманих даних у контексті управлінських цілей;
- формування моделей на основі суттєвої частини даних і специфіки середовища існування об'єкта;
- перевірка моделі на відповідність;
- планування та проведення експерименту в природних умовах або розробка адекватної робочої моделі;
- формування нових завдань на основі дослідження та прогнозування;
- обґрунтування результатів і їх донесення до споживача, виконавця або посадовця, який приймає рішення.

Технологіями діяльності обласних інформаційно-аналітичних центрів є такі:

- технологія інституціоналізації інформаційно-аналітичної діяльності;
- технологія організації процесу аналітики;
- технологія управління кадровими процесами в інформаційно-аналітичних структурах;
- технологія формування інтерактивного простору аналітики;
- технологія інформаційно-комунікаційного забезпечення інформаційно-аналітичної роботи центру.

У цьому контексті варто наголосити на дотриманні обласними інформаційно-аналітичними центрами державної політики в галузі інформаційних ресурсів [2, 340].

Розвиток фундаментальної науки на сучасному етапі пов'язаний з подальшим обґрунтуванням впливу інформаційного фактора на мікрорівні: рівні інформаційно-аналітичних структур (зокрема й центрів) загалом та окремих складових, із них функціональних.

Причини ускладнення інформаційно-аналітичної роботи науковці виділяють такі:

- відсутність повної і точної інформації для здійснення подальшої аналітичної діяльності (зазвичай зумовлено браком ресурсів її отримання та відповідного рівня взаємодії і взаємообміну інформацією між підрозділами);
- брак часу на вирішення складних питань та обробку значних обсягів інформації (спричинено необхідністю термінового прийняття управлінських рішень);
- відсутність чітко визначених критеріїв та варіантів прийняття рішень;
- відсутність високого рівня культури використання інформаційно-аналітичних матеріалів у вищого керівного складу [1, 13].

Не менш вагомими причинами, на нашу думку, є проблеми з належним технічним та методичним забезпеченням:

- брак програмно-апаратних засобів, що відповідають рівню розвитку інформаційно-комунікаційної галузі XXI століття;
- недоліки наявних систем показників та чинних методик їх розрахунку;
- неналежний рівень телекомунікаційних мереж, інформаційного фонду й аналітичної бази;
- обмежений доступ до новітніх інформаційно-пошукових систем.

Проте головною причиною дослідники називають брак фахівців, які володіють інформаційно-аналітичною компетентністю [1, 13–14].

На сучасному етапі склалися сприятливі умови для прискореного та масштабного

впровадження сучасних інформаційних технологій на всіх рівнях державних управлінських структур, що пов'язано передусім з осучасненням технічного, зокрема комп'ютерного, устаткування, чіткою організаційною діяльністю, сформованою системою розподілу обов'язків та функцій між управліннями.

Створенню інформаційно-аналітичних служб в областях сприяють розробка та реалізація концепцій, програм і проєктів обласної інформатизації. Реальні користувачі визначають та формують інформаційні потоки, задають характер, частоту постачання, обсяги інформації, усвідомлюють, яка саме інформація необхідна для підготовки й прийняття рішень.

Розглянемо специфіку функціональної структури інформаційно-аналітичного центру на прикладі типового обласного інформаційно-аналітичного центру. Робота інформаційно-аналітичного центру поділена на функціональні підсистеми:

- підсистема збирання, обробки та збереження інформації: призначенням є забезпечення збирання, попередньої обробки, накопичення та збереження інформаційних ресурсів, які характеризують різноманітні сфери життєдіяльності міста;

- підсистема аналізу інформаційно-аналітичних матеріалів: підсистема призначена для забезпечення досліджень та прогнозування процесів розвитку галузей життєдіяльності міста;

- підсистема формування інформаційно-аналітичних матеріалів: завдання – забезпечення розробки та оформлення інформаційно-аналітичних матеріалів на основі результатів проведеного аналізу в підсистемі аналізу інформації та прогнозування;

- підсистема надання інформації: призначенням є надання інформації за показниками соціально-економічного розвитку міста та інших територій, інформації за показниками бюджету міста, а також інформаційно-аналітичних матеріалів, розроблених у процесі діяльності інформаційно-аналітичного центру;

- підсистема захисту інформації: завдання – проведення операцій, спрямованих на захист інформації, що міститься в системі інформаційно-аналітичного центру, та недопущення несанкціонованого доступу до неї.

Основним змістом обробки даних є аналітична обробка структурованої числової інформації, моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку міста, оцінка ефективності варіантів управлінських рішень та, зрештою, розробка інформаційно-аналітичних матеріалів.

Серед основних завдань обласних інформаційно-аналітичних центрів назвемо:

- інформаційний моніторинг економічної, соціально-політичної, екологічної ситуації з наступною підготовкою оглядів, ситуаційних довідок і прогнозів;

- проведення експертизи нормативних документів, значущих управлінських рішень та обласних проєктів;

- здійснення аналізу діяльності територіальних органів управління;

- моніторинг соціально-політичної ситуації в області, забезпечення взаємодії керівників територіальних органів влади з місцевими відділеннями політичних партій, лідерами громадських, національних та релігійних організацій;

- виявлення публікацій у центральних і місцевих друкованих ЗМІ про ситуацію в області та роботу органів виконавської влади;

- оцінка управлінських рішень органів виконавської влади, узагальнення досвіду територіального управління в Україні та за кордоном, участь у веденні баз даних обласної інформації;

- підготовка аналітичних матеріалів про економічну та політичну ситуацію в області.

Специфіка діяльності обласного інформаційно-аналітичного центру в органах виконавської влади полягає в його інтегруванні в управлінські процеси. Основними особливостями є:

- прикладний характер інформаційно-аналітичної діяльності в органах державної влади на обласному рівні (аналітика заснована не стільки на глибокій власній розробці проблем, скільки на залученні експертів та узагальненні готового матеріалу, на координації діяльності наукових колективів, зокрема соціологів, політологів, юристів та ін.);

- домінування внутрішніх вимог до термінів, повноти, достовірності, обґрунтованості інформації, відповідальності виконавців (іншими словами, оперативність та ефективність переважає над глибиною та оригінальністю розробки проблем).

Питання підвищення ефективності обласних інформаційно-аналітичних центів передбачає: збільшення фінансування фундаментальних і прикладних розробок інформаційно-аналітичних систем; створення координаційної ради з методології аналітичної діяльності; проведення професійних семінарів для аналітичних служб та науково-дослідних організацій на регулярній основі; узагальнення досвіду інформаційно-аналітичної роботи; організацію системи обміну аналітичними та методичними матеріалами; централізоване забезпечення інформаційно-аналітичних служб відповідними програмно-технічними й інформаційно-комунікаційними ресурсами; розробку засобів інтеграції програмних засобів та баз даних в умовах постійного оновлення їх переліку.

Наукова новизна. Досліджено структуру, функції, завдання та напрям роботи обласних інформаційно-аналітичних центрів; розглянуто концепцію організації діяльності обласного інформаційно-аналітичного центру, що включає в себе систему принципів, стратегію реалізації, напрями інформаційно-аналітичної роботи й критерії оцінки

її результативності.

Висновки. Основою діяльності сучасних обласних інформаційно-аналітичних центрів є здійснення обробки фактичних даних з елементами прогнозування, що позиціонується як дієвий інструмент для перетворення інтуїтивних понять в логічну категорію, напрацювання оптимальних управлінських рішень, узагальнення розрізнених даних, дослідження неочевидних процесів у соціально-економічному та політичному житті, науково-дослідній діяльності та ін. з метою отримання якісно нової інформації в результаті узагальнення матеріалів, які були прийняті до опрацювання не систематизованими. Перспективи розвитку інформаційно-аналітичних центрів обласного рівня безпосередньо залежать від виконання таких завдань: створення єдиного інформаційного простору кожної області країни (офіційна та додаткова інформація обласного й муніципального рівнів для забезпечення моніторингу соціально-економічних процесів, прогнозування ситуації, прийняття і виконання управлінських рішень органами державної влади та місцевого самоврядування); формування, актуалізація та систематизація баз даних інтегрованих інформаційних фондів про ситуацію в області щодо створення Центрального сховища обласної інформаційної системи з моніторингу та налізу ситуації в області; реалізація інформаційно-аналітичної системи моніторингу, аналізу та оцінки розвитку області; забезпечення аналізу та оцінки розвитку території порівняно з показниками розвитку інших областей.

Список використаних джерел

1. Бакуменко Р. Інформаційно-аналітичне забезпечення органів військового управління: стан, проблеми та підготовка фахівців. *Військова освіта.* 2019. № 1(39). С. 8–16.

2. Добровольська В. В. Інформаційно-документаційне забезпечення розвитку соціокомунікаційного простору культури України в епоху цифрового суспільства : дис. … докт. наук із соц. ком.: 27.00.02 / Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Київ, 2020. 442 с.

3. Коваль Р. А. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів влади : автореф. дис. … канд. наук з держ. управління: 25.00.02 / Харків, 2008. 20 с.

4. Лисенко Т. В. Проблеми функціонування мережі інформаційно-аналітичних центрів України на сучасному етапі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2020. № 4. С. 86–94.

5. Нестеренко О. В. Методологія побудови систем інформаційно-аналітичного забезпечення адміністративного управління : дис. … докт. техн. наук: 05.13.06 / Інститут телекомунікацій і глобального інформаційного простору НАН України. Київ, 2020. 435 с.

6. Пальчук В. Соціальні інформаційні комунікації і розвиток діяльності сучасних інформаційних центрів. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* 2017. Вип. 46. С. 74–91.

7. Татакі О. Обласний інформаційно-аналітичний центр як складова удосконалення інформаційної діяльності Одеської облдержадміністрації. *Актуальні питання документознавства та інформаційної діяльності: теорії та інновації :* зб. матер. ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 24–25 березня 2016 р.) / за заг. ред.: В. Г. Спрінсяна. Дніпропетровськ : Середняк Т. Київ, 2016. 526 с.

References

1. Bakumenko, R. (2019). Information and analytical support of military administration bodies: state, problems and training of specialists. Military education, 1(39), 8–16 [in Ukrainian].

2. Dobrovolska, V. V. (2020). Information and documentation support for the development of the socio-communication space of the culture of Ukraine in the era of the digital society. Ph.D. Kyiv: National Academy of Managers of Culture and Arts [in Ukrainian].

3. Koval, R. A. (2008). Informational and analytical support for the activities of government bodies. Kharkiv [in Ukrainian].

4. Lysenko, T. V. (2020). Problems of functioning of the network of information and analytical centers of Ukraine at the current stage. Library science. Documentary science. Informatology, 4, 86–94 [in Ukrainian].

5. Nesterenko, O. V. (2020). Methodology of building systems of information and analytical support of administrative management. Ph.D. Kyiv: Institute of Telecommunications and Global Information Space of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

6. Palchuk, V. (2017). Social information communications and the development of modern information centers. Scientific works of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi, 46, 74–91 [in Ukrainian].

7. Tataki, O. (2016). The regional information and analytical center as a component of improving the information activity of the Odesa regional state administration Current issues of document studies and information activity: theories and innovations: coll. Materials II International science and practice conference, Odesa, March 24–25, 2016. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.10.2022
Отримано після доопрацювання 14.11.2022
Прийнято до друку 22.11.2022

УДК 004.91 (477):004.6
DOI 10.32461/2409-9805.4.2022.269806

Цитування:
Бондар І. В. Систематизація форм і методів функціонування електронних ресурсів в Україні. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 4. С. 55–62.

Bondar I. (2022). Systematisation of the Forms and Methods of Functioning of Electronic Resources in Ukraine. Library Science. Record Studies. Informology, 4, 55–62 [in Ukrainian].

Бондар Ігор Віталійович,
аспірант кафедри інформаційних технологій
Київського національного університету
культури і мистецтв
https://orcid.org/0000-0002-1835-7820
novokaine69@gmail.com

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ФОРМ І МЕТОДІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ

Метою роботи *є дослідити систематизацію форм та методів функціонування електронних ресурсів в Україні.* ***Методологія дослідження.*** *При проведенні дослідження використані загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, зокрема: аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, системно-структурний аналіз.* ***Наукова новизна роботи*** *полягає в узагальненні проблематики систематизації форм та методів функціонування українських електронних ресурсів, зокрема визначено, що специфіка видозмін електронних ресурсів здійснює вплив і на методи та способи систематизаційної каталогізації, оптимізації та уніфікації інформації через видозміну механізмів реалізації означених процесів.* ***Висновки.*** *У ході проведеного дослідження визначено, що електронні ресурси формують збір інформації в бібліотеках у вигляді повнотекстових баз даних, електронних журналів, колекцій зображень, мультимедіа у вигляді компакт-диска, стрічки, інтернету, вебтехнологій, електронних дискусій, електронних новин, архівів даних, електронної пошти, навіть онлайн-чату. Встановлено, що електронні ресурси доступні в диференційованих формах, а саме: електронні книги, цифрові бібліотеки, онлайн-журнали, репетитори з електронного навчання та онлайн-тести. Встановлено, що виокремлюють такі види електронних ресурсів, як локальні, мережеві та електронні ресурси комбінованого поширення. З'ясовано, що методика бібліографічного опису електронних ресурсів визначається відповідно до виду доступу з урахуванням категорії об'єкта опису та його структури. Визначено, що електронні ресурси у вигляді оцифрованих документів наразі є найбільш результативною формою залучення до наукового обігу величезних масивів документів для соціально-комунікаційної діяльності установ.*

Ключові слова: *електронні ресурси, систематизація, функціонування, форми.*

Bondar Ihor,
Graduate Student, Department of Information Technology,
Kyiv National University of Culture and Arts

SYSTEMATISATION OF THE FORMS AND METHODS OF FUNCTIONING OF ELECTRONIC RESOURCES IN UKRAINE

The purpose of the work *is to study the systematisation of forms and methods of functioning of electronic resources in Ukraine.* ***Research methodology****. When conducting the research, general scientific and special research methods have been used, including analysis and synthesis, comparison, generalisation, and system-structural analysis.* ***The scientific novelty*** *of the work consists in generalising the issues of systematisation of the forms and methods of functioning of Ukrainian electronic resources. In particular, it has been defined that the specifics of changes in electronic resources influences the methods used to systematisingly catalogue, optimise, and unify information through changes in the mechanisms of implementation of the specified processes.* ***Conclusions****. In the course of the research, it has been determined that electronic resources form the collection of information in libraries in the form of full-text databases, electronic journals, image collections, multimedia in the form of CDs, tapes, the Internet, web technologies, electronic discussions, electronic news, data archives, email, even online chat.*

© Бондар І. В.

E-resources may be found in differentiated forms such as e-books, digital libraries, online journals, e-learning tutors, and online tests. It is established that such types of electronic resources are distinguished as local, network, and electronic resources of combined distribution. It has been found that the method of bibliographic description of electronic resources is determined in accordance with the type of access, taking into account the category of the object of description and its structure. It has been determined that electronic resources in the form of digitised documents are currently the most effective form of involving in the scientific circulation of huge arrays of documents for social and communication activities of institutions.

Key words: *electronic resources, systematisation, functioning, forms.*

Актуальність теми дослідження. Поява інтернету призвела до безпрецедентного зростання застосування електронних ресурсів для досліджень і розробок, натомість зменшилося використання друкованих ресурсів. Розвиток інформаційних технологій є найважливішою подією XX століття, яка вплинула на наукову комунікацію, що сприяло виведенню декількох електронних продуктів і послуг. Перехід від друкованих засобів масової інформації до електронних, крім зростання електронної інформації, надав користувачам нові інструменти та програми для пошуку інформації. Електронні ресурси є безцінними інструментами дослідження, які доповнюють друковані ресурси в традиційній бібліотеці.

Швидке та повсюдне зростання впливу електронних ресурсів на політичні процеси, форми соціальної комунікації та громадянської заангажованості широких верств населення визначає важливість дослідження функціонування електронних ресурсів. Останнім часом спостерігаємо тенденцію до загальної комп'ютеризації, що стосується всіх видів діяльності. За допомогою інформаційного забезпечення можна представити інформацію в зручному для конкретного користувача вигляді, прискорити та спростити операції з її введення та обробки, підвищити наочність і простоту необхідних звітів. Використання інформаційного забезпечення в установах надає перспективний шанс знизити затрати часу на реалізацію роботи співробітниками та заощадити фінансові ресурси, а також виконати основне завдання – вчасно забезпечувати управлінський апарат необхідною інформацією. Тому розгляд систематизації форм та методів функціонування електронних ресурсів в Україні є актуальним.

Аналіз досліджень і публікацій. Тематику систематизації форм та методів функціонування електронних ресурсів в Україні досліджує незначна кількість вчених. Зокрема, Л. Пугач, Д. Ткаченко, О. Цокало, О. Сербін, О. Марчук аналізують деякі аспекти й особливості функціонування електронних ресурсів в Україні.

Метою роботи є дослідити систематизацію форм та методів функціонування електронних ресурсів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Важливість і широкий спектр електронних ресурсів для загальної комунікації, пошуку інформації та надання інструкцій для підтримки діяльності в установах визнано в усьому світі. Електронні ресурси являють собою електронне представлення інформації. Зазвичай електронні ресурси доступні в диференційованих формах, а саме: електронні книги, цифрові бібліотеки, онлайн-журнали, репетитори з електронного навчання та онлайн-тести. Завдяки ефективній презентації за допомогою мультимедійних засобів такі електронні ресурси стали важливими й ефективними джерелами інформації.

Електронні ресурси формують збір інформації в бібліотеках у вигляді повнотекстових баз даних, електронних журналів, колекцій зображень, мультимедіа у вигляді компакт-диска, стрічки, інтернету, вебтехнологій, електронних дискусій, електронних новин, архівів даних, електронної пошти, навіть онлайн-чату. Електронні ресурси зручні у використанні та значно полегшують дослідження, оскільки в процесі функціонування дають змогу шукати інформацію швидше завдяки використанню пошукових систем, на відміну від ручного пошуку в бібліотеці [1].

Електронний ресурс визначають як матеріал, що потребує комп'ютерного посередництва, для того щоб отримати доступ до його вмісту та зробити його корисним. Як онлайнові, так й офлайнові ресурси, такі як CD-ROM, належать до електронних ресурсів. Термін «електронний ресурс» стосується всіх продуктів, які бібліотека надає через комп'ютерну мережу. Електронні ресурси також відомі як онлайн-інформаційні ресурси, що охоплюють бібліографічні бази даних, електронні довідники, пошукові системи повних текстів книг і цифрові колекції даних, які містять «цифровий» матеріал, створений безпосередньо в інтернеті. Наприклад, електронні журнали, бази даних і друковані ресурси, які були відсканковані та оцифровані.

Електронні ресурси, електронні журнали, онлайн-бази даних не є «власністю» бібліотек, оскільки вони володіють друкованими матеріалами. Право власності на електронні ресурси належить постачальникам цих ресурсів. Доступ до електронних ресурсів через інтернет може бути безкоштовним або платним. Деякими прикладами

електронних ресурсів є журнали, енциклопедії, газети, журнали або опубліковані в них статті. Доступ до них можна отримати на під'єднаних до інтернету пристроях, таких як комп'ютери, планшети, смартфони тощо. У *табл. 1* відображено основні переваги та недоліки електронних ресурсів.

Таблиця 1

Переваги та недоліки електронних ресурсів

Переваги	Недоліки
Доступ до електронних ресурсів можна одержати через інтернет. Користувачам не потрібно фізично відвідувати бібліотеку. Це дуже корисно для користувачів, які проживають у віддалених районах. Користувачі можуть завантажити статті та зберегти їх на своїх ПК.	Якщо бібліотека скасовує або припиняє підписку на електронний журнал, немає впевненості, що бібліотека отримає доступ до попередніх випусків цього журналу. Тоді як бібліотека, яка має друкований матеріал, безперечно, має у своєму розпорядженні попередні номери цього журналу. Так само у випадку електронних книг: якщо бібліотека припиняє підписку на електронні книги, їй буде відмовлено в доступі до електронної книги. Тоді як фізична копія, придбана після того, завжди залишається у володінні бібліотеки.
Один і той самий ресурс, тобто стаття чи журнал, може бути доступним багатьом користувачам одночасно.	
Електронні ресурси мають аудіо-, відео- та анімаційний контент, який відсутній у друкованому форматі.	
Користувачі можуть шукати велику кількість ресурсів за один раз через єдиний інтерфейс пошуку.	
Електронні ресурси також надають статистику використання, яка допомагає бібліотечному персоналу з'ясувати використання продукту.	
Статті / випуски журналів з'являються в інтернеті до того, як їх друкована версія стане доступною.	
Підписка на електронні ресурси допомагає бібліотекам економити місце.	
Доступ до електронних ресурсів можливий з будь-якого місця та в будь-який час відповідно до зручності користувачів.	Використання електронних ресурсів передбачає читання з екрана, що стомлює та шкодить зору.
Гіпертекстовий формат і посилання на електронні ресурси ведуть користувачів до відповідного вмісту та статей.	Читачі повинні мати доступ до інтернету, щоб читати електронні ресурси.

Джерело: розробка автора на основі [2].

На *рис. 1* відображено процес управління електронними ресурсами. Тож пропонуємо розуміти під електронними ресурсами «матеріали, що складаються з даних і / або комп'ютерних програм, закодованих для зчитування та маніпулювання комп'ютером за допомогою периферійного пристрою, підключеного безпосередньо до комп'ютера або віддалено через мережу, таку як інтернет (AACR2), де дана категорія включає програми, електронні тексти, бібліографічні бази даних тощо» [3].

П. Дадзі стверджує, що електронні ресурси є безцінними дослідницькими інструментами, які доповнюють друковані ресурси в традиційній бібліотеці, таким чином підтверджуючи той аргумент, що користувачі віддають перевагу диференційованим видам баз даних залежно від своїх потреб [4]. Науковці вважають, що швидка публікація та доступність на робочому столі є ключовими перевагами, які приваблюють науковців, тобто електронні ресурси забезпечують платформу для такої діяльності [5]. За словами К. Рея та Д. Дея, використання електронних ресурсів економить час і є відносно простим у використанні [6], однак користувачі іноді стикаються із численними проблемами під час перегляду електронної інформації, а саме: брак знань про ресурси, відсутність навченого персоналу та невідповідна заключна частина [7; 8].

Методика бібліографічного опису електронних ресурсів визначається відповідно до виду доступу (ресурси локального, мережевого та комбінованого доступу) з урахуванням категорії об'єкта опису (завершений або продовжуваний ресурс) та його структури (одночастинний, багаточастинний ресурс або складова частина ресурсу). Кожна з категорій електронних ресурсів має декілька рівнів поділу, що асекурує гнучкий підхід до методики бібліографічного опису різних типів і видів електронних ресурсів [9].

Процес управління електронними ресурсами

1. Вибір. Електронні ресурси можна вибирати будь-яким із наведених нижче методів: 1. Інтелектуальна інтуїція (випадкове знаходження чогось, що є корисним) під час серфінгу в інтернеті 2. Рекомендації викладачів 3. Огляд електронних журналів, що надають інші бібліотеки 4. Оголошення видавців.

2. Придбання. Бібліотека отримує друковані ресурси у власність, але для електронних ресурсів бібліотеки просто отримують ліцензію на права доступу. Наведемо деякі важливі дії, пов'язані з придбанням електронних ресурсів: 1. Визначення ціни. 2. Переговори з постачальником. 3. Укладання ліцензійної угоди. 4. Розподіл коштів. 5. Розміщення замовлення. 6. Перевірка доступності назви. 7 Спілкування з постачальником, якщо він недоступний. 8. Обробка рахунка для оплати.

3. Кадрове забезпечення. Бібліотека має вирішити, чи виконуватиме функції комплектування електронних журналів звичайним персоналом чи персоналом, який має досвід роботи з електронним форматом. Для отримання та обробки електронних ресурсів від персоналу потрібні навички ведення переговорів щодо ліцензій, знання електронного формату тощо.

4. Ліцензування. Ліцензія зазвичай є письмовим контрактом або угодою між бібліотекою та видавцем. Угода має різні аспекти, як-от: метод розрахунку оплати, визначення користувачів, обмеження використання, архівні права тощо. Ліцензійні угоди, як правило, пишуть на користь постачальників, тому персонал бібліотеки має бути особливо уважним, щоб домовитися про вигідні умови для бібліотеки.

5. Бюджетування. Бібліотеки зазвичай мають окремий бюджет для придбання електронних ресурсів.

6. Каталогізація. Електронні ресурси каталогізують, а деталі вносять до OPAC бібліотеки. Деякі бібліотеки можуть вирішити розмістити їх на вебсайті та надати посилання на них, однак вони можуть не каталогізувати їх.

7. Технічне обслуговування. Для електронних ресурсів важливою проблемою є обслуговування. Бібліотека має штат для забезпечення ведення електронних ресурсів, де співробітники асекурують доступ до електронних ресурсів, які передплачено, у діапазонах IP (Internet Protocol). Деякі з електронних ресурсів доступні за допомогою імені користувача (UN) і пароля (PW). На персонал покладається відповідальність за поширення UN/PW авторизованим користувачам. Якщо електронний ресурс не доступний і співробітники не можуть вирішити проблему, про це повідомляють видавництву для вирішення проблеми.

8. Навчання персоналу та навчання користувачів. Персонал має бути навчений особливостям доступу, перегляду та пошуку інформації з електронних ресурсів. Бібліотеки повинні проводити освітні програми для користувачів, щоб навчити їх користуватися електронними ресурсами і так сприяти використанню електронних ресурсів серед користувачів.

Рис. 1. ***Процес управління електронними ресурсами***

Джерело: розробка автора на основі [2].

Традиційно виокремлюють такі види електронних ресурсів:

1) локальні (їхнє призначення – локальне застосування, існують у вигляді певної кількості ідентичних екземплярів на окремих фізичних носіях. Видання, розповсюдження та надходження до користувачів таких компакт-дисків відбувається у формі додатка до друкованого видання чи як самостійний носій);

2) мережеві (надання доступу до інформації потенційно необмеженій чисельності користувачів інтернет-мережі. До них, зокрема, відносяться

електронні ресурси віддаленого доступу: інформація розміщена на вінчестері або інших пристроях для запам'ятовування або надана в інформаційних мережах);

3) електронні ресурси комбінованого поширення (їх можна застосовувати локально або через мережі (компакт-диск / мережа). Вони можуть мати інтерактивну навігацію по документах за допомогою механізму гіпертекстових зв'язків від видання на оптичному носії до інформації в мережі [10].

Новітні технології спрощують доступ до електронних ресурсів через мережу «Інтернет» та розміщення їх на вебсторінці установи [11]. Особливої актуальності набули такі категорії електронних ресурсів: електронні аналоги друкованих видань; цифрові текстові аналоги друкованих видань; нові форми публікацій, що не мають друкованих аналогів: електронні оголошення, матеріали вебконференцій тощо, доступні користувачам через телекомунікаційні мережі; бази даних, які відповідають вимогам до мережевої інформації; мультимедійні продукти, що характеризуються постійним оновленням; аудіо- та відеоінформація; програмні продукти; комбіновані програмно-інформаційні продукти, наприклад геоінформаційні системи тощо. Звичайно, специфіка таких видозмін здійснює вплив і на методи та способи систематизаційної каталогізації, оптимізації та уніфікації інформації через видозміну механізмів реалізації означених процесів – класифікаційні системи. Такі системи трансформуються за формою та змістом [12; 13] відповідно до зміни характеру електронних ресурсів. У *табл. 2* відображено основні типи електронних ресурсів.

Таблиця 2

Основні типи електронних ресурсів

Типи електронних ресурсів	**Опис**
Електронні книги	Електронні книги мають багато форматів, зокрема Adobe PDF, Microsoft Reader, eReader, Mobipocket Reader, EPUB, Kindle та iPad.
Електронний журнал	Електронний журнал – важлива частина кожної бібліотечної колекції і є одним із надбань інформаційних технологій.
Електронна газета	Електронна газета також відома як онлайн-газета або вебгазета, яка існує у Всесвітній павутині (або інтернеті).
Бази даних індексування та реферування	Це довідкові джерела, які надають бібліографічну інформацію про журнал, зокрема реферати статей.
Повнотекстова база даних	Сьогодні існує значна кількість доступних баз даних у мережі, які є безкоштовними або платними. Електронні бази даних – це організований збір інформації з певного предмета або багатодисциплінарних предметних галузей, а інформацію в електронних базах даних можна шукати та отримувати в електронному вигляді.
Довідкова база	Це багато словників, альманахів та енциклопедій, доступних в інтернеті в електронному вигляді.
Статистична база даних	Ці бази даних містять числові відомості, корисні для громадськості.
Колекція зображень	Цей тип баз даних розроблено завдяки можливості використання електронних зображень.
Мультимедійні продукти	Це тип бази даних, який включає зображення, відео, аудіо, текст тощо.
Електронна дисертація	Ці бази даних містять кандидатські дисертації та дисертації, опубліковані в електронному форматі.
E-Clipping	Основним завданням e-clipping є ретроспективний пошук і всебічний аналіз новинок.
Електронні патенти	Електронні патенти – це виключне право, яке надає уряд на використання винаходу протягом певного періоду часу.
Електронні стандарти	Письмове визначення, правило обмежень, затверджене та перевірене на предмет скарг авторитетним органом.

Джерело: розробка автора на основі [14].

Електронні ресурси у вигляді оцифрованих документів наразі є найбільш результативною формою залучення до наукового обігу величезних масивів документів для соціально-комунікаційної діяльності установ [15]. Загальною системою зберігання тез, статей, звітів про дослідження, креслень та інших академічних результатів є інституційні системи репозиторіїв або електронні ресурси, які доступні спільноті. Кількість комп'ютеризованих файлів, які називаються базами даних, зросла з невеликої кількості на початку 1970-х років до тисяч доступних сьогодні. У світі на практиці постійно докладають колективні зусилля, щоб зробити академічну літературу доступною для зацікавлених сторін за допомогою електронних засобів і пошуку. ResearhGate та Academias є двома добре відомими прикладами академічних публікацій, які шукач інформації легко отримує для різноманітних академічних і дослідницьких цілей [16]. Тоді як Researchgate та Academia є двома найновішими системами електронних ресурсів, які забезпечують легкий доступ до шукача інформації, старіші системи, такі як OPAC, Koha, NewGenlib, Evergreen, SENAYAN, ABCD та BiblioteQ, а також є засобами для зберігання академічної літератури в академічних установах [17]. Це означає, що академічна література, незалежно від її форми, зберігається як електронні ресурси для спільного доступу та пошуку. Отже, існує багато інших електронних ресурсів інформаційного обслуговування, які містять широкий спектр типів інформації, а також кілька каналів для її доставки [17].

Тож у нинішніх умовах необхідною умовою є переведення в цифровий формат усіх напрямів функціонування електронних ресурсів в Україні, що становить першочергове завдання державних і громадських інституцій. Особливо це стосується науки, яка утворює фундамент для економічного, культурного й освітнього процесів. Тому вирішенню таких завдань сприяє поява електронних ресурсів, що є або похідними оцифрованими виданнями, або незалежними мультимедійними системами.

Висновки. У результаті проведеного дослідження можемо відзначити, що систематизація форм та методів функціонування електронних ресурсів в Україні наразі є актуальною проблематикою. Електронні ресурси корисні як бібліотекам, так і кожному громадянинові, якому бракує диференційованої інформації. Розвиток інформаційно-комунікаційних послуг, доступних сьогодні, вніс кардинальні зміни в роботу бібліотеки шляхом систематизації форм і методів функціонування електронних ресурсів. Отже, одна з найвагоміших ролей у процесі формування єдиного цілісного інформаційного поля та його адаптації до сучасних запитів користувачів належить саме бібліотекам, які проводять пошук, аналіз, каталогізацію і збереження електронної продукції, забезпечують доступ до електронних ресурсів. А, власне, оптимізація електронних ресурсів відбувається через упорядкування, структурування і продуктивну організацію функціонування в інформаційних системах, зокрема в електронних бібліотеках.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що висновки та рекомендації, розроблені та запропоновані в статті, можуть бути використані для: забезпечення систематизації форм і методів функціонування електронних ресурсів в Україні. Перспективними напрямами подальших наукових розробок вважаємо вивчення передового зарубіжного досвіду щодо систематизації форм і методів функціонування електронних ресурсів.

Список використаних джерел

1. Sharma N. Use of E-resources by the faculty members and students: A study of Swami Shraddhanand College, University of Delhi, Delhi. *Journal of Indian library association.* 2018. № 54(3). Pp. 163–172.

2. The National Institute of Open Schooling. Level: Senior Secondary. Subject: Library & Information Science. Book Name: Library Science. Chapter: 8-Electronic Resources. 2012. URL: https://digital.nios.ac.in/topic.php?id=339en08 (дата звернення: 16.09.2022).

3. Reitz M. Dictionary for Library and Information Science. London : Raintree, 2005.

4. Dadzie P. S. Electronic Resources: Access and Usage at Ashesi University College. Campus – wide Information Systems. 2005. Vol. 22(5). URL: http//www.emeraldinsight.com (дата звернення: 16.09.2022).

5. Ray K., Day J. Student Attitudes Towards Electronic Information resources. *Information Research.* 1998. Vol. 4. № 2. URL: http://informations.net/ir/4-2/paper 54.html (дата звернення 16.11.2022).

6. Naidu G. H. S., Rajput P., Motiyani K. Use of Electronic Resources and services in University Libraries: A study of DAVV Central Library, Indore. *NACLIN*. 2007. Pp. 309–319.

7. Ali N. The Use of Electronic Resources at IIT Delhi Library; a study of search behaviours. *The Electronic Library.* 2005. Vol. 23. № 6. Pp. 691–700.

8. Akussah M. et al. Impact of Electronic Resources and Usage in Academic Libraries in Ghana: Evidence from Koforidua Polytechnic & All Nations University College, Ghana. *Journal of Education and Practice.* 2015. Vol. 6. Ser. 33. Pp. 33–38.

9. Ткаченко Д. В., Цокало О. О. Бібліографічний опис електронних ресурсів : методичні рекомендації / Миколаївський державний аграрний університет. Миколаїв, 2011. 80 с.

10. Пугач Л. Соціально-комунікаційні складові комунікативної моделі. *Молодий вчений.* 2019. Вип. 1 (65). С. 150–156. URL: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-1-65-34 (дата звернення: 16.09.2022).

11. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від 09.01.2007 № 537-V. *Відомості ВРУ*. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/537-16 (дата звернення: 16.09.2022).

12. Сербін О. Бібліотечно-бібліографічна класифікація: не лише актуальна, а й перспективна. *Вісник Книжкової палати.* 2007. № 4. С. 21–25.

13. Сербін О. Система десяткової класифікації українською мовою: історія та структурний аналіз. *Вісник Книжкової палати.* 2007. № 10. С. 19–22.

14. Kenchakkanavar A. Types of E-Resources and its utilities in Library. *International journal of information sources and services.* 2014. Vol. 1. Pp. 97–104.

15. Марчук О. О. Цифровий маркетинг як інноваційний інструмент управління. *Економіка і суспільство.* 2018. Вип. 17. С. 296–299.

16. Thelwall M., Kousha K. Academia.edu: social network or academic network?, Journal of the American Society for Information Science and Technology © copyright 2013 John Wiley & Sons, Inc. 2013. URL: http://www.scit.wlv.ac.uk/~cm1993/papers/Academia_preprint.pdf (дата звернення: 16.09.2022).

17.Randhawa S. Open source library management softwares. *E-Library Science Research Journal.* 2013. Vol. 1. Iss. 7. Pp. 2319–8435.

18.Bunawan A.-A. et al. Preferable Method in Retrieving Electronic Resources. 2015. DOI:10.13140/RG.2.1.2009.4804 (дата звернення: 16.09.2022).

References

1. Sharma, N. (2018). Use of E-resources by the faculty members and students: A study of Swami Shraddhanand College, University of Delhi, Delhi. Journal of Indian library association, 54(3), 163–172 [in English].

2. The National Institute of Open Schooling. (2012). Level: Senior Secondary. Subject: Library & Information Science. Book Name: Library Science. Chapter: 8-Electronic Resources. Retrieved from: https://digital.nios.ac.in/topic.php?id=339en08 [in English].

3. Reitz, M. (2005). Dictionary for Library and Information Science. London: Raintree [in English].

4. Dadzie, P. S. (2005). Electronic Resources: Access and Usage at Ashesi University College. Campus – wide Information Systems, 22(5). Retrieved from: http//www.emeraldinsight.com [in English].

5. Ray, K., Day, J. (1998). Student Attitudes Towards Electronic Information resources. Information Research, 4, 2. Retrieved from: http://informations.net/ir/4-2/paper 54.html [in English].

6. Naidu, G. H. S., Rajput, P., Motiyani, K. (2007). Use of Electronic Resources and services in University Libraries: A study of DAVV Central Library, Indore. NACLIN, 309–319 [in English].

7. Ali, N. (2005). The Use of Electronic Resources at IIT Delhi Library; a study of search behaviours. The Electronic Library, 23, 6, 691–700 [in English].

8. Akussah, M. et al. (2015). Impact of Electronic Resources and Usage in Academic Libraries in Ghana: Evidence from Koforidua Polytechnic & All Nations University College, Ghana. Journal of Education and Practice, 6, 33, 33–38 [in English].

9. Tkachenko, D. V., Tsokalo, O. O. (2011). Bibliographic description of electronic resources. Metodychni rekomendatsii. Mykolaivskyi derzhavnyi ahrarnyi universytet, 80 [in Ukrainian].

10. Puhach, L. (2019). Social and communicative components of the communicative model. Molodyi vchenyi, 1 (65), 150–156. Retrieved from: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-1-65-34 [in Ukrainian].

11. On the Basic Principles of Information Society Development in Ukraine for 2007-2015. (2007): Zakon Ukrainy vid 09.01.2007 № 537-V. Vidomosti VRU. Retrieved from: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/537-16 [in Ukrainian].

12. Serbin, O. (2007). Library and bibliographic classification: not only relevant, but also promising. Visnyk Knyzhkovoi palaty, 4, 21–25 [in Ukrainian].

13. Serbin, O. (2007). System of decimal classification in the Ukrainian language: history and structural analysis. Visnyk Knyzhkovoi palaty, 10, 19–22 [in Ukrainian].

14. Kenchakkanavar, A. (2014). Types of E-Resources and its utilities in Library. International journal of information sources and services, 1, 97–104 [in English].

15. Marchuk, O. O. (2018). Digital marketing as an innovative management tool. Ekonomika i suspilstvo, 17, 296–299 [in Ukrainian].

16. Thelwall, M., Kousha, K. (2013). Academia.edu: social network or academic network?, Journal of the American Society for Information Science and Technology 2013 John Wiley & Sons, Inc. Retrieved from: http://www.scit.wlv.ac.uk/~cm1993/papers/Academia_preprint.pdf [in English].

17. Randhawa, S. (2013). Open source library management softwares, E-Library Science Research Journal, 1, 7, 2319–8435 [in English].

18. Bunawan, A.-A. et al. (2015). Preferable Method in Retrieving Electronic Resources. DOI:10.13140/RG.2.1.2009.4804 [in English].

Стаття надійшла до редакції 05.10.2022
Отримано після доопрацювання 07.11.2022
Прийнято до друку 16.11.2022

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ. ІНФОРМОЛОГІЯ

УДК 007:304-028.27
DOI 10.32461/2409-9805.4.2022.269808

Цитування:
Петрушка А. І. Редакційна політика наукового видання як чинник забезпечення принципів публікаційної етики. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2022. № 4. С. 63–71.

Petrushka A. (2022). Editorial Policy of Scientific Journal as Factor in Ensuring Principles of Publication Ethics. Library Science. Record Studies. Informology, 4, 63–71 [in Ukrainian].

Петрушка Аліна Іванівна,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
асистент кафедри соціальних комунікацій
та інформаційної діяльності
Національного університету
«Львівська політехніка»
orcid.org/0000-0002-8769-4599
alina.i.petrushka@lpnu.ua

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА НАУКОВОГО ВИДАННЯ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ ПУБЛІКАЦІЙНОЇ ЕТИКИ

Метою статті *є визначення базових критеріїв оцінювання відповідності редакційної політики наукового видання принципам публікаційної етики та академічної доброчесності.* ***Методологія дослідження*** *ґрунтується на використанні методу контент-аналізу. З його допомогою проаналізовано інформаційне наповнення вебсайтів наукових журналів у галузі соціальних комунікацій, включених до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України станом на 1 жовтня 2022 року. Дослідження передбачає також використання методів узагальнення та групування, за допомогою яких визначено критерії оцінки повноти інформаційного представлення редакційної політики щодо публікаційної етики та запобігання недоброчесним практикам. Результати. Інформаційне наповнення вебсайтів наукових журналів свідчить про тематичну близькість, але нетотожність способу декларування редакційної політики щодо публікаційної етики та академічної доброчесності. Акцентування на окремих аспектах редакційної політики є виявом формування індивідуального бачення редакційної колегії журналу концепції якісного наукового видання в руслі загальноприйнятих міжнародних стандартів.* ***Наукова новизна*** *полягає у визначенні інформаційних блоків, що слугують критеріями оцінювання повноти інформаційного представлення редакційної політики щодо публікаційної етики та запобігання недоброчесним практикам. До них належать: засади публікаційної етики, політика рецензування, політика протидії недоброчесним практикам.* ***Висновки****. Повсюдне поширення на вебсайтах наукових видань норм публікаційної етики та академічної доброчесності створює єдине інформаційне поле вимог до учасників публікаційного процесу. Ідентифіковані критерії повноти інформаційного представлення редакційної політики у сфері публікаційної етики визначають орієнтири для розроблення контенту вебсайтів нових журналів, а також трансформації та адаптації до сучасних вимог вже наявних видань. Детальна інформація щодо засад публікаційної етики, політики рецензування та політики протидії недоброчесним практикам сприятиме підвищенню рівня обізнаності та грамотності всіх учасників публікаційного процесу: авторів, редакторів, рецензентів та споживачів наукової інформації.*

Ключові слова*: науковий журнал, редакційна політика, публікаційна етика, академічна доброчесність, вебсайт.*

Petrushka Alina,
Ph.D. in Social Communication, Assistant,
Department of Social Communications and Information Activities,
Lviv Polytechnic National University

EDITORIAL POLICY OF SCIENTIFIC JOURNAL AS FACTOR IN ENSURING PRINCIPLES OF PUBLICATION ETHICS

The study aims *to determine the essential criteria for assessing the compliance of the editorial policy of a scientific journal with the principles of publishing ethics and academic integrity.* ***The research methodology*** *uses the content analysis method. By this method, the content of the websites of "A" category scientific*

© Петрушка А. І.

journals in social communications from the List of scientific professional editions of Ukraine as of October 1, 2022, has been analysed. The research also involves the use of methods of generalisation and grouping to determine the criteria for assessing the completeness of the information presentation of the editorial policy regarding publication ethics and prevention of unethical practices. The information content of the websites of scientific journals indicates thematic proximity but not the identity of the way of declaring the editorial policy regarding publication ethics and academic integrity. Emphasis on specific aspects of the editorial policy is a manifestation of the formation of the individual vision of the journal's editorial board of the concept of a quality scientific publication in line with generally accepted international standards. ***The novelty of the obtained results*** *is in the definition of information blocks that serve as criteria for evaluating the completeness of the information presentation of the editorial policy regarding publication ethics and the prevention of unethical practices. These include the principles of publishing ethics, the review policy, and the policy of combating unethical practices.* ***Conclusions****. The widespread distribution of norms of publication ethics and academic integrity on the websites of scientific publications creates a single information field of requirements for participants in the publication process. The identified criteria for the completeness of the information presentation of the editorial policy in the field of publishing ethics determine the guidelines for the development of the content of the websites of new journals, as well as the transformation and adaptation to the modern requirements of already existing editions. The availability of detailed information on the principles of publishing ethics, review policy, and counteraction to unethical practices policy will increase the level of awareness and literacy of all participants in the publishing process: authors, editors, reviewers, and consumers of scientific information.*

Keywords: *scientific journal, editorial policy, publishing ethics, academic integrity, website.*

Актуальність теми дослідження. Невпинне зростання кількості розвідок у сфері регулювання процесів публікації наукового контенту свідчить про важливість визначеної проблематики для світової наукової спільноти. Аналіз результатів пошуку в базах даних наукових цитувань Scopus та Web of Science за запитом «editorial polic*» засвідчив індексування 10847 та 1208 документів відповідно станом на 19 листопада 2022 року. Найбільш рання публікація в базі Scopus, що висвітлює основні засади редакційної політики журналу, датована 1915 роком. Проте до 1970-х років ця тематика не становила інтересу для дослідників. Увага наукової спільноти до проблем формулювання та дотримання засад якісної редакційної політики значно активізувалася на початку 2000-х. Про це свідчить стрімке зростання кількості публікацій цієї тематики в базі Scopus. Загальні тенденції до зростання кількості досліджень у сфері редакційної політики видань спостерігаємо також у базі Web of Science (*рис. 1*).

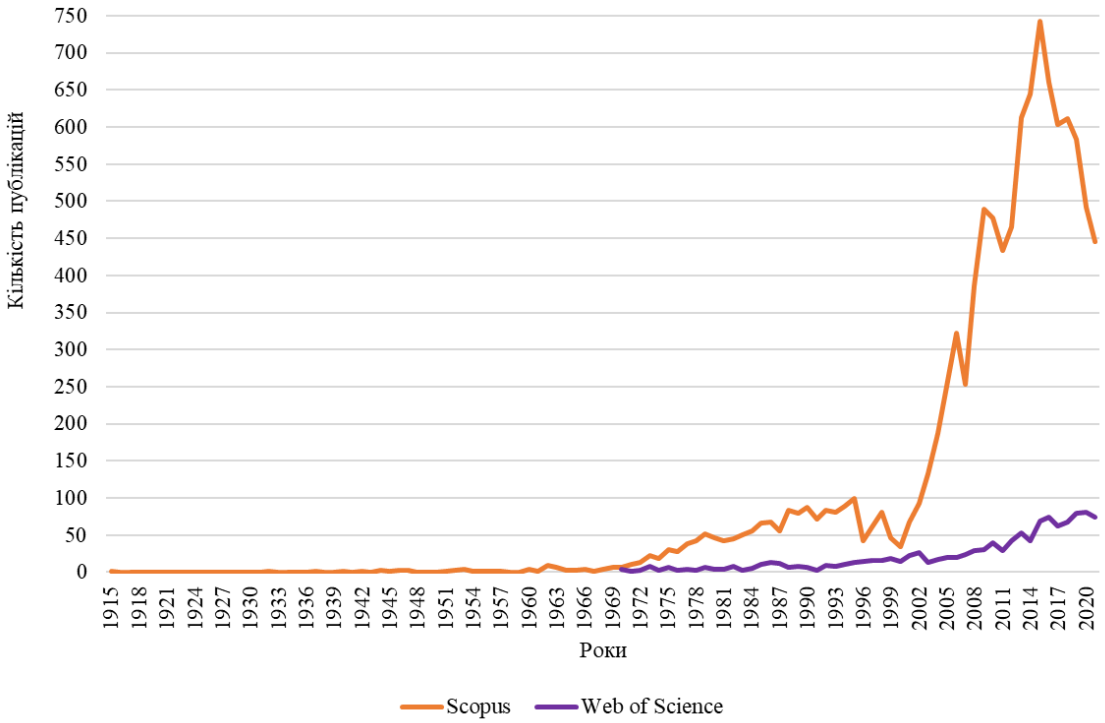

Рис. 1. ***Динаміка публікаційної активності щодо проблем редакційної політики***

Аналіз географії походження наукового контенту щодо питань редакційної політики журналів у Scopus та Web of Science засвідчив абсолютне домінування США та Великої Британії. Розподіл країн, які очолюють рейтинг за кількістю публікацій у Scopus та Web of Science, дещо відрізняється, але в обох базах представлений публікаційним доробком Канади, Франції, Італії, Іспанії, Німеччини, Австралії, Бразилії (*рис. 2*).

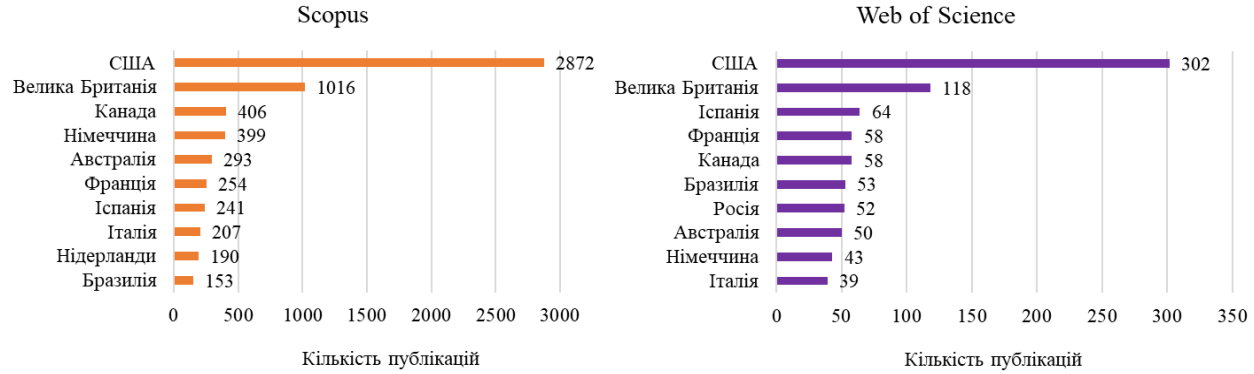

Рис. 2. ***10 країн-лідерів походження контенту з питань редакційної політики***

Водночас український контент з питань редакційної політики становить незначний відсоток від загальної кількості публікацій – 0,1% у Scopus і 0,5% у Web of Science. Це свідчить про недостатню увагу вітчизняної наукової спільноти до проблем якості вітчизняної наукової періодики та її інтеграції в міжнародний інформаційний простір. Актуалізується необхідність активізації наукових розвідок з питань модернізації концепції редакційної політики вітчизняних наукових видань для забезпечення відповідності міжнародним стандартам публікаційної етики та академічної доброчесності.

Аналіз досліджень і публікацій. В останнє десятиліття одним з найефективніших інструментів боротьби з ерозією громадської довіри до академічних досліджень було підвищення рівня прозорості в рецензуванні та редакційному процесі. Загальнодоступність базових принципів і політик щодо забезпечення академічної доброчесності видань є визначальним фактором створення прозорого публікаційного процесу, який запобігає неетичним дослідженням, маніпулюванням та іншій неправомірній поведінці учасників публікаційного процесу [1].

Чіткість декларування редакційної політики щодо процесу рецензування та алгоритму відбору публікацій повинна бути невід'ємним критерієм оцінювання авторитетності наукового видання [2] та вимагає комплексного дослідження навіть у журналах з високим рейтингом [3]. Зокрема, визначальним компонентом набуття статусу й успішного розвитку наукового журналу є професіоналізм рецензентів та довіра авторів до процесу рецензування [4]. Водночас дослідники вказують на етапи публікаційного процесу, які є непрозорим аспектом наукового процесу. Дискусійним залишається рецензування щодо внесення редакторами журналу коректив у тексти рецензій, рекомендацій рецензентів стосовно цитування їхніх праць, вимоги надання доступу до даних [5].

Вагомим аспектом забезпечення відповідності наукового видання стандартам публікаційної етики є запобігання неправомірного авторства наукових публікацій. У цьому руслі дослідники вказують на необхідність системного використання редакторами журналів критеріїв авторства Міжнародного комітету редакторів медичних журналів (ICMJE), таксономію ролей співавторів (CRediT) та ORCID [6; 7]. Також дослідники пропонують детальні рекомендації для редакторів щодо запобігання зловживань у сфері міжнародної колаборації [8].

Вагомим чинником посилення кризи академічної доброчесності серед наукової періодики є використання кількісних підходів до оцінювання публікаційної діяльності науковця, що сприяє зростанню попиту на «швидкі» публікації в «хижацьких» журналах [9]. На користь зростання кількості «хижацьких» видань працює також низький рівень обізнаності щодо критеріїв та засобів вибору якісних наукових журналів серед авторів наукового контенту, які ненавмисно публікуються в таких журналах [10]. Більшість статей, опублікованих у хижацьких журналах, заплямовані прикладами порушень академічної етики. Водночас існує ризик цитування публікацій із хижацьких журналів відкритого доступу в легітимній науковій літературі, що призведе до дискредитації нового наукового знання, негативного впливу на державну політику та перешкоджання соціальному прогресу [11; 12]. Це актуалізує необхідність встановлення ознак ідентифікації журналів-хижаків. Зокрема, до потенційних ознак нелегітимності журналу дослідники відносять заявлену індексацію в Google Scholar / Scopus / WoS, невідповідний склад редакційної колегії, невідповідний

процес рецензування, індексування у фейкових інформаційних ресурсах, повідомлення про фальшиві показники впливовості, надання значення Index Copernicus, заявлене членство в COPE [13; 14]. Дослідники вказують також на деякі специфічні характеристики потенційних нелегітимних видань, як-от: спотворені зображення та граматичні помилки [15].

Для тестування якості редакційної політики наукового журналу або оскарження претензії щодо експертної оцінки та процедур відбору статей усе більшого поширення набуває використання «видавничих жал» (publishing stings). Це статті, що містять наукову нісенітницею або сфабриковані дані, вигаданих авторів та афіляції, штучно створені електронні скриньки чи облікові записи ORCID. Проте відкритим залишається аспект етичності таких публікацій та недостатність регуляторної компоненти з боку організацій COPE, ICMJE та CSE [16].

Одним з інструментів покращення якості видавничої діяльності дослідники розглядають суворість і стандартизацію редакційної політики наукових журналів [17]. Для цього важливо підвищити обізнаність серед авторів та редакторів журналів щодо вказівок провідних організацій у сфері видавничої етики та академічної доброчесності [18; 19]. Ключем до розуміння політик та процедур відбору наукових публікацій може слугувати аналіз причин відкликань статей як показника розпізнавання помилок у дослідженнях та узгодження неправомірної поведінки в наукових виданнях. Фактори, що лежать в основі відкликань, можуть слугувати своєрідним дороговказом для редакторів журналів та авторів у межах дисципліни [20].

Для подолання проблеми незадовільної реалізації принципів видавничої етики вітчизняним науковим виданням слід докорінно змінити редакційну політику й активно впроваджувати принципи, які визначив Комітет з етики публікацій Committee of Publication Ethics (COPE) [21; 22]. Саме редакційна колегія наукового журналу повинна стояти на сторожі дотримання принципів академічної доброчесності [23].

Мета дослідження – визначити базові критерії оцінювання відповідності редакційної політики наукового видання принципам публікаційної етики й академічної доброчесності. Завданнями є контент-аналіз вебсайтів наукових журналів, визначення інформаційних блоків, які слугують критеріями оцінювання повноти інформаційного представлення редакційної політики щодо публікаційної етики та запобігання недоброчесним практикам. Базовим методом дослідження є контент-аналіз. З його допомогою проаналізовано інформаційне наповнення вебсайтів наукових журналів у галузі соціальних комунікацій, включених до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України станом на 1 жовтня 2022 року. Дослідження передбачає також використання методів узагальнення та групування, за допомогою яких визначено критерії оцінки повноти інформаційного представлення редакційної політики щодо публікаційної етики та запобігання недоброчесним практикам.

Виклад основного матеріалу. Соціальні комунікації в Переліку наукових фахових видань України представляють два журнали категорії «А»: «Доступ до правосуддя в Східній Європі (AJEE)» та «Рукописна та книжкова спадщина України» (*табл. 1*).

Таблиця 1

Основні метадані наукових журналів

Метадані журналу	**Журнали**	
	«Доступ до правосуддя в Східній Європі (AJEE)»	**«Рукописна та книжкова спадщина України»**
URL вебсайту	https://ajee-journal.com/	http://rksu.nbuv.gov.ua/uk/node/8
Галузь науки	соціальні комунікації; юридичні	історичні; соціальні комунікації
Періодичність виходу	4 рази на рік	1–2 рази на рік
Тип доступу	відкритий доступ	відкритий доступ
Мова виходу	англійська	українська, англійська, польська
Бізнес-модель	платний	безкоштовний
Індексування	Scopus, Web of Science	Web of Science

Індексування вказаних журналів у базах даних наукових цитувань Scopus та Web of Science є свідченням проходження експертної оцінки. Це дає змогу стверджувати про відповідність їхніх редакційних політик вимогам щодо забезпечення дотримання публікаційної етики та академічної доброчесності.

На основі результатів контент-аналізу офіційних вебсайтів обраних видань визначимо інформаційні блоки, які слугують критеріями оцінювання повноти інформаційного представлення редакційної політики щодо публікаційної етики та запобігання недоброчесним практикам: засади публікаційної етики; політика рецензування; політика протидії недоброчесним практикам.

Засади публікаційної етики визначаємо як сукупність декларацій редакційної колегії журналу для дотримання прозорості та зрозумілості публікаційного процесу (*табл. 2*).

Таблиця 2

Засади публікаційної етики журналу

Інформаційні блоки вебсайту	Зміст інформаційних блоків журналу	
	«Доступ до правосуддя в Східній Європі (AJEE)»	**«Рукописна та книжкова спадщина України»**
Загальний опис редакційної політики	рівність, інклюзія та відсутність дискримінації; підтримання принципів сталого розвитку SDG Publishers Compact; декларування політики щодо плагіату	об'єктивність та неупередженість; високі вимоги до якості наукових досліджень; декларування політики щодо плагіату
Опис етапів публікаційного процесу	опис етапів проходження рукопису; графік публікації випусків журналу	опис етапів проходження рукопису; терміни проходження рукопису
Інструкція для автора та вимоги до публікацій	вимоги щодо структури, форматування та оформлення списку використаних джерел; вимоги щодо оригінальності та наукової новизни представлених результатів; права та обов'язки авторів	етапи підготовки публікацій до друку; вимоги щодо структури, форматування та оформлення списку використаних джерел; вимоги щодо оригінальності та наукової новизни представлених результатів; права та обов'язки авторів
Політика доступу до повних текстів статей	декларування політики відкритого доступу; тип ліцензії відкритого доступу від Creative Commons	декларування політики відкритого доступу; тип ліцензії відкритого доступу від Creative Commons
Політика щодо авторського права	декларування політики щодо авторського права	декларування політики щодо авторського права
Політика щодо стягнення авторського збору	декларування наявності авторського збору за публікацію статті	декларування відсутності авторського збору за публікацію статті
Політика архівування	декларування способу збереження електронних версій статей	декларування способу збереження електронних версій статей
Посилання на політику міжнародних організацій у сфері публікаційної етики	COPE; Elsevier	COPE

Політика рецензування висвітлює принципи експертного відбору наукового контенту до опублікування. Декларування політики рецензування та її практична реалізація є умовою забезпечення високих стандартів якості оприлюднення досліджень та сприяння науковому дискурсу (*табл. 3*).

Таблиця 3

Політика рецензування

Інформаційні блоки вебсайту	Зміст інформаційних блоків журналу	
	«Доступ до правосуддя в Східній Європі (AJEE)»	**«Рукописна та книжкова спадщина України»**
Вид рецензування	декларування виду рецензування залежно від способу забезпечення анонімності авторів та рецензентів	декларування виду рецензування залежно від способу забезпечення анонімності авторів та рецензентів
Детальний опис процедури рецензування	умови рецензування та рекомендації рукописів до друку	умови первинного відбору рукописів; способи забезпечення відповідності рукописів задекларованому виду рецензування; умови рецензування та рекомендації рукописів до друку
Інструкція для рецензента	права та обов'язки рецензента; вказівки для рецензента щодо забезпечення належного рівня процесу рецензування	права та обов'язки рецензента; вказівки для рецензента щодо забезпечення належного рівня процесу рецензування

Політика протидії недоброчесним практикам охоплює визначення переліку дій учасників публікаційного процесу, які редакційна колегія журналу розглядає як порушення принципів публікаційної етики та академічної доброчесності, а також перелік заходів, які редакційна колегія вживатиме при виявленні вказаних порушень (*табл. 4*).

Таблиця 4

Політика протидії недоброчесним практикам

Інформаційні блоки вебсайту	**Зміст інформаційних блоків журналу**	
	«Доступ до правосуддя в Східній Європі (AJEE)»	**«Рукописна та книжкова спадщина України»**
Перелік недоброчесних практик учасників публікаційного процесу	плагіат; багаторазове подання до друку однієї публікації; конфлікт інтересів при рецензуванні; фальсифікація результатів дослідження; маніпулювання цитуванням; подання помилковий даних	конфлікт інтересів при рецензуванні; плагіат (оприлюднення наукових результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження; дослівне цитування опублікованих текстів інших авторів без зазначення авторства; використання ілюстративного матеріалу без посилання на джерело; використання без офіційного дозволу даних і матеріалів, правовласники яких забороняють їх публікацію без спеціального узгодження); самоплагіат (відтворення без посилання на джерело інформації власних раніше опублікованих текстів); компіляція, надмірне цитування без належного аналізу джерел інформації, якщо обсяг такого текстового запозичення не обґрунтований метою та завданнями статті; некоректні посилання на джерела або неповний склад їх бібліографічного опису, що перешкоджає їх ідентифікації; фальсифікація даних і результатів дослідження
Заходи при виявленні недоброчесних практик	відхилення рукопису; відкликання статті; зміна рецензента при виявленні конфлікту інтересів	відхилення рукопису; зміна рецензента при виявленні конфлікту інтересів
Додаткові причини відхилення рукописів	невідповідність формальним вимогам до рукописів щодо оформлення та тематики; низький рівень англійської мови	невідповідність формальним вимогам до рукописів оформлення та тематики; відмова враховувати зауваження та рекомендації рецензентів

Інформаційне наповнення вебсайтів аналізованих журналів свідчить про близькість, але нетотожність способу декларування редакційної політики щодо публікаційної етики та академічної доброчесності. Акцентування на окремих аспектах редакційної політики є виявом формування індивідуального бачення редакційної колегії журналу концепції якісного наукового видання в руслі загальноприйнятих міжнародних стандартів.

Наукова новизна статті полягає у визначенні інформаційних блоків, що слугують критеріями оцінювання повноти інформаційного представлення редакційної політики щодо публікаційної етики та запобігання недоброчесним практикам. До них належать: засади публікаційної етики, політика рецензування, політика протидії недоброчесним практикам.

Висновки. Повсюдне поширення на вебсайтах наукових видань норм публікаційної етики та академічної доброчесності створює єдине інформаційне поле вимог до учасників публікаційного процесу. Ідентифіковані критерії повноти інформаційного представлення редакційної політики у сфері публікаційної етики визначають орієнтири для розроблення контенту вебсайтів нових журналів, а також трансформації та адаптації до сучасних вимог вже наявних видань. Детальна інформація щодо засад публікаційної етики, політики рецензування та політики протидії недоброчесним практикам сприятиме підвищенню рівня обізнаності та грамотності всіх учасників публікаційного процесу: авторів, редакторів, рецензентів та споживачів наукової інформації.

Список використаних джерел

1. Green L. S., Johnston M. P. A contextualization of editorial misconduct in the library and information science academic information ecosystem. *Journal of the Association for Information Science and Technology*. 2022. Vol. 73, № 7. Pp. 913–928. DOI: 10.1002/asi.24593.

2. Bajón M. T. F., González J. T. G. Transparencia editorial en revistas científicas mexicanas de educación: hacia una gestión integral de las políticas editoriales en las publicaciones periódicas científicas. *Investigación Bibliotecológica: archivonomía, bibliotecología e información.* 2021. Vol. 35, № 87. P. 13–32. DOI: 10.22201/iibi.24488321xe.2021.87.58340.

3. Faggion Jr C. M. Are highly ranked dental journals at risk of editorial bias? An examination of information on the reporting of peer-review practices. *Accountability in Research*. 2022. Pp. 1–12. DOI: 10.1080/08989621.2022.2028625.

4. Пінчук О., Малицька І. Ефективна експертиза публікацій як запорука якості наукових видань. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2020. № 4. С. 64–80. DOI: https://doi.org/10.20998/2078-7782.2020.4.06 (дата звернення: 26 08.2022).

5. Journal policies and editors' opinions on peer review / Hamilton D. G. et al. *eLife*. 2020. Vol. 9. DOI: 10.7554/eLife.62529.

6. Kim S. H., Jung J. I. Authorship and Inappropriate Authorship from an Ethical Publication Perspective. *Journal of the Korean Society of Radiology*. 2022. Vol. 83, № 4. Pp. 752–758. DOI: 10.3348/jksr.2022.0040.

7. Singhal S., Kalra B. S. Publication ethics: Role and responsibility of authors. *Indian J Gastroenterol*. 2021. Vol. 40, № 1. Pp. 65–71. DOI: 10.1007/s12664-020-01129-5.

8. Consensus statement on measures to promote equitable authorship in the publication of research from international partnerships / Morton B. et al. *Anaesthesia*. 2022. Vol. 77, № 3. Pp. 264–276. DOI: 10.1111/anae.15597.

9. Юрко Н. А., Стифанишин І. М., Проценко У. М. Академічна доброчесність: основні принципи та види порушень. *Молодий вчений*. 2020. Вип. 3.2 (79.2). С. 133–136.

10. Qehaja A. B. Avoiding publishing in predatory journals: An evaluation algorithm. *Journal on Efficiency and Responsibility in Education and Science*. 2020. Vol. 13, № 3. Pp. 154–163. DOI: 10.7160/eriesj.2020.130305.

11. Peng M.-T. Beware of wolves in sheep's clothing: A brief introduction to open access and predatory journals. *Journal of Nursing.* 2021. Vol. 68, № 6. DOI: 10.6224/JN.202112_68 (6).12.

12. One year of unsolicited e-mails: The modus operandi of predatory journals and publishers / Sousa F. S. de O. et al. *Journal of Dentistry*. 2021. Vol. 109. DOI: 10.1016/j.jdent.2021.103618.

13. Nejadghanbar H., Hu G. Where predatory and mainstream journals differ: A study of language and linguistics journals. *Learned Publishing*. 2022. DOI: 10.1002/leap.1485.

14. Analysis of potential predatory journals in radiology / Arıbal S. et al. *Diagnostic and Interventional Radiology*. 2020. Vol. 26, № 5. P. 498–503. DOI: 10.5152/dir.2020.20240.

15. Huseynova Z., Pandis N., Faggion C. M. Presumed predatory journals are abundant in oral health. *Journal of Evidence Based Dental Practice*. 2021. Vol. 21, № 2. DOI: 10.1016/j.jebdp.2021.101539.

16. Teixeira da Silva J. A. Assessing the Ethics of Stings, Including from the Prism of Guidelines by Ethics-Promoting Organizations (COPE, ICMJE, CSE). *Publishing Research Quarterly*. 2021. Vol. 37, № 1. Pp. 90–98. DOI: 10.1007/s12109-021-09784-y.

17. Reporting Policies in Neurosurgical Journals: A Meta-Science Study of the Current State and Case for Standardization / Shlobin N. A. et al. *World Neurosurgery*. 2022. Vol. 158. Pp. 11–23. DOI: 10.1016/j.wneu.2021.10.143.

18. Aydingöz S. E., Efe O. E., Çalişkan G. Reporting quality of animal studies published in journals listed in ULAKBIM TR index: a systematic review on compliance to the ARRIVE guidelines. *J.Res.Pharm*. 2022. Vol. 26, № 4. DOI: 10.29228/jrp.168.

19. Shamsi-Gooshki E., Bagheri H., Salesi M. Evaluation of Iranian Medical Journals from the Perspective of Publication Ethics. *Arch Iran Med.* 2020. Vol. 23, № 10. Pp. 697–703. DOI: 10.34172/aim.2020.88.

20. Christopher M. M. Comprehensive analysis of retracted journal articles in the field of veterinary medicine and animal health. *BMC Veterinary Research*. 2022. Vol. 18, № 1. DOI: 10.1186/s12917-022-03167-x.

21. Цокало О. О., Ткаченко Д. В. Інформаційно-консультаційна робота бібліотеки МНАУ з питань запобігання публікацій у «хижацьких» виданнях. *Бібліотечна справа у сучасних інформаційно-комунікативних процесах: тенденції та перспективи VII* : матеріали науково-практичної онлайн-конференції (Острог, 19–25 квітня 2021 р.). Острог : Острозька академія, 2021.

22. Nurunnabi M., Hossain M. A. Data falsification and question on academic integrity. *Accountability in Research.* 2019. Vol. 26, № 2. Pp. 108–122. DOI: 10.1080/08989621.2018.1564664.

23. Фіялка С. Б. Редактор наукового журналу як гейткіпер науки, організатор видавничого процесу, консультант та рекрутер. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2020. Вип. 4. Pp. 63–70. DOI: 10.32461/2409-9805.4.2020.227089.

References

1. Green, L. S., Johnston, M. P. (2022). A contextualization of editorial misconduct in the library and information science academic information ecosystem. Journal of the Association for Information Science and Technology, 73(7), 913–928. DOI: 10.1002/asi.24593 [in English].

2. Bajón, M. T. F., González, J. T. G. (2021). Transparencia editorial en revistas científicas mexicanas de educación: hacia una gestión integral de las políticas editoriales en las publicaciones periódicas científicas. Investigación Bibliotecológica: archivonomía, bibliotecología e información, 35(87), 13–32. DOI: 10.22201/iibi.24488321xe.2021.87.58340 [in Spanish].

3. Faggion Jr, C. M. (2022). Are highly ranked dental journals at risk of editorial bias? An examination of information on the reporting of peer-review practices. Accountability in Research, 1–12. DOI: 10.1080/08989621.2022.2028625 [in English].

4. Pinchuk, O., Malytska, I. (2020). Effective peer review of publications as a guarantee for scientific editions quality. Theory and Practice of Social Systems Management, 4, 64–80. DOI: https://doi.org/10.20998/2078-7782.2020.4.06 [in Ukrainian].

5. Hamilton, D. G., Fraser, H., Hoekstra, R., Fidler, F. (2020). Journal policies and editors' opinions on peer review. ELife, 9, e62529. DOI: 10.7554/eLife.62529 [in English].

6. Kim, S. H., Jung, J. I. (2022). Authorship and Inappropriate Authorship from an Ethical Publication Perspective. Journal of the Korean Society of Radiology, 83(4), 752–758. DOI: 10.3348/jksr.2022.0040 [in Korean].

7. Singhal, S., Kalra, B. S. (2021). Publication ethics: Role and responsibility of authors. Indian Journal of Gastroenterology, 40(1), 65–71. DOI: 10.1007/s12664-020-01129-5 [in English].

8. Morton, B., Vercueil, A., Masekela, R., Heinz, E., Reimer, L., Saleh, S., Kalinga, C., Seekles, M., Biccard, B., Chakaya, J., Abimbola, S., Obasi, A., Oriyo, N. (2022). Consensus statement on measures to promote equitable authorship in the publication of research from international partnerships. Anaesthesia, 77(3), 264–276. DOI: 10.1111/anae.15597 [in English].

9. Yurko, N., Styfanyshyn, I., Protsenko, U. (2020). Academic integrity: the main principles and types of violation. Young Scientist, 3.2 (79.2), 133–136. URL: https://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/26612 [in Ukrainian].

10. Qehaja, A. B. (2020). Avoiding publishing in predatory journals: An evaluation algorithm. Journal on Efficiency and Responsibility in Education and Science, 13(3), 154–163. DOI: 10.7160/eriesj.2020.130305 [in English].

11. Peng, M.-T. (2021). Beware of wolves in sheep's clothing: A brief introduction to open access and predatory journals. Journal of Nursing, 68(6). DOI: 10.6224/JN.202112_68(6).12 [in Chinese].

12. Sousa, F. S. de O., Nadanovsky, P., Dhyppolito, I. M., Santos, A. P. P. dos. (2021). One year of

unsolicited e-mails: The modus operandi of predatory journals and publishers. Journal of Dentistry, 109, 103618. DOI: 10.1016/j.jdent.2021.103618 [in English].

13. Nejadghanbar, H., Hu, G. (2022). Where predatory and mainstream journals differ: A study of language and linguistics journals. Learned Publishing, leap.1485. DOI: 10.1002/leap.1485 [in English].

14. Aribal, S., Ince, O., Kaya, E., Onder, H. (2020). Analysis of potential predatory journals in radiology. Diagnostic and Interventional Radiology, 26(5), 498–503. DOI: 10.5152/dir.2020.20240 [in English].

15. Huseynova, Z., Pandis, N., Faggion, C. M. (2021). Presumed predatory journals are abundant in oral health. Journal of Evidence Based Dental Practice, 21(2), 101539. DOI: 10.1016/j.jebdp.2021.101539 [in English].

16. Teixeira da Silva J. A. Teixeira da Silva, J. A. (2021). Assessing the Ethics of Stings, Including from the Prism of Guidelines by Ethics-Promoting Organizations (COPE, ICMJE, CSE). Publishing Research Quarterly, 37(1), 90–98. DOI: 10.1007/s12109-021-09784-y [in English].

17. Shlobin, N. A., Wang, A., Graffeo, C. S., Moher, D. (2022). Reporting Policies in Neurosurgical Journals: A Meta-Science Study of the Current State and Case for Standardization. World Neurosurgery, 158, 11–23. DOI: 10.1016/j.wneu.2021.10.143 [in English].

18. Aydingöz, S. E., Efe, O. E., Çalişkan, G. (2022). Reporting quality of animal studies published in journals listed in ULAKBIM TR index: a systematic review on compliance to the ARRIVE guidelines. Journal of Research in Pharmacy, 26(4). DOI: 10.29228/jrp.168 [in English].

19. Shamsi-Gooshki, E., Bagheri, H., Salesi, M. (2020). Evaluation of Iranian Medical Journals from the Perspective of Publication Ethics. Archives of Iranian Medicine, 23(10), 697–703. DOI: 10.34172/aim. 2020.88 [in English].

20. Christopher, M. M. (2022). Comprehensive analysis of retracted journal articles in the field of veterinary medicine and animal health. BMC Veterinary Research, 18(1), 73. DOI: 10.1186/s12917-022-03167-x [in English].

21. Tsokalo, O. O., Tkachenko, D. V. (2021). Information and consultation work of the MNAU library on issues of prevention of publications in "predatory" publications. Library Affairs in Modern Information and Communication Processes: Trends and Prospects : Proceedings of the VII Scientific and Practical Online Conference, April, 19-25, 2021. Ostroh. URL: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/9136 [in Ukrainian].

22. Nurunnabi, M., Hossain, M. A. (2019). Data falsification and question on academic integrity. Accountability in Research, 26(2), 108–122. DOI: 10.1080/08989621.2018.1564664 [in English].

23. Fiialka, S (2020). Editor of scientific journal as a gatekeeper of science, organizer of publishing process, consultant and recruiter. Library Science. Record Studies. Informology, № 4, 63–70. DOI: 10.32461/ 2409-9805.4.2020.227089 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022
Отримано після доопрацювання 15.11.2022
Прийнято до друку 23.11.2022

УДК 316.776
DOI 10.32461/2409-9805.4.2022.269809

Цитування:
Доскіч Л. С. Фейкові новини як новітній засіб маніпуляції та дезінформації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2022. № 4. С. 72–77.

Doskich L. (2022). Fake News as the Newest Tool of Manipulation and Disinformation. Library Science. Record Studies. Informology, 4, 72–77 [in Ukrainian].

Доскіч Людмила Степанівна,
кандидат політичних наук,
Київський університет культури
https://orcid.org/0000-0003-2465-7835
ludochka1234d@gmail.com

ФЕЙКОВІ НОВИНИ ЯК НОВІТНІЙ ЗАСІБ МАНІПУЛЯЦІЇ ТА ДЕЗІНФОРМАЦІЇ

Мета статті *– охарактеризувати особливості фейкових новин як новітнього засобу пропаганди, дезінформації та маніпуляції.* ***Методологія дослідження*** *ґрунтується на міждисциплінарній інтеграції методологічного інструментарію низки підходів з урахуванням принципів об'єктивності, системності, достовірності тощо. Для аналізу фейкових новин як складноструктурованої комунікативної системи використано системний метод; як соціокомунікативного явища в межах соціальних мереж – функціональний; як новітньої форми чуток – порівняльний. Також в основі методології дослідження – загальнонаукові методи аналізу, синтезу, узагальнення, систематизації.* ***Наукова новизна*** *полягає в удосконаленні наукової концептуалізації поняття фейкових нових як новітнього засобу маніпуляції, дезінформації та пропаганди.* ***Висновки.*** *Фейк (від англ. fake – підробка) – це неправдиві новини, вигадані історії з метою отримання будь-якої вигоди (фінансової, політичної тощо), достовірність яких забезпечують сфабриковані медійні формати: текстове повідомлення, реклама, фото-, відео- або аудіопідробки, використання ботів, тролів, які беруть активну участь в обговореннях. До різновиду фейків відноситься відкрите дезінформування, маніпуляції, пропаганда, чутки, меми, альтернативні факти, «вірусний» контент, пранкінг, новинна сатира, генератори новин і синтезованого медіаконтенту тощо. Найбільшу роль у поширенні фейкової інформації відіграють соціальні мережі. Нині актуалізуються питання формування навичок критичного мислення та інформаційної грамотності населення, проведення кампаній з формування стратегії протидії фейковим новинам, щоб запобігти ризику втрати довіри до демократії та інтернет-технологій, а також протистояти маніпуляції громадською думкою.*

Ключові слова: *фейк, дипфейк, неправдива інформація, соціальні мережі, маніпулювання, інтернет-комунікація.*

Doskich Liudmyla,
PhD in Politics,
Kyiv University of Culture

FAKE NEWS AS THE NEWEST TOOL OF MANIPULATION AND DISINFORMATION

The purpose of the article *is to characterise the features of fake news as a new means of propaganda, disinformation, and manipulation.* ***The research methodology*** *is based on the interdisciplinary integration of methodological tools of a number of approaches, taking into account the principles of objectivity, systematicity, and reliability. The system method has been used to analyse fake news as a complex-structured communication system; as a socio-communicative phenomenon within social networks – functional; as the newest form of rumor – comparative. In addition, the research methodology is based on general scientific methods of analysis, synthesis, generalisation, and systematisation.* ***Scientific novelty*** *consists in improving the scientific conceptualisation of the concept of fake news as a new means of manipulation, disinformation, and propaganda.* ***Conclusions.*** *Fake is false news, invented stories for the purpose of obtaining any benefit (financial, political, or other), the authenticity of which is provided by fabricated media formats: text message, advertisement, photo, video or audio fakes, use of bots, trolls who actively participate in discussions. Types of fakes include outright misinformation, manipulation, propaganda, rumors, memes, alternative facts, "viral" content, pranking, news satire, generators of news, and synthesised media content. Social networks play the biggest role in spreading fake information. Currently, the issues of forming critical thinking skills and information literacy of the population, conducting campaigns to form a strategy against fake news, to prevent the risk of losing trust in democracy and Internet technologies, as well as to resist the manipulation of public opinion, are becoming actualised.*

Keywords: *fake, deepfake, false information, social networks, manipulation, Internet communication.*

© Доскіч Л. С.

Актуальність теми дослідження. Загальновідомо, що зі вступом людства в інформаційну епоху значно зросли можливості щодо продукування неправдивої інформації. Найбільш дієвими в цьому вважають сайти соціальних мереж, сайти мікроблогів, вікісторінки, онлайн-форуми та онлайн-блоги, які нині мають змогу поширювати всі види інформації – від конфіденційної, політичної, соціальної до випадкової та сенсаційної. В умовах бурхливого розвитку інформаційних технологій жоден із цих видів інформації не застрахований від продукування у своїх межах неправдивого контенту, серед якого на сьогодні найбільш негативні соціально-політичні наслідки, на думку дослідників, мають різні фейки та дипфейки (deepfakes).

Такі можливості цифрової комунікації як способу поширення дезінформації можуть загрожувати цілісності публічної інформації та підвищувати рівень її ненадійності через проблему неможливості впорядкувати функціонування соціальних мереж, що тісно корелює, зокрема, з фундаментальними правами на свободу слова. Крім того, багато користувачів соціальних платформ практично мимоволі втягуються в обговорення та стають носіями викривленої вірусної інформації, через що її кількість почасти перевершує справжню. Фактично соціальні мережі стають технологіями маніпуляції інформацією та відповідно – громадською думкою. Усі ці чинники актуалізують дослідження феномену неправдивої інформації, зокрема в контексті соціальних комунікацій, маркетингу, покращення зв'язків із громадськістю, а також соціальних мереж, які найкраще відображають реальну загрозу фейків і дипфейків у різних інформаційних формах, особливо у світлі зниження довіри до новинарного простору.

Аналіз досліджень і публікацій. У перенасиченому новинами інформаційному просторі, який постійно наче рухається від однієї сенсації до іншої, не викликає здивування популярність як серед дослідників, так і пересічних людей таких тем, як неправдива інформація, фейкові новини, дипфейки та ін.

Дослідженню фейкових новин, зокрема в соціальних мережах, присвячені такі останні публікації зарубіжних авторів: С. Ахмед («Хто ненавмисно поширює дипфейки? Аналіз ролі політичних інтересів, когнітивних здібностей і розміру соціальної мережі») [4], С. Коул («Новий метод deepfake може вкласти слова в рот будь-кому») [5], О. О. Дуродолу, К. Чисіта, Т. В. Дубе («Згладжування кривої поширення фейкових новин в епоху інфодемії») [6], М. Д. Моліна, С. С. Сундар, Т. Ле, Д. Лі («Фейкові новини» – це не просто хибна інформація: тлумачення поняття та систематизація онлайн-контенту») [11], В. Найт («OpenAI, що пише переконливу прозу, ризикує масово виробляти фейкові новини») [10] та ін.

Серед українських дослідників питанням неправдивої інформації, зокрема фейкам, присвячені публікації І. Вільчинської [1], М. Кіці [2], І. Мудрої [3] та ін. Проте, незважаючи на актуальність, в українській науковій літературі недостатньо досліджень, зосереджених на типології фейкових новин, характеристиках дипфейків, належних методах їх виявлення та оцінювання тощо. Техніки їх виявлення та знешкодження взагалі недостатньо розроблені, проте, можливо, це надскладне завдання мають вирішувати спеціалісти технічних галузей, а в межах нашого дослідження зупинимося на загальній характеристиці фейкових новин з акцентуацією на їхній шкідливості як засобу маніпуляції.

Мета статті – охарактеризувати особливості фейкових новин як новітнього засобу пропаганди, дезінформації та маніпуляції.

Виклад основного матеріалу. Необмежений доступ до використання соціальних мереж і можливість отримувати своєчасну інформацію з них практично про будь-що та будь-коли на сьогодні робить їх найбільш популярним засобом інформування. А технічні можливості соціальних медіатехнологій впливають на формування новітніх шляхів продукування та поширення інформації. При цьому, як констатує І. Вільчинська, з розвитком інтернет-технологій соціальні мережі стали сприятливим підґрунтям для поширення неправдивої інформації як найбільш активне місце її ретрансляції, продукування та «прописки». «Цьому сприяє як їх доступність, популярність та значна аудиторія користувачів, так і можливість фактичного анонімного користування, коли можна створити акаунт неіснуючої людини і так само транслювати неіснуючу інформацію» [1]. Тому соціальні медіа нині здобули сумну популярність як платформа для поширення неправдивої інформації, постправди, альтернативних фактів, пропаганди тощо.

Фейк (від англ. fake – підробка) – це неправдиве повідомлення, достовірність якого забезпечують свідчення т. зв. очевидців, сфабриковані фото та відеоматеріали. Відповідно виокремлюють фотофейк, відеофейк і фейковий журналістський матеріал [3].

Відтак фейкову інформацію можуть втримувати різні медійні формати: текстове повідомлення, реклама, фото-, відео- або аудіопідробки, використання ботів, тролів, які беруть активну участь в обговореннях під постами в різних

соціальних мережах чи на форумах. До різновиду фейків відносять відкрите дезінформування, маніпуляцію, пропаганду, плітки, меми, «вірусний» контент, пранкінг, новинну сатиру, генератори новин, синтезований медіаконтент тощо.

Залежно від функціонального завдання українські дослідники виокремлюють кілька різновидів фейків: сіють паніку; розпалюють ворожнечу; поширюють хибні думки, щоб заплутати, відволікти від правди; маніпулюють свідомістю; рекламують когось або щось; приносять прибуток ЗМІ, що його поширює; плямують репутацію; розважають [2]. Зарубіжні дослідники визначили сім різних типів онлайн-контенту під назвою «фейкові новини» (неправдиві новини, поляризований вміст, сатира, спотворення інформації, коментарі, переконлива інформація та громадянська журналістика), протиставивши їх справжнім новинам [11].

І хоча саме слово «фейк» нове, однак фейкові новини як ретельно сформульовані вигадані історії з метою отримання будь-якої вигоди (фінансової, політичної тощо) існували завжди. Просто раніше їх називали «газетною качкою». До традиційних «позатехнологічних» фейків можна віднести й чутки.

Недарма американський соціолог Р. Кнапп ще в середині минулого століття в статті «Психологія чуток» наголошував, що, оскільки чутки є проєкцією соціальних установок і мотивацій на події, то їх потрібно не тільки засуджувати, а й контролювати. Дослідник систематизував причини та наслідки чуток, а також за допомогою аналізу публікацій з «Бостонського вісника», журналів «Амерікан Мерк'юрі» та «Рідерз дайджест» їх класифікував, виділивши три категорії: мрії, втілення бажань; пугала, страхи у вигляді різних історій; пускова інформація, запущена з метою викликати певний ефект або прискорити певні процеси в суспільстві [9].

Французький соціолог Ж.-Н. Капферер взагалі вважає чутками будь-яку інформацію, яка поширюється в суспільстві, але публічно не підтверджується і яку не спростовують офіційні джерела. Також дослідник називає чутки найстарішим інтернет-медіа [8].

На схожість чуток і сучасних фейкових новин у соціальних мережах опосередковано вказує і американський соціолог Т. Шибутані, який зазначає, що чутки завжди мають колективне походження. І навіть коли вони формуються цілеспрямовано, а не спонтанно, у їхньому поширенні бере учать велика кількість людей. Люди не просто слугують ретрансляторами вигаданої інформації, а й додають до неї свої нюанси, уточнюють деталі, прикрашають емоційними подробицями тощо [13]. Так чутки стають не лише інформаційним повідомленням, а й насамперед утримують своєрідні суб'єктивні тлумачення та навіть обростають подробицями на кшталт коментарів у соціальних мережах під тим чи іншим постом. Отже, на чутки можна подивитися під іншим кутом зору і навіть побачити в них ознаки таких популярних «учасників» маніпулятивних мережевих технологій, як боти, тролі й под.

Ознаками чуток, як і будь-яких фейкових новин є виражена упередженість, «переконливий» стиль, сатиричний тон викладу, яскравий, провокаційний – «клікбейтний» – заголовок, гіперболізація у викладі, колажі та «перетворенні» зображення, відео як ілюстрація до змісту тощо [11].

Дипфейк (від deep learning – глибоке навчання нейромереж та fake – підробка) – це «глибокий фейк», нова технологія та форма онлайн-дезінформації. Вона змушує глядача фактично «не вірити власним очам», оскільки вигадана відеокартинка є дуже переконливою.

Для створення дипфейку спеціальний алгоритм об'єднує кілька фотографій зображення людини, яка рухається, з різними емоціями на обличчі. Новітні програми машинного навчання аналізують знімки й швидко починають орієнтуватися в тому, як може рухатися конкретна людина, щоб здаватися максимально правдивою. Так за допомогою технології штучного інтелекту можна стати будь-ким або перетворити когось на будь-кого. Такі фальсифіковані відеоролики вперше виникли у 2017 р.

Китайські розробники штучного інтелекту розвинули метод створення дипфейків на основі аудіозапису, коли за основу беруть аудіозапис однієї людини, який поєднують з фото або відео іншої людини. У результаті синтезується реалістичний фейковий контент – відеозапис людини, яка нібито розмовляє [5]. У глядача навіть не виникає думки, що це підробка. Прикметно, що саме в Китаї із січня 2020 р. діє кримінальний закон, який забороняє публікацію дипфейків без спеціальної помітки [12].

Команда дослідницького інституту OpenAI в Сан-Франциско розробила мовний алгоритм загального призначення, навчений на великій кількості тексту з інтернету, який уміє перекладати текст, відповідати на запитання та виконувати інші корисні завдання, наприклад вигадувати історії та створювати реалістичні фейкові новини на будь-яку задану тему. І хоча алгоритм OpenAI не завжди переконливий для вибагливого читача, він може мати корисне застосування для узагальнення тексту або покращення навичок спілкування чат-ботів. Водночас розробники кажуть, що

невдовзі програма зможе створювати ще більш переконливі фейкові історії, фальшиві твіти, двозначні коментарі. Примітно, що цю програму також можна буде використовувати автоматично для дезінформації чи пропаганди в межах певних демографічних груп або навіть окремих людей [10].

Можна тільки уявити масштаби маніпуляції за допомогою подібних програм, оскільки, на жаль, результати досліджень свідчать, що люди не лише з низьким рівнем когнітивних здібностей, а й з усталеними інтересами здебільшого ненавмисно, але також діляться дипфейками. Навіть, навпаки, імовірність того, що політично зацікавлені громадяни ділитимуться дипфейками у великих соціальних мережах, зростає [1]. «Так інформація та її продукування, а також інформаційно-комунікативні технології стають не лише засобом маніпулювання свідомістю, а й матрицею для її конструювання» [1].

Тож оскільки на сьогодні технології соціальних мереж використовують для обміну інформацією і вони стають підґрунтям для поширення фейків і дипфейків, максимально важливими є індикатори достовірності інформації, які можуть бути унікальними для кожної соціальної мережі, зокрема, це стосується самої інформації та її виробника. З'ясувати місцеперебування розробників фейкових новин – це надто складне завдання, оскільки інформація може бути виготовлена в будь-якому географічному місці. Тому фактично вся концепція новин на сьогодні має ґрунтуватися на можливості перевірки їхньої достовірності. Недарма добросовісні виробники інформації використовують різні підказки, щоб вказати на достовірність інформації, якою вони діляться, адже це покращує цільову взаємодію з читачами.

Дослідники наголошують на необхідності розробки автоматизованих рішень для виявлення «фейкових новин» на основі побудови надійних алгоритмів, запроваджуючи таксономію оперативних індикаторів у чотирьох доменах: повідомлення, джерело, структура та мережа. Усі разом вони можуть допомогти усунути неоднозначність онлайн-контенту новин [11].

На сьогодні існує низка ресурсів, за допомогою яких можна перевірити достовірність інформації: FotoForensics – сайт, який може зробити Error Level Analysis, тобто розібратися, чи була фотографія піддана редагуванню; Findexif.com – сервіс, на який можна завантажити світлину або дати посилання на неї, щоб він визначив, коли було зроблено фото, його параметри тощо; Google Maps, Geofeedia, Panoramio – сервіс, що повідомляє місце розташування зображення з використанням GPS; Google Search by Image, TinEye – сервіс пошуку оригінальних зображень; JPEGsnoop – комп'ютерна програма, яка дає змогу переглянути метадані форматів JPEG, AVI, DNG, PDF та ін.

Зрозуміло, що в кожній країні існують політичні та / чи урядові сили, які використовують соціальні мережі з метою формування громадської думки всередині країни. Так нова комп'ютерно-опосередкована комунікація стає способом «ведення» політики через її відсутність і водночас присутність, а також через ідеї дистанції, моральної відповідальності та розуміння етики й турботи на відстані [7]. Тому виклики, пов'язані з фейковими новинами, нині стають особливо помітними в соціальних і політичних дискусіях. У цьому контексті варто звернути увагу на низку моментів. По-перше, численні фейкові новини в ЗМІ та соціальних мережах не просто забруднюють інформаційний потік, а й негативно впливають на всі аспекти суспільного устрою. Як наголошують дослідники, цифровий відбиток фейкових новин на платформах соціальних мереж продовжує залишати незгладимі сліди, які підривають демократію, відповідальну журналістику та переваги цифрових медіа [6].

Крім того, серед негативних наслідків виділяють проблему впливу фейкових новин на довіру населення в контексті психологічної безпеки, адже дезінформація може зруйнувати не лише соціально-економічну та політичну стабільність урядів, а й життя окремих людей.

Саме відповідальні політичні мережеві платформи повинні сприяти позитивним змінам, зокрема в емоційному стані громадян, та пропонувати цифрові безпечні простори інтернету з метою не лише впливу, управління, а й захисту населення. Адже громадян, особливо щодо політики, завжди переслідує дуже специфічна тривога з приводу невизначеності: незалежно від того, скільки є інформації, для пересічного громадянина вона завжди не повна. Недарма такою популярною є метафора У. Черчилля: політика – це сутичка бульдогів під килимом: нічого не видно, тільки час від часу з-під килима вивалюється загризений на смерть бульдог.

Перенавантаження інформаційного простору фейками й дипфейками може призвести до посиленого та постійного страху, тривоги, нервозності, побоювань та стану занепокоєння, коли за допомогою маніпулювання шкідливою інформацією фактично реалізують завдання терору та залякування населення.

При цьому саме завдання розрізнення відверто шкідливого й корисного контенту в цих контекстах є складним: адже текст може діяти як стримувальний фактор, бути життєствердним або натхненним і сприйматися по-різному. Тому почасти видається, що соціальні мережі пом'якшують інформаційний контент за рахунок втрати його відповідності реальності.

Через відсутність спеціального моніторингу фейкової інформації та втрату довіри до традиційних та / чи урядових ЗМІ фейкові новини стали майже екзистенційною проблемою. Тому найбільш практичним та ефективним методом боротьби з ними є формування навичок критичного мислення та інформаційної грамотності населення, яка покращує, зокрема, пошук і розуміння інформації, яку передають різними засобами, а також торкається етичних питань її поширення.

Фейкові новини також стали популярними частково через втрату інтересу до традиції та урядових ЗМІ, оскільки люди вважають, що вони зазвичай підтримують неправдиву інформацію для досягнення політичних чи соціальних цілей. Тобто, хоча соціальні мережі й полегшують шлях до демократії, відкритості інформації, свободи слова тощо, саме вони відкривають вікно для необмежених можливостей щодо продукування неправдивої інформації з метою маніпулювання громадською думкою. Відтак нині, як ніколи, актуалізуються питання проведення різних кампаній та формування стратегії для протидії фейковим новинам, щоб запобігти ризику втрати довіри та переваг інтернет-технологій і демократії як такої.

Наукова новизна статті полягає в удосконаленні наукової концептуалізації поняття фейкових новин як новітнього засобу маніпуляції, дезінформації та пропаганди.

Висновки. Фейк (від англ. fake – підробка) – це неправдиві новини, вигадані історії з метою отримання будь-якої вигоди (фінансової, політичної тощо), достовірність яких забезпечують сфабриковані медійні формати: текстове повідомлення, реклама, фото-, відео- або аудіопідробки, використання ботів, тролів, які беруть активну участь в обговореннях. До різновиду фейків відносять відкрите дезінформування, маніпуляцію, пропаганду, чутки, меми, альтернативні факти, «вірусний» контент, пранкінг, новинну сатиру, генератори новин та синтезованого медіаконтенту тощо. Найбільшу роль у поширенні фейкової інформації відіграють соціальні мережі. Нині актуалізуються питання формування навичок критичного мислення та інформаційної грамотності населення, проведення кампаній з формування стратегії протидії фейковим новинам, щоб запобігти ризику втрати довіри до демократії та інтернет-технологій, а також протистояти маніпуляції громадською думкою.

Список використаних джерел

1. Вільчинська І. Ю. Неправдива інформація як засіб маніпулятивної взаємодії. *Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття* : матер. XII Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, 2021. С. 105–108.

2. Кіца М. О. Фейкова інформація в українських соціальних медіа: поняття, види, вплив на аудиторію. URL: http://nz.uad.lviv.ua/static/media/1 – 52/36.pdf (дата звернення: 25.07.2022).

3. Мудра І. Поняття «фейк» та його види у ЗМІ. URL: http://old.journ.lnu.edu.ua/vypusk7/n15/tv15 – 25.pdf (дата звернення: 05.07.2022).

4. Ahmed S. Who inadvertently shares deepfakes? Analyzing the role of political interest, cognitive ability, and social network size. *Telematics and Informatics.* 2021. Vol. 57.

5. Cole S. New Deepfake Method Can Put Words In Anyone's Mouth. URL: https://www.vice.com/en_us/article/g5xvk7/researchers-created-a-way-to-make-realistic-deepfakes-from-audio-clips (дата звернення: 15.07.2022).

6. Durodolu O. O., Chisita C., Dube T. V. Flattening the Curve of Fake News in the Epoch of Infodemic: An Epistemic Challenge. URL: https://www.researchgate.net/publication/353467630_Flattening_the_Curve_of_Fake_News_in_the_Epoch_of_Infodemic_An_Epistemic_Challenge (дата звернення: 13.07.2022).

7. Jackson L., Valentine G. Emotion and politics in a mediated public sphere: Questioning democracy, responsibility and ethics in a computer mediated world. *Geoforum.* 2014. Vol. 52. Pp. 193–202.

8. Kapferer J.-N. Rumeur, le plus vieux média en ligne. SEUIL, 1987. 320 p.

9. Knapp R. H. A psychology of rumor. *Public opinion quarterly.* 1944. Vol. 8. Pp. 22–37.

10.Knight W. An AI that writes convincing prose risks mass-producing fake news. URL: https://www.technologyreview.com/s/612960/an-ai-tool-auto-generates-fake-news-bogus-tweets-and-plenty-of-gibberish (дата звернення: 15.07.2022).

11.Molina M. D., Sundar S. S., Le T., Lee D. «Fake News» Is Not Simply False Information: A Concept Explication and Taxonomy of Online Content. URL: https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0002764219878224 (дата звернення: 12.08.2022).

12.Meng Jing. China issues new rules to clamp down on deepfake technologies used to create and broadcast fake news. URL: https://www.scmp.com/tech/apps-social/article/3039978/china-issues-new-rules-clamp-down-deepfake-technologies-used (дата звернення: 11.08.2022).

13.Shibutani T. Improvised news: A sociological study of rumor. Indianapolis, N. Y., 1966. 262 p.

References

1. Vilchynska, I. (2021). False information as a means of manipulative interaction. Information education and professional communication technologies of the 21st century: materials of the 12th International Scientific and Practical Conference. Odesa, 105–108 [in Ukrainian].

2. Kitsa, M. Fake information in Ukrainian social media: concepts, types, influence on the audience. Retrieved from: http://nz.uad.lviv.ua/static/media/1 – 52/36.pdf [in Ukrainian].

3. Mudra, I. The concept of "fake" and its types in mass media. Retrieved from: http://old.journ.lnu.edu.ua/vypusk7/n15/tv15-25.pdf [in Ukrainian].

4. Ahmed, S. (2021). Who inadvertently shares deepfakes? Analyzing the role of political interest, cognitive ability, and social network size. Telematics and Informatics, 57 [in English].

5. Cole, S. New Deepfake Method Can Put Words In Anyone's Mouth. Retrieved from: https://www.vice.com/en_us/article/g5xvk7/researchers-created-a-way-to-make-realistic-deepfakes-from-audio-clips [in English].

6. Durodolu, O. O., Chisita, C., Dube, T. V. Flattening the Curve of Fake News in the Epoch of Infodemic: An Epistemic Challenge. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/353467630_Flattening_the_Curve_of_Fake_News_in_the_Epoch_of_Infodemic_An_Epistemic_Challenge [in English].

7. Jackson, L., Valentine, G. (2014). Emotion and politics in a mediated public sphere: Questioning democracy, responsibility and ethics in a computer mediated world. Geoforum, 52, 193–202 [in English].

8. Kapferer, J.-N. (1987). Rumeur, le plus vieux média en ligne. Seuil [in English].

9. Knapp, R. H. (1944). A psychology of rumor. Public opinion quarterly, 8, 22–37 [in English].

10.Knight, W. An AI that writes convincing prose risks mass-producing fake news. Retrieved from: https://www.technologyreview.com/s/612960/an-ai-tool-auto-generates-fake-news-bogus-tweets-and-plenty-of-gibberish [in English].

11.Molina, M. D., Sundar, S. S., Le, T., Lee, D. «Fake News» Is Not Simply False Information: A Concept Explication and Taxonomy of Online Content. Retrieved from: https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0002764219878224 [in English].

12.Meng Jing. China issues new rules to clamp down on deepfake technologies used to create and broadcast fake news. Retrieved from: https://www.scmp.com/tech/apps-social/article/3039978/china-issues-new-rules-clamp-down-deepfake-technologies-used [in English].

13.Shibutani, T. (1966). Improvised news: A sociological study of rumor. Indianapolis, N. Y. [in English].

Стаття надійшла до редакції 04.10.2022
Отримано після доопрацювання 07.11.2022
Прийнято до друку 15.11.2022

УДК 821.161.2+82-96Куліш:[930.25+026/027]-028.63
DOI 10.32461/2409-9805.4.2022.269811

Цитування:
Грінберг Л. Ф. Науково-творча спадщина Пантелеймона Куліша в цифрових фондах бібліотек та архівів України. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2022. № 4. С. 78–83.

Grinberg L. (2022). Panteleimon Kulish's Scientific and Creative Heritage in Digital Funds of Ukrainian Libraries and Archives. Library Science. Record Studies. Informology, 4, 78–83 [in Ukrainian].

Грінберг Лариса Феліксівна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційних технологій
Київського національного університету
культури і мистецтв
https://orcid.org/0000-0002-1794-1339
loura_greenberg@ukr.net

НАУКОВО-ТВОРЧА СПАДЩИНА ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША В ЦИФРОВИХ ФОНДАХ БІБЛІОТЕК ТА АРХІВІВ УКРАЇНИ

Мета роботи *полягає у вивченні діяльності бібліотек та архівів як інститутів соціальної пам`яті щодо оцифрування науково-творчої та епістолярної спадщини видатних діячів української культури XIX століття, зокрема Пантелеймона Куліша, який є найвизначнішим представником «нової української інтелігенції», що стояла у витоків українського культурного відродження.* ***Методологія дослідження*** *базується на інформаційно-аналітичному методі, принципі об'єктивності, інформаційному та комплексному підходах.* ***Наукова новизна роботи.*** *Поширення біографічних знань про П. Куліша в сучасній біографістиці та біобібліографії шляхом створення онлайн-виставок за наявними в науковому обігу оцифрованими та розміщеними на вебсайтах архівів і бібліотек України джерелами інформації про життя та творчість П. Куліша (книги, видані ще за життя письменника; видання, що вже давно стали бібліографічними раритетами; примірники журналу «Основа»), визнаними національним культурним надбанням, а також листування П. Куліша із сучасниками неупереджено розглянуто з погляду наукової об'єктивності та популяризації цифрових особових фондів письменника.* ***Висновки.*** *Сучасні перспективні напрями діяльності бібліотек та архівів України, пов'язані з відтворенням джерел інформації про П. Куліша в цифрових форматах за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій в онлайн-виставках, дають змогу запровадити створений інтегрований інформаційний ресурс до глобального гуманітарного простору; зацікавити й залучити до інститутів соціальної пам'яті широке коло користувачів.*

Ключові слова: *Пантелеймон Куліш, науково-творча спадщина П. Куліша, епістолярна спадщина П. Куліша, Національний архівний фонд України, цифровізація, інтернет.*

Grinberg Larysa,
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Department of Information Technologies, Kyiv National University of Culture and Arts

PANTELEIMON KULISH'S SCIENTIFIC AND CREATIVE HERITAGE IN DIGITAL FUNDS OF UKRAINIAN LIBRARIES AND ARCHIVES

The purpose of the study *is to examine the activity of libraries and archives as social memory institutions in digitising process of the scientific, creative, and epistolary heritage of the Ukrainian culture outstanding figures, in particular Panteleimon Kulish, who was the most prominent representative of the "new Ukrainian intelligentsia" of the 19th century, which stood at the origins of the Ukrainian cultural regeneration.* ***The research methodology*** *has been based on the information-analytical method, objectivity principle, informational and complex approaches.* ***Scientific novelty****. The dissemination of biographical knowledge about P. Kulish in modern biographistical and biobibliographical studies through creating online exhibitions based on digitised information sources about the life and work of P. Kulish is available in scientific practice and posted on the websites of archives and libraries of Ukraine. These include the books published within the writer's lifetime, publications that have long been considered as bibliographic rarities, copies of the "Osnova" ("The Foundation" journal)) recognised as national cultural property, as well as P. Kulish's correspondence with contemporaries have been impartially explored from the scientific objectivity and Panteleimon Kulish digital personal funds popularisation points of view.* ***Conclusions.*** *Modern perspective directions of Ukrainian libraries and archives practice related to the reproduction of information sources about P. Kulish in digital formats with the help of informational and communicational technologies in online exhibitions enable the implementation of the created integrated information resource into the global humanitarian practice space; as well as the captivation of users wide range and their involvement into the social memory institutions.*

Key words*: Panteleimon Kulish, P. Kulish's scientific and creative heritage, P. Kulish's epistolary heritage, National Archival Fund, Ukraine. digitalisation, Internet.*

© Грінберг Л. Ф.

Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням у сучасному українському суспільстві інтересу до діячів української науки та культури попередніх поколінь, теоретичною і практичною потребою узагальнення інтелектуального й духовного досвіду вчених, просвітителів, письменників XIX століття, серед яких постать Пантелеймона Олександровича Куліша посідає чільне місце.

Науково-творчий доробок П. Куліша (1840–1890): поеми, оповідання, фольклористичні, етнографічні, українознавчі студії, перший український історичний роман «Чорна рада», журнал «Основа», епістолярна спадщина – є джерелами формування Національного архівного фонду й визнані національним культурним надбанням. Джерела архівів і бібліотек, будучи носіями соціальної, колективної та культурної пам'яті, акумулюють у своїх фондах історичний досвід нації.

Л. Дубровіна, І. Матяш та А. Киридон вважають, що за сучасних умов «бібліотеки та архіви як інституції пам'яті <…>, окрім меморіальних функцій – зберігання джерел пам'яті, <…> набувають науково-комунікаційних функцій соціокультурної адаптації, інструменту наукового пізнання, інтерпретації культурних цінностей минулого і транслювання інформації з метою суспільного самопізнання і самовизначення нації, визначають їхню виключну роль у формуванні національного менталітету та духовному житті суспільства» [5, 489].

З розвитком технічних засобів та інформаційних технологій наприкінці XX – на початку XXI століття оцифрування стало широко застосовуваним способом збереження та відтворення документної інформації. У своїй діяльності архіви й бібліотеки застосовують вебтехнології для створення цифрових фондів документів задля надання користувачам необмеженого доступу до них і забезпечення швидкого обміну інформацією в мережі «Інтернет».

Художні твори, наукові праці, епістолярна спадщина й інші документи, пов'язані із життям і творчістю П. Куліша, та інформація про нього в цифровому форматі широко репрезентовані бібліотеками та архівами України.

Унаслідок збройної агресії рф проти України багатьом бібліотекам і архівам завдано значної матеріальної шкоди. На часі стала практика оцифровування важливих для українського суспільства документів з фондів бібліотек та архівів, що має велике значення для національної інформаційної безпеки та збереження національної пам'яті.

Аналіз досліджень і публікацій. Цифрова трансформація, що почалася на межі XX та XXI століть, відкрила нові можливості в діяльності інститутів соціальної пам`яті – бібліотек та архівів України. Нині зусиллями працівників архівів та бібліотек України вже оцифровано значну частину документів. Створенню цифрових фондів бібліотек та архівів присвячено публікації сучасних дослідників різних галузей: архівознавців, бібліотекознавців та фахівців з інформаційних технологій [3; 6].

Працю О. Гараніна присвячено виникненню нових форм джерел інформації: «…документів в (цифровій) формі <…>, документів особового походження з електронними носіями інформації, оцифрованих копій документів, <…> вебсайтів, баз даних, які потенційно є джерелами формування Національного архівного фонду» [3, 86].

Особливе місце в організації доступу до документів НАФ, віртуальній інформаційно-комунікаційній взаємодії між архівами та споживачами ретроспективної інформації належить проєктам з оцифровування колекцій архівних документів і представлення їх цифрових копій на вебсайтах архівів та бібліотек.

Можливості оцифровування архівної інформації та доступ до неї за допомогою інтернету сприяли появі цифрових колекцій, які частково репрезентують значні обсяги інформаційних ресурсів державних архівів України, доповнюють й урізноманітнюють інформаційне наповнення вебсайтів архівних установ [1, 63].

Мета роботи полягає у вивченні діяльності бібліотек та архівів як інститутів соціальної пам'яті щодо оцифрування науково-творчої та епістолярної спадщини видатних діячів української культури XIX століття, зокрема Пантелеймона Куліша, який є найвизначнішим представником «нової української інтелігенції», що стояла у витоків українського культурного відродження.

Виклад основного матеріалу. У вивченні історичних подій, біографій видатних діячів українського національного відродження XIX століття важливим є використання інформаційних ресурсів НАФ, якому належить особлива роль у збереженні культурного надбання, процесі формування національної пам'яті, становленні громадянського суспільства в нашій державі.

У квітневому дайджесті новин оцифровування державними архівами зазначено: «Серед низки суспільно важливих функцій: інформаційної, пізнавальної, виховної, комунікативної тощо, архіви виконують не менш важливу інтеграційну функцію у створенні національного інформаційного ресурсу як складового світового інформаційного ресурсу для доступу до історичних і сучасних знань» [8].

Значні за обсягом цифрові колекції документів П. Куліша оприлюднено на вебсайтах бібліотек та архівів: Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтв України (ЦДАМЛМ України), Центрального державного історичного архіву України, м. Київ (ЦДІАК України), Інституту

рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого.

Листування П. Куліша з відомими діячами науки та культури розглянуто на основі особових фондів М. А. Марковича (ЦДАМЛМ, ф. 243), О. Бодянського (ЦДАМЛМ, ф. 90).

Основне евристичне навантаження, безперечно, припадає на архівні довідники, що становлять систему довідкового апарату НАФ і дають змогу здійснювати багатоаспектний пошук інформації на всіх організаційних рівнях сукупної архівної спадщини. Міжархівні довідники (путівники по архівах, тематичні путівники, тематичні огляди) подають інформацію про документи кількох архівів та НАФ загалом.

Фонди бібліотек та архівів України забезпечують ретроспективною інформацією потреби користувачів щодо популяризації знань у різних галузях науки, освіти й культури, зокрема досліджень науково-творчого доробку Пантелеймона Куліша (1840–1896), що триває вже понад 180 років.

Як соціальний інститут та учасник розвитку стратегічних комунікацій бібліотеки відіграють важливу роль у формуванні інформаційної взаємодії на загальнодержавному рівні, розвиваючи взаємозв'язки з усіма структурами суспільства. Передусім ідеться про інформаційно-комунікативний супровід усіх суспільно значущих процесів і подій, що відбуваються в країні й до яких бібліотеки активно долучаються.

Інтеграція методів технічних і гуманітарних наук у створення інтелектуальних цифрових проєктів здійснюється спільними колективами, які узгоджують мету, завдання, підходи до структури та контенту, визначення набору смислових відносин та моделей, методи розкриття інформації та управління нею. Такі цифрові БД є якісно новим науковим продуктом, інтелектуальною власністю та вважаються електронною науковою публікацією [4; 5].

Сутнісне призначення великих бібліотек, особливо наукових, – «поширення знань, вченості, корисної інформації, культури, духовності». Тому наукову бібліотеку О. Онищенко розглядає як «будинок знань» (не просто сховище), а центр синтезу та передачі всім охочим науково й соціально значущої інформації. І масові заходи в такій бібліотеці «мають наповнюватися науковим змістом, підпорядковуватися завданням залучення людей до знання, впровадження науки в практику» [9].

Яскравим прикладом застосування інформаційно-комунікаційних технологій стали заходи (2019) з нагоди 200-річчя від дня народження П. Куліша в бібліотеках та архівах України.

На вебсайті Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого розміщено електронну бібліотеку «Культура України». Розділ «Зведений каталог оцифрованих видань» репрезентує наявний у бібліотеці фонд творів П. Куліша та про нього в розділі «Персоналії». Колекція «Куліш Пантелеймон» представляє документи, присвячені життю і діяльності П. Куліша як українського письменника, етнографа, фольклориста, видавця, автора першої української фонетичної абетки «Граматки» для української мови, що лежить в основі сучасного українського правопису. Усього колекція налічує понад 126 об'єктів.

Період перебування П. Куліша в Кирило-Мефодіївському товаристві відображено в документах під рубрикою «Кирило-Мефодіївське товариство». У представленій колекції зібрано видання, що висвітлюють передумови виникнення, історію становлення та деякі напрями діяльності Кирило-Мефодіївського товариства (усього 121 об'єкт). Тут уміщено видання авторства членів Кирило-Мефодіївського товариства М. Гулака, М. Костомарова й О. Марковича, матеріали судової справи щодо діяльності КМТ та її учасників.

Використання мультимедійних технологій (гіперпосилань) дає змогу користувачам ознайомлюватися з документною інформацією не лише за формою, а й за змістом повнотекстових документів у форматі pdf. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, наприклад, проводить віртуальні виставки, присвячені видатним діячам культури та мистецтва. На них оприлюднюють як документи архіву, так і твори друку.

В описі №1 до фонду 884 «Куліш (псевдоніми: Хуторянин, Панько Казюка, Данило Юс та ін.) Пантелеймон Олександрович (1819–1897) – український письменник, історик, фольклорист, етнограф, перекладач» знаходиться чимало документів, але, на жаль, ще не оцифрованих.

Центральний державний історичний архів України (м. Київ) має у своєму оцифрованому фонді велику кількість документів П. Куліша та документів, пов'язаних із ним.

Події біографії П. Куліша яскраво відображено в цифрових особових фондах. На виставці до 200-річчя з дня народження П. Куліша представлено низку документів, що зберігаються в ЦДІАК України, зокрема документи про навчання П. Куліша в Новгород-Сіверській гімназії та Київському університеті Святого Володимира, його приватні листи до окремих осіб (зокрема листи до Т. Шевченка), його звернення до державних установ щодо дозволу на друк своїх творів, висновки цензури про дозвіл або заборону публікацій П. Куліша (*фото 1, 2*).

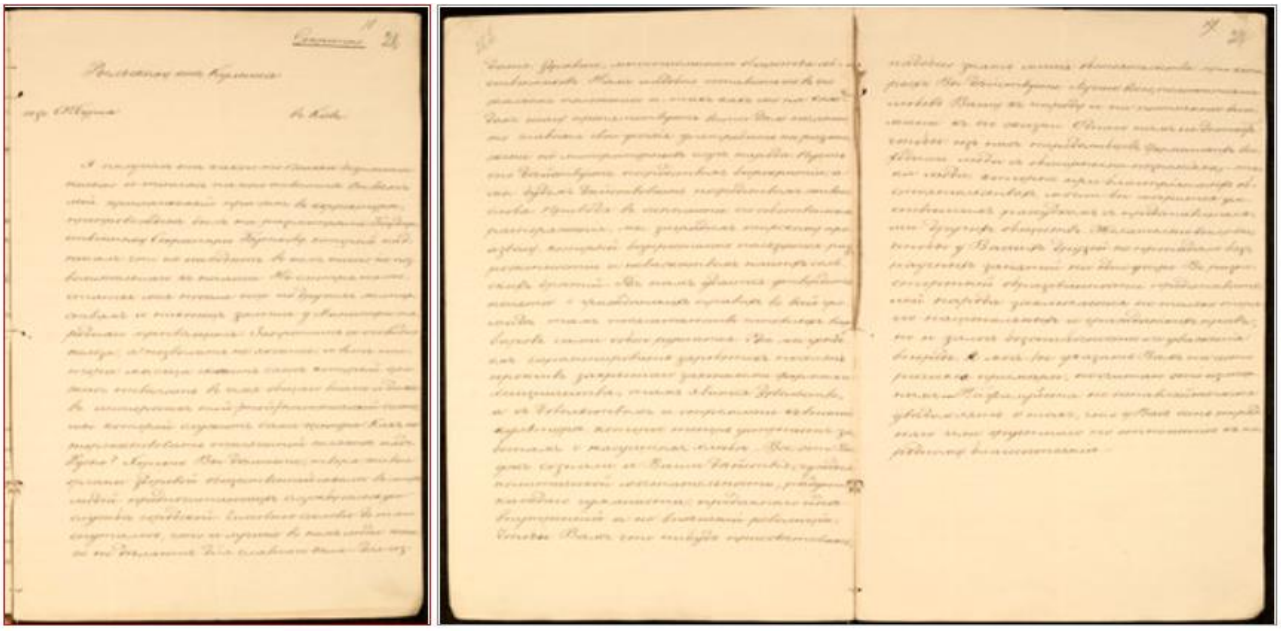

Фото 1. ***Копія листа П. О. Куліша Т. Р. Рильському з роздумами про шляхи соціально-культурного розвитку народу, 1862 р. (ЦДІАК України, ф. 442, оп. 812, спр. 28, арк. 26–27)***

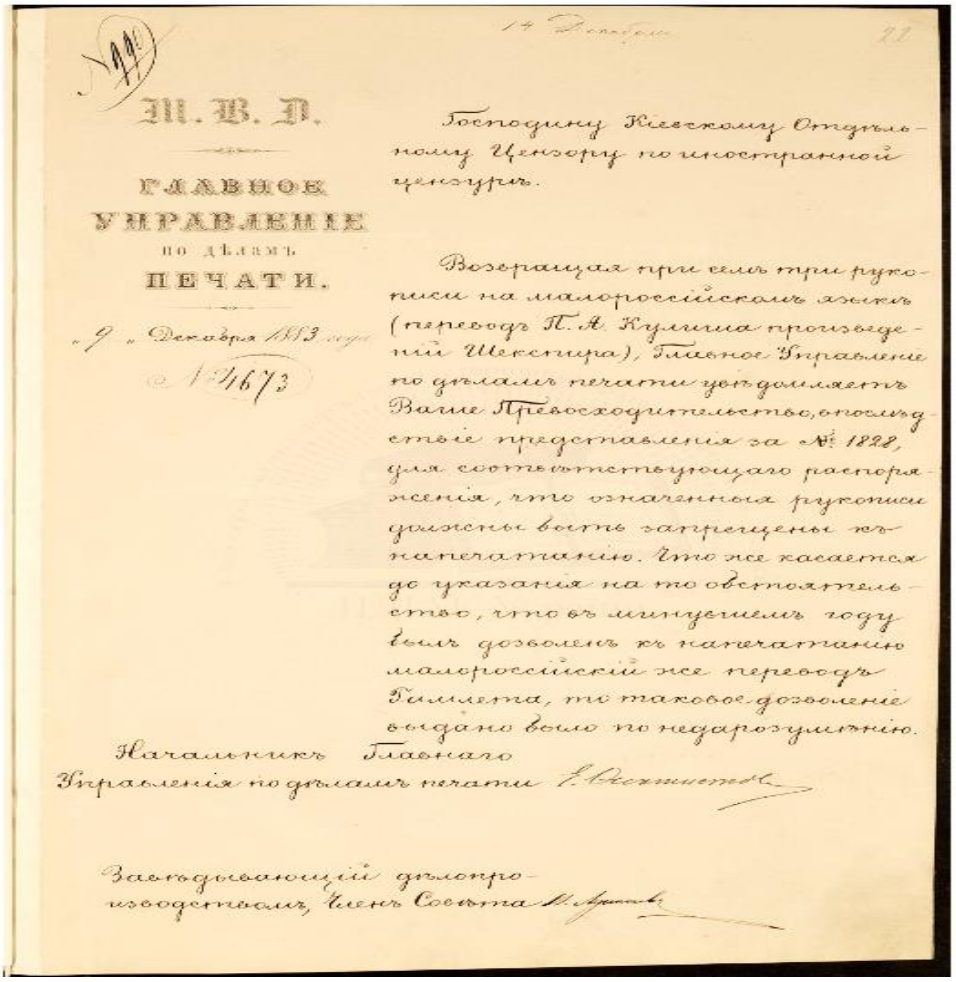

Ш. В. Д.

ГЛАВНОЕ УПРАВЛЕНІЕ ПО ДѢЛАМЪ ПЕЧАТИ.

«9» Декабря 1883 года

№ 1/1673

Господину Кіевскому Отдѣльному Цензору по иностранной цензурѣ.

Возвращая при семъ три рукописи на малороссійскомъ языкѣ (переводъ П. А. Кулиша произведеній Шекспира), Главное Управленіе по дѣламъ печати увѣдомляетъ Ваше Превосходительство, относительно представленія за № 1828, для соотвѣтствующаго распоряженія, что означенныя рукописи должны быть запрещены къ напечатанію. Что же касается до указанія на то обстоятельство, что въ минувшемъ году былъ дозволенъ къ напечатанію малороссійскій же переводъ Гамлета, то таковое дозволеніе выдано было по недоразумѣнію.

Начальникъ Главнаго Управленія по дѣламъ печати

Заѣдывающій дѣлопроизводствомъ, Членъ Совѣта

Фото 2. ***Висновок Головного управління у справах друку, направлений київському окремому цензору з іноземної літератури, про заборону друкувати українською мовою твори В. Шекспіра, які переклав П. О. Куліш, 1883 р. (ЦДІАК України, ф. 294, оп. 1, спр. 147, арк. 22)***

Лист П. Куліша до Т. Рильського датований 1862 роком, а після запровадження російською владою в 1863 році обмеження на друк книг українською мовою друкарня П. Куліша припинила діяльність. Однак письменник налагодив співпрацю з українськими виданнями в Австро-Угорщині, де публікував свою прозу та поезію.

Розглядаючи проблеми формування і функціонування архівних комплексів, зокрема наукових, О. Онищенко та Л. Приходько щодо використання цифровізації для збагачення архівного ресурсу і сервісу в цифровому форматі, наголошують на тому, що представлено, наприклад, усі виявлені на сьогодні 324 документи про творчість, життя і діяльність Тараса Шевченка, навіть про шляхи, якими йому довелось подорожувати в Україні і за її межами. Подібно будуються й електронні архіви В. Вернадського, М. Грушевського, Б. Патона. Оптимальним О. Онищенко бачить «синергетичний підхід – прагнення об'єднати в кожному випадку ресурсні потужності архівів, бібліотек і музеїв, сформувати, так би мовити, атмосферу архівно-бібліотечно-музейної синергії» [9; 11].

Наукова новизна роботи. Поширення біографічних знань про П. Куліша в сучасній біографістиці та біобібліографії шляхом створення онлайн-виставок за наявними в науковому обігу оцифрованими та розміщеними на вебсайтах архівів і бібліотек України джерелами інформації про життя та творчість П. Куліша (книги, видані ще за життя письменника; видання, що вже давно стали бібліографічними раритетами; примірники журналу «Основа»), визнаними національним культурним надбанням, а також листування П. Куліша із сучасниками неупереджено розглянуто з погляду наукової об'єктивності та популяризації цифрових особових фондів Пантелеймона Куліша.

Висновки. Інформатизація та цифровізація архівів і бібліотек потребує розроблення стандартів та форматів роботи з цифровими та оцифрованими документами; забезпечення умов повноцінного функціонування архівної спадщини України – Національного архівного фонду (НАФ) на основі системного вдосконалення організації, формування, збереженості, актуалізації його документальних комплексів.

На жаль, ще залишається неоцифрованою велика кількість документів, значна частина фондів різних фондоутворювачів розпорошена по різних архівах та бібліотеках, а питання комплексного об'єктивного вивчення залишається невирішеним, хоча всі дослідники одностайно сходяться на оцінці постаті П. Куліша як історико-культурного явища світового масштабу.

Сучасні перспективні напрями діяльності бібліотек та архівів України, пов'язані з відтворенням джерел інформації про П. Куліша у цифрових форматах за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, уможливлять введення створеного інтегрованого інформаційного ресурсу до глобального гуманітарного простору.

Список використаних джерел

1. Божук Л. Інтернет-комунікації архівів України. *Історико-культурна спадщина: збереження, доступ, використання* : монографія / відп. ред. І. І. Тюрменко. Київ : НАУ, 2021. С. 61–72. URL: https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/53277 (дата звернення: 12.09.2022).

2. Виставка до 120-річчя від дня смерті П. Куліша. *НБУ ім. В. І. Вернадського*. URL: http://www.nbuv.gov.ua/node/3062 (дата звернення: 01.10.2022).

3. Гаранін О. Вплив інформаційних технологій на утворення нових форм архівних джерел. *Архіви України*. 2013. № 6. С. 86–94.

4. Дубровіна Л. А., Лобузіна К. В., Онищенко О. С., Боряк Г. В. Цифрова гуманітаристика та бази даних документальної культурної спадщини в бібліотеках України. *Рукописна та книжкова спадщина України.* 2020. Вип. 25. С. 290–309. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rks_2020_25_21 (дата звернення: 15.09.2022).

5. Дубровіна Л. А., Киридон А. М., Матяш І. Б. Інституції пам'яті: архіви, бібліотеки, музеї та культурно-історичні заповідники. *Енциклопедія історії України: Україна – Українці*. Кн. 2 / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; НАН України, Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2019. 842 с.

6. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2011. 248 с.

7. Наукові біографії вчених України. *Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського*. URL: http://nbuv.gov.ua/people/persons.html (дата звернення: 15.09.2022).

8. Новини оцифровування державними архівами: квітневий дайджест. *Державна архівна служба України*. URL: https://archives.gov.ua/ua/ (дата звернення: 31.05.2022).

9. Онищенко О. С. Наукові архівні комплекси: тенденції і проблеми. URL: http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1504 (дата звернення: 28.09.2022).

10. Особові архівні фонди Інституту рукопису : путівник / О. С. Боляк, С. О. Булатова, Т. І. Воронкова та ін. ; редкол.: О. С. Онищенко (відп. ред.) та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ : б.в., 2002. 765, [1] с.

11. Приходько Л. Ф. Ключові проблеми, пріоритетні напрями розвитку українського архівознавства у цифрову епоху. URL: http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/952 (дата звернення: 28.09.2022).

References

1. Bozhuk, L. (2021). Internet communications of archives of Ukraine. Historical and cultural heritage: preservation, access, use: monograph / resp. ed. I. I. Tyurmenko. Kyiv: NAU, 61–72. Retrieved from: https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/53277 [in Ukrainian].

2. Exhibition for the 120th anniversary of P. Kulish's death. NBU named after V. I. Vernadsky. Retrieved from: http://www.nbuv.gov.ua/node/3062 [in Ukrainian].

3. Garanin, O. (2013). The influence of information technologies on the formation of new forms of archival sources. Archives of Ukraine, 6, 86–94 [in Ukrainian].

4. Dubrovina, L. A., Lobuzina, K. V., Onyshchenko, O. S., Boryak, G. V. (2020). Digital humanitarianism and databases of documentary cultural heritage in libraries of Ukraine. Manuscript and book heritage of Ukraine, 25, 290–309. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rks_2020_25_21 [in Ukrainian].

5. Dubrovina, L. A., Kyridon, A. M., Matyash, I. B. (2019). Memory institutions: archives, libraries, museums and cultural and historical reserves. Encyclopedia of the History of Ukraine: Ukraine – Ukrainians. Book 2 / ed.: V. A. Smoliy (head) and others. NAS of Ukraine. Institute of History of Ukraine. Kyiv: Naukova dumka, 842 [in Ukrainian].

6. Onyshchenko, O. S., Dubrovina, L. A., Horovy, V. M. etc. (2011). Electronic information resources of libraries in raising the intellectual and spiritual potential of Ukrainian society / NAS of Ukraine, National b-ka of Ukraine named after V. I. Vernadskyi. Kyiv, 248 [in Ukrainian].

7. Scientific biographies of scientists of Ukraine. Nats. b-ka of Ukraine named after V. I. Vernadskyi. Retrieved from: http://nbuv. gov.ua/people/persons.html. Name from the screen [in Ukrainian].

8. News of digitization by state archives: April digest. The official web portal of the State Archive Service of Ukraine. Retrieved from: https://archives.gov.ua/ua/ [in Ukrainian].

9. Onishchenko, O. S. Scientific archival complexes: trends and problems. Retrieved from: http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1504 [in Ukrainian].

10. Bolyak, O. S., Bulatova, S. O., Voronkova, T. I. and others. (2002). Personal archival funds of the Manuscript Institute: a guide / ed.: O. S. Onyshchenko (res. editor) and others; NAS of Ukraine, National b-ka of Ukraine named after V. I. Vernadskyi, Institute of Manuscripts. Kyiv, 765, [1] [in Ukrainian].

11. Prykhodko, L. F. Key problems, priority directions of development of Ukrainian archival studies in the digital era. Retrieved from: http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/952 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022
Отримано після доопрацювання 11.11.2022
Прийнято до друку 21.11.2022

УДК 94(477)
DOI 10.32461/2409-9805.4.2022.269812

Цитування:
Дворжакова Ї. Кримінальні справи чехословаків – жертв репресій СРСР. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2022. № 4. С. 84–88.

Dvořáková Ji. (2022). Criminal Cases of Czechoslovaks – Victims of USSR Repressions. Library Science. Record Studies. Informology, 4, 84–88 [in Ukrainian].

Дворжакова Їржина,
магістерка, аспірантка кафедри славістики
(секція україністики)
Університету Палацького в Оломоуці
(Чеська Республіка)
https://orcid.org/0000-0003-3500-694X
jirina.dvorakova.ml@seznam.cz

КРИМІНАЛЬНІ СПРАВИ ЧЕХОСЛОВАКІВ – ЖЕРТВ РЕПРЕСІЙ СРСР

Мета роботи *– на підставі документів щодо чехословаків, заарештованих радянськими органами, страчених або відправлених в ГУЛАГ, простежити їхні долі та проаналізувати доказову базу створення «образу злочинців», до яких застосовували покарання без огляду на їхнє походження або погляди. Ця праця є спробою аналізу документів, отриманих з українських архівів.* ***Методологія дослідження*** *полягає в аналітичному підході до конкретних справ, обраних за окремими періодами або типами покарання. Зокрема, це справи Григіра Крутого, страченого 1937 року в Києві, Мікулаша Веґа та Хаскела Брюкела, які перейшли кордон до Радянського Союзу на початку Другої світової війни та були відправлені в ГУЛАГ, Курта Розенцвайґа, одного з чехословацьких євреїв, перевезених у польське місто Нисько, які змушені були перейти кордон до СРСР за командою нацистів, та Володимира Пасічника, заарештованого після закінчення Другої світової війни в Чехословаччині СМЕРШем і примусово перевезеного до СРСР. Аналіз спирається головно на тексти архівних документів з увагою до достовірності вказаних у них фактів.* ***Наукова новизна*** *роботи полягає в підході до дослідження – орієнтації на зміст документів та доказову їх частину, яка рідше привертає увагу істориків. У такому контексті справи чехословаків, жертв радянських репресій, дослідженими не були.* ***Висновки.*** *На підставі здійсненого аналізу вдалося простежити не тільки окремі долі, що становлять важливу частину спільної непізнаної історії, але й спосіб прийняття рішень радянськими органами, які посилали на смерть невинних людей.*

Ключові слова: *репресії в СРСР, чехословаки в ГУЛАГУ, НКВС, виправно-трудові табори, смертна кара, перетин кордону, кримінальні справи.*

Dvořáková Jiřina*,*
Master, PhD student of the Department of Slavic Studies,
Section of Ukrainian Studies, Palacký University in Olomouc, Czech Republic

CRIMINAL CASES OF CZECHOSLOVAKS – VICTIMS OF USSR REPRESSIONS

The purpose of the article *is, on the basis of documents that relate to Czechoslovaks arrested by the Soviet authorities, executed, or sent to the Gulag, to trace their fate and analyse the base for creating the "image of a criminals", who was punished despite their origin or views. This work is an attempt to analyse the documents we have, obtained from Ukrainian archives.* ***The research methodology*** *is based on an analytical approach to specific cases, selected for certain periods or types of punishment. In particular, these are the files of Hryhir Krutyi, executed in 1937 in Kyiv, Mikuláš Végh and Chaskel Brückel, who crossed the border into the Soviet Union at the beginning of World War II and were sent to the Gulag, Kurt Rosenzweig, one of the Czechoslovak Jews transported to Nisko (Poland), who were forced to cross the border into the USSR at the command of the Nazis, and Volodymyr Pasichnyk, who was arrested after the end of the Second World War in Czechoslovakia by SMERSH and forcibly transported to the USSR. The analysis is based mainly on the texts of archival documents with attention to the reliability of the facts stated in them.* ***The scientific novelty*** *of the work lies in the approach to research – focusing on the content of documents and the evidence part, which rarely attracts the attention of historians. In this context, the files of Czechoslovaks, victims of Soviet repression, have not been studied yet.* ***Conclusions.*** *Based on the analysis, it was possible to trace not only the individual fates, an important part of the common and unknown history, but also the way of making decisions by the Soviet authorities, which sent innocent people to their deaths.*

Keywords: *repressions in the USSR, Czechoslovaks in the Gulag, NKVD, correctional labour camps, death penalty, border crossing, criminal cases.*

© Дворжакова Ї.

Актуальність теми дослідження. Проблематика дослідження репресій чехословаків в СРСР стала доступною лише в останні роки, передусім завдяки тому, що Україна відкрила свої архіви. Це важлива та непізнана частина спільної української і чеської історії. Останній рік наочно показав, до чого призводить неувага до історичних подій і спотворення правди. Тому вважаємо вкрай необхідним і вчасним говорити про жертви репресій в СРСР. У цій статті звернемося до аналітичного опису фактів і причин немилосердного та несправедливого знищення людських доль.

Аналіз досліджень і публікацій. Першим, хто серйозно почав досліджувати цю тему в Чехії, був Мечіслав Борак із Сілезького університету в місті Опава, який видав праці про репресії чехословаків в СРСР[1]. Його роботу продовжують історики Інституту дослідження тоталітарних режимів. Вони зняли документальні фільми для Чеського телебачення, видали науково-популярні книги на цю тему[2], а також реалізують проєкт з оцифрування архівних справ із фондів України.

Мета дослідження – на підставі документів щодо чехословаків, заарештованих радянськими органами, страчених або відправлених в ГУЛАГ, простежити їхні долі та проаналізувати доказову базу створення «образу злочинців», до яких застосовували покарання без огляду на їхнє походження або погляди. Ця праця є спробою аналізу документів, отриманих з українських архівів.

Виклад основного матеріалу. Документи, які отримали історики Інституту дослідження тоталітарних режимів у 2011–2021 роках з українських архівів (обласні державні архіви, архіви СБУ), стосуються громадян Чехословаччини, а також чехів і словаків за походженням. Документи – це слідчі справи, що, зокрема, у 30–50 роках XX століття, завели на осіб, які незадовго після затримання були страчені або ув'язнені й відправлені у ГУЛАГ. Звісно, така ситуація стосувалася не лише чехів і словаків, адже вони також, крім інших, підпадали під жорсткі репресії радянських органів.

Репресованих чехословаків можна поділити на п'ять основних груп. Схарактеризуємо їх детальніше з наведенням конкретних прикладів.

Перша група є досить різноманітною, оскільки вона охоплює різних людей, які або народилися в СРСР у чеських сім'ях, або приїхали туди – найчастіше з благими помислами працювати чи брати участь у просвітництві.

Поруч з історіями людей, які вже вивчили й описали чеські історики (наприклад процес над чеськими вчителями), зосередимося на не надто відомій історії науковця Григіра Крутого. Він народився у 1898 році в Перемишлі в чеській сім'ї. Навчався в Брно, здобув освіту як хімік. Переїхав до Радянського Союзу, де працював у хімічних лабораторіях, викладав в університетах (був доцентом). Незадовго до арешту проживав у Кременчуку. Інші подробиці його біографії, вказані в матеріалах справи, видаються досить сумнівними, оскільки радянські органи, які його заарештували 13 серпня 1937 року, вимагали, вочевидь, неправдивих зізнань. За словами Г. Крутого, ще в Чехословаччині він багато спілкувався з українськими емігрантами, які на той час нібито повертались додому з метою боротьби з радянською владою. У 1926 році за допомогою свого брата Степана виїхав до СРСР разом із 114 українцями-емігрантами.

Немає сенсу зосереджуватися на тому, що вказане в записах декількох допитів. Прикметно інше: як легко було радянській владі звинуватити будь-яку особу, що хоч якийсь час перебувала за кордоном. Цю можливість вона використовувала протягом декількох десятиліть. Показовим також є початок обвинувального висновку, який за своїм змістом і риторикою мало чим відрізняється від того, із чим Україна стикається зараз[3]: «Управлением Государственной Безопасности НКВД УССР вскрыта и ликвидирована антисоветская украинская националистическая террористическая организация (…), ставившая своей главной задачей насильственное свержение советской власти на Украине и установление фашистского строя» [3, 85]. Нещастям Крутого було те, що він був притягнутий до відповідальності у 1937 році, коли застосували смертну кару. Через два місяці після арешту, 24 жовтня 1937 року, його засудили до розстрілу. Вирок виконали в Києві наступного дня. Григір Крутий був реабілітований у 1994 році за заявою прокурора міста Києва.

До другої групи належать люди, які переходили радянський кордон і відразу після його перетину були заарештовані. Спочатку їх тримали у в'язницях в Україні, а потім відправляли в ГУЛАГ. Це вже період Другої світової війни, коли покарання «ворогів СРСР» здійснювали у вигляді примусових робіт у виправно-трудових таборах. «Вороги СРСР» беремо в лапки, оскільки на цей час більшість біженців уважали Радянський Союз місцем порятунку. Вони тікали від нацизму (це були головно особи єврейського походження, але не тільки).

Прикладом особистості, історію якої нам вдалося прослідкувати до кінця, є Мікулаш Веґ, єврейський юнак зі східнословацького міста Кошице. Він народився у 1920 році в небагатій єврейській сім'ї. Мав на рік молодшого брата Людевіта (1921–2016), якому вдалося пережити війну, ховаючись в укритті в Будапешті. Батьки

загинули в концтаборі Аушвіц. Як пізніше вважав Людевіт, Мікулаш вирушив в СРСР під впливом радянської пропаганди, з якою ознайомився, будучи студентом технічного університету в Брно. Більше того, у родини Веґ були родичі, які переїхали до СРСР під час економічної кризи у 30-х роках. Від них сім'я Веґів отримувала листівки, у яких із захопленням була описана радянська «реальність». Ніхто тоді й не підозрював (і навіть не міг уявити), що все це брехня.

Ішов Мікулаш через Карпатські гори пішки. 26 вересня 1940 року за 300 метрів від кордону на радянській території – у районі міста Сколе – був затриманий. Згодом його перевезли у в'язницю до Стрия. Після річного перебування в українських в'язницях його етапували на Північний Урал: до міста Солікамськ, де знаходився центр табору Усольлаг. Там у жахливих умовах, у місцевому КОЛПі (скорочення від «комендантский лагерный пункт»), який було розміщено в колишньому православному монастирі, він у віці 22 роки помер.

Хоча доля Мікулаша не є винятковою, значний вплив на рішення органів мав, вочевидь, той факт, що його родичі проживали в СРСР (Мікулаш був як «соціально-небезпечний елемент» засуджений до п'яти років ув'язнення, що було досить суворим покаранням за простий перетин кордону). Його справа, крім іншого, складається з допитів його родичів, а також різних офіційних запитів щодо їх пошуку. Зокрема, органи шукали тітку Шарлоту Браунштейн і її чоловіка Йосефа Клейна, які проживали в місті Людиново (тоді Орловська, зараз Калузька область), й отримали таку відповідь: «Клейн и его жена нами разрабатываются по линии III отд. УГБ, допросить их сейчас о задержанном Вами Вег Н.Ш. мы не имеем возможности по оперативным соображениям. Просим Вас при допросе Вег Н.Ш. учесть наше сообщение и попытаться получить от него показания на Клейн и Брауншгейн о их ШП[4] деятельности в СССР» [2, 59]. Реабілітував Мікулаша Веґа Закарпатський обласний суд у 1991 році.

Третя група значною мірою подібна до другої, оскільки й тут ідеться про перетин державного кордону. Однак це були мешканці Підкарпатської Русі, на здійснення переходу кордону яких мало вплив не тільки сильне бажання врятуватися від нацизму. Жителі Закарпаття іноді опинялися в сусідній державі випадково, позаяк відстань до Радянського Союзу (сьогочасних Івано-Франківської та Львівської областей) була не такою великою.

Одним із таких людей був Хаскел Брюкел – мешканець міста Ясіня, єврейського походження. Народився у 1905 році. Мав дружину Регіну та п'ятьох дітей, наймолодшому було сім місяців. У 1926–1928 роках Брюкел служив у чехословацькій армії в місті Шумперк. Був торговцем деревом. Радянські прикордонники затримали його 5 січня 1941 о 6:50 приблизно за 800 метрів від кордону, на території села Яблуниця. За його словами, він перейшов кордон, щоб знайти в СРСР роботу, незадовго після нього сюди мала перебратися і його сім'я.

Однак багато обставин і самі його свідчення здаються щонайменше сумнівними: він ішов сам, без провідника, узимку. Дорогою нібито заблукав, на дві доби його затримали угорські солдати. «Дали кушать, кормили хорошо, находился я все время вместе с солдатами. А потом 5 января 1941 утром между 3 и 4 часов[5] отвели 3 солдата на границу, показали дорогу, где лучше перейти границу» [1, 18]. Звичайно ж, радянські органи почали підозрювати Хаскела в тому, що він отримав завдання від угорців і з цими завданнями ішов до своїх родичів, які мешкали в Микуличині, а також у Надвірній і Коломиї (на радянській території). Через необґрунтовані здогади, які в разі наявності сім'ї в СРСР автоматично виникали в НКВС, Брюкел був засуджений до п'яти років виправно-трудових таборів. Його спочатку тримали у в'язниці в Станіславові (Івано-Франківськ), потім етапували до Північно-Східного ВТТ (Севвостлаг) на Колимі. Подальша доля його не відома. Реабілітований був у 1992 році Закарпатським обласним судом. Історія Брюкела, як випливає з матеріалів справи, викликає досить багато питань. Проте вона точно показує одне: проста подорож у недалекі гори привела людину (і не тільки її) у жахливу систему Радянського Союзу, яка відразу закинула її за тисячі кілометрів від місця проживання.

Четверту групу можна вважати найбільш однорідною, оскільки в ній ідеться приблизно про 400 євреїв, доля яких пов'язана з нацистським табором у Нисько над Сяном (Польща). Для його побудови німці зібрали в жовтні 1939 року євреїв-чоловіків з міста Острава та його околиць (а також із Катовіце й Відня); це вважають першим переміщенням і використанням праці євреїв в історії Голокосту. Проте незадовго після початку нацисти вирішили зупинити будівництво табору й вигнати в'язнів до кордону (демаркаційної лінії) з СРСР під погрозою розстрілу. Переходили вони кордон групами від 5 до 100 осіб, радянські прикордонники пропустили їх. Більшість із цих людей дісталися до Львова, де вони оселилися, деякі навіть працювали. Лише через пів року, у червні та липні 1940 року, радянські органи «прокинулися» та усвідомили, що на території держави перебуває значна кількість осіб, яких можна звинуватити в нелегальному перетині кордону та перебуванні в СРСР без належних документів.

Усі ці євреї, які прийшли до Радянського Союзу за командою нацистів, згодом опинилися

в ГУЛАГу. У сталінському концтаборі, на відміну від гітлерівського, вони, однак, мали (хоча й невелику) можливість вижити: 3 січня 1942 було оголошено амністію для громадян Чехословаччини, і частина з тих, у кого було більш м'яке покарання, виїхала до міста Бузулук, де формувалася чехословацька військова частина, що брала участь у визволенні Чехословаччини. Таким чином деякі із цих в'язнів могли повернутися на батьківщину (див. дет.: [10]).

Розглянемо ще одну нетипову долю Курта Розенцвайґа, якому під час депортації до Ниська було 16 років. Він народився в 1923 році в Тешині. Після арешту НКВС у 1940 році його етапували до Біломорсько-Балтійського табору, у 1941 – до Каргопольлагу Архангельської області, де визнали його часткову інвалідність. Відпустили на волю в червні 1944 року. Розенцвайґ оселився в Бугульмі в Татарстані, а в 1947 році отримав радянське громадянство. Його чеська сім'я загинула в Аушвіцу. У 1950 році Міністерство державної безпеки Татарської АРСР направило до Москви запит з проханням надіслати документи щодо Розенцвайґа, оскільки його підозрювали в «причастности к иноразведорганам» [5, 14]. Але врешті Розенцвайґ дожив до своєї реабілітації – у листопаді 1988 року він сам звернувся до української прокуратури. Львівський обласний суд задовольнив його клопотання в січні 1989 року. У документах його справи вражає те, що стосовно НКВС (можливо, це було пов'язано з його віком) Розенцвайґ поводився, вочевидь, сміливіше за тих, хто був затриманий разом із ним. На питання, чи визнає він свою вину, Курт відповів: «Виновным себя признаю, что жил без паспорта, но я его получить не мог потому, что как беженец я зарегистрировался для возвращения домой» [5, 8]. За іронією долі, радянські органи, які відмовились видати проїзні документи біженцеві, врятували його життя. Як пізніше з'ясувалося, повернутися хлопцеві вже було нікуди.

Остання група, яка нас цікавить, – це особи, які потрапили до ГУЛАГу після Другої світової війни. Тут ідеться, зокрема, про представників т.зв. білої еміграції. Те, що вони довгі роки проживали в Чехословаччині, де їм вдалося побудувати нове життя, зовсім не означало, що радянська влада про них забула. Під час визволення від німців разом із Червоною армією йшла військова контррозвідка СМЕРШ. Вона відшукувала цих людей, затримувала їх і перевозила до СРСР. Там ухвалювали судові рішення про ув'язнення.

Слід сказати, що, за наявними в нас матеріалами, у цей період слідство формально відрізнялося від того, як його вели під час війни. Це були конкретно визначені жертви, «провина» яких була відома заздалегідь. Відбувалися судові засідання. Однак усе це була лише формальна частина процедури: що б підсудний не говорив, рішення було вже ухвалене.

Одним із таких людей був Володимир Пасічник. Він народився у 1897 році в Києві. Служив у царській армії, а в 1919–1920 роках вступив до Армії Української Народної Республіки («Армії Петлюри»). Згодом емігрував до Польщі, у 1924 році переїхав до Чехословаччини. Там жили і його два брати (брат Теофіл був у 1945 році також затриманий СМЕРШем). Спочатку Володимир навчався в Українській господарській академії в Подєбрадах, пізніше – у Технічному університеті в Празі. Став інженером-гідротехніком, працював на високій посаді в Чеському земському управлінні. Затримали його 26 травня 1945 року й звинуватили в тому, що він був членом організації «Українська громада», яка, на думку слідства, ставила «своей целью насильственное отторжение от СССР Советской Украины и восстановление там буржуазно-националистического государства» [4, 19]. Іншою, заздалегідь сформульованою провиною Пасічника була участь в армії УНР. Хоча він пізніше при допитах намагався виправдатися («Я должен заявить следствию, что в петлюровскую армию я был мобилизован насильно» [4, 21] – допит від 14 червня 1945 року), це йому не допомогло. Суд виніс вирок, за яким Пасічник був засуджений до позбавлення волі у ВТТ терміном на 10 років. Помер він у 1946 або 1947 році у Львові. Рішення про реабілітацію було видано 1991 року.

Наукова новизна роботи полягає в підході до дослідження – орієнтації на зміст документів та доказову їх частину, яка рідше привертає увагу істориків. У такому контексті справи чехословаків, жертв радянських репресій, дослідженими не були.

Висновки. З опрацьованих матеріалів можна дізнатися не тільки про долі людей, які з різних причин і в різні часи постраждали від радянського режиму. Читаючи документи, усвідомлюємо, що система цілими десятиліттями посилала на смерть людей безпідставно та безжально. Жодного складу злочину або доказів не було, підстави для звинувачень були вигадані, лише аби створити в уяві якомога більше ворогів і в такий спосіб поповнити робочою силою радянські концтабори. З опису історій чехословаків також бачимо, що національність «ворогів», їхнє ставлення до СРСР, життєва ситуація при цьому не мали жодного суттєвого значення.

Примітки

[1] Список робіт Мечіслава Борака наведено тут: https://www.mecislavborak.cz/publikace/tematicka-bibliografie.html#iii.

[2] Зокрема, це три томи книги Čechoslováci v gulagu («Чехословаки в ГУЛАГу»), однойменний фільм та сайт. Також існує проєкт gulag.cz, який базується на практичних дослідженнях, наприклад безпосередньо на місцях колишніх радянських таборів.

[3] Тут і далі ми цитуємо документи мовою оригіналу. Переважна більшість документів, які ми проаналізували, написана російською мовою, яку за радянських часів офіційно вважали мовою діловодства.

[4] ШП – скорочення, що означає «шпигунський».

[5] Усі тексти документів цитуємо зі збереженням тексту оригіналу, зокрема й з помилками.

Список використаних джерел

1. Справа Брюкела Хаскела. Державний архів Закарпатської області. Ф. 2558. Спр. 1428. Арк. 42.
2. Справа Вега Мікулаша. Державний архів Закарпатської області. Ф. 2558. Спр. 4628. Арк. 71.
3. Справа Крутого Григора. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 6. Спр. 72233. Арк. 129.
4. Справа Пасічника Володимира. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 6. Спр. 68409 ФП. Арк. 39.
5. Справа Розенцвайґа Курта. Державний архів Львівської області. Ф. Р 3258. Спр. 8823. Арк. 25.
6. Applebaum A. Gulag – historie. Praha : Beta-Dobrovský, 2004. 604 c.
7. Borák M. České stopy v gulagu. Opava : Slezské zemské muzeum, 2003. 167 c.
8. Borák M. Zatajené popravy. Opava : Slezská univerzita, 2014. 351 c.
9. Dvořák J., Formánek J., Hradilek A. Čechoslováci v Gulagu I., II., III. Praha : Česká televize, ÚSTR, 2017–2019. 224 c., 224 c., 224 c.
10. Dvořák J., Horník J., Hradilek A. První transporty evropských Židů v dějinách holocaustu. Paměť a dějiny. 2014. № 4. C. 101–118.
11. Dvořák J., Hradilek A. Židé v gulagu. Praha : ÚSTR, 2017. 296 c.
12. Morgenstern E. Přežil jsem peklo gulagu. Praha : P3K, 2015. 72 c.
13. Polák F. Sedm let v Gulagu. Praha : ÚSTR, 2015. 432 c.
14. Sinĕvirskij N. SMERŠ. Rok v táboře nepřítele. Praha : ÚSTR, 2014. 169 c.
15. Végh L. Slunce a mraky 20. století. Praha : Spolek akademiků Židů, 2007. 130 c.

References

1. The file of Chaskel Bruckel. State Archive of Zakarpattia region. F. 2558. Spr. 1428, 42 [in Russian and Ukrainian].
2. The file of Mikulas Vegh. State Archive of Zakarpattia region. F. 2558. Spr. 4628, 71 [in Russian].
3. The file of Hryhir Krutyi. Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine. F. 6. Spr. 72233, 129 [in Russian].
4. The file of Volodymyr Pasichnyk. Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine. F. 6. Spr. 68409 FP, 39 [in Russian].
5. The file of Kurt Rosenzweig. State archive of Lviv region. F. R 3258. Spr. 8823, 25 [in Russian and Ukrainian].
6. Applebaum, A. (2004). Gulag: A History. Prague : Beta-Dobrovsky, 604 [in Czech].
7. Borak, M. (2003). Czech traces in the gulag. Opava : Silesian Regional Museum, 167 [in Czech].
8. Borak, M. (2014). Secret executions. Opava : Silesian University, 351 [in Czech].
9. Dvorak, J., Formanek, J., Hradilek, A. (2017–2019). Czechoslovaks in the Gulag I., II., III. Prague : Czech Television, USTR, 224, 224, 224 [in Czech].
10. Dvorak, J., Hornik, J., Hradilek, A. (2014). The first transports of European Jews in the history of the Holocaust. Pamet a dejiny, 4, 101–118 [in Czech].
11. Dvorak, J., Hradilek, A. (2017). Jews in the Gulag. Prague : USTR, 296 [in Czech].
12. Morgenstern, E. (2015). I survived the hell of the Gulag. Prague : P3K, 72 [in Czech].
13. Polak, F. (2015). Seven years in the Gulag. Prague : USTR, 432 [in Czech].
14. Sinevirskij, N. (2014). SMERSH: A Year in the Enemy's Camp. Prague : USTR, 169 [in Czech].
15. Vegh, L. (2007). Sun and clouds of the 20th century. Prague : Spolek akademiku Zidu, 130 [in Czech].

Стаття надійшла до редакції 07.10.2022
Отримано після доопрацювання 09.11.2022
Прийнято до друку 16.11.2022

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ

УДК 347.78:378.1
DOI 10.32461/2409-9805.4.2022.269814

Цитування:
Литвинова Л. А. Модернізація режиму винятків та обмежень з авторського права ЄС для цифрової та транскордонної педагогічної діяльності. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2022. № 4. С. 89–94.

Lytvynova L. (2022). Modernisation of the EU Copyright Exceptions and Limitations Regime for Digital and Cross-Border Teaching Activities. Library Science. Record Studies. Informology, 4, 89–94 [in Ukrainian].

Литвинова Лариса Анатоліївна,
кандидатка наук із соціальних комунікацій,
завідувачка сектору
з охорони інтелектуальної власності
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського
https://orcid.org/0000-0002-5802-3681
nbuvtender@ukr.net

МОДЕРНІЗАЦІЯ РЕЖИМУ ВИНЯТКІВ ТА ОБМЕЖЕНЬ З АВТОРСЬКОГО ПРАВА ЄС ДЛЯ ЦИФРОВОЇ ТА ТРАНСКОРДОННОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Мета статті *– розкрити обов'язковий освітній виняток ст. 5 Директиви ЄС про авторське право на єдиному цифровому ринку (Директива DSM), що дає змогу викладачам і здобувачам у формальному освітньому середовищі використовувати в цифровому вигляді матеріали, захищені авторським правом, без необхідності попередньо отримувати дозвіл у власників авторських прав.* ***Методологія дослідження.*** *Для досягнення поставленої мети застосовано комплекс загальнонаукових методів дослідження: теоретичні (аналіз, узагальнення, синтез) та емпіричні (огляд електронних джерел, вивчення результатів діяльності).* ***Наукова новизна.*** *Констатовано, що обов'язковий виняток для освіти, передбачений ст. 5 Директиви DSM, вирішить деякі проблеми, з якими стикаються викладачі та студенти в ЄС, та дасть можливість використовувати в цифровій формі твори, що охороняються авторським правом, в освітніх цілях при дотриманні певних встановлених умов (організований навчальний процес та захищена електронна мережа). Виявлено недоліки деяких положень ст. 5 Директиви DSM. Зокрема, вони можуть змусити школи та інші заклади освіти укладати ліцензійні угоди й виплачувати винагороду авторам та іншим правовласникам (наприклад видавцям) за використання творів авторського права в навчальних аудиторіях. Такі ліцензії ляжуть значним фінансовим тягарем на державні та приватні заклади освіти й змусять їх вести переговори з організаціями колективного управління. Відзначено, що виняток для освіти повинен поширюватися на всю некомерційну педагогічну діяльність викладачів і студентів як частину навчального процесу, який може відбуватися в різних середовищах (цифрових і нецифрових), а також різних формах (використання творів повністю або частково, в оригінальному, перекладеному чи зміненому вигляді). Підкреслено, що виняток також має поширюватись на інші суб'єкти, які здійснюють некомерційну педагогічну діяльність (бібліотеки, музеї, науково-дослідні установи, постачальники послуг дистанційного навчання тощо).* ***Висновки.*** *Ст. 5 Директиви DSM вперше створює основу для цифрового використання творів, що охороняються авторським правом, у педагогічній діяльності під відповідальність закладу освіти. Держави-члени ЄС можуть уникнути запровадження винятку, коли правовласники (наприклад видавці) пропонують закладам освіти легкодоступні, але платні ліцензії. Крім того, держави-члени ЄС, як і раніше, можуть надавати правовласникам справедливу компенсацію за цифрове використання їх творів. Для гармонізації в транскордонному контексті Директива DSM запроваджує принципи, відповідно до яких санкціоновані дії щодо цього винятку мають місце лише в державі-члені ЄС, де знаходиться відповідний заклад освіти.*

Ключові слова: *авторське право ЄС, винятки та обмеження, освіта й викладання, заклад освіти, освітній виняток, бібліотека.*

© *Литвинова Л. А.*

Lytvynova Larysa,
Candidate of Sciences in Social Communications,
Head of the Intellectual Property Protection Sector, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

MODERNISATION OF THE EU COPYRIGHT EXCEPTIONS AND LIMITATIONS REGIME FOR DIGITAL AND CROSS-BORDER TEACHING ACTIVITIES

The purpose of the article *is to reveal the mandatory educational exception of Art. 5 of the EU Copyright Directive in the Digital Single Market (DSM Directive), which allows teachers and students in a formal educational environment to use copyrighted material digitally without the need to obtain permission from copyright owners first.* ***Research methodology.*** *To achieve the goal, a complex of general scientific approaches was used – theoretical (analysis, generalisation, synthesis) and empirical (review of electronic sources, study of activity results) research methods.* ***Scientific novelty.*** *It was established that the mandatory exception for education provided for in Art. 5 of the DSM Directive will solve some of the problems faced by teachers and students in the EU and will allow the digital use of copyrighted works for educational purposes, subject to certain established conditions. The article reveals the shortcomings of some provisions of Art. 5 of the DSM Directive. In particular, they can force schools and other educational institutions to enter into licensing agreements and pay royalties to authors and other rights holders for the use of copyrighted works in the classroom. Such licenses would place a significant financial burden on public and private educational institutions and force them to negotiate with collective management organisations. It was noted that the exception for education should extend to all non-commercial pedagogical activities of teachers and students as part of the educational process, which can take place in various environments and forms. It is emphasised that the exception should also apply to other entities that carry out non-commercial pedagogical activities (libraries, museums, research institutions, distance learning service providers, and others).* ***Conclusions.*** *Art. 5 of the DSM Directive for the first time creates a basis for the digital use of works protected by copyright in pedagogical activities under the responsibility of an educational institution. EU Member States can avoid introducing an exception where rights holders (eg publishers) offer easily accessible but paid licenses to educational institutions. In addition, EU Member States may provide fair compensation to rights holders for the digital use of their works. For harmonisation in a cross-border context, the DSM Directive introduces the principles that authorised action on this exemption takes place only in the EU Member State where the respective institution is located.*

Keywords: *EU copyright, exceptions and limitations, education and teaching, educational institution, educational exception, library.*

Актуальність теми дослідження. Освіта є одним з основних прав людини, що забезпечують ст. 26 (1) Загальної декларації прав людини [6] та ст. 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права [5]. У європейських країнах право на освіту визнано Європейською конвенцією з прав людини [2]. У державах-членах Європейського Союзу (ЄС) освіту визнано конституційним правом громадян. Закони про авторське право не повинні перешкоджати здійсненню цього права. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності з авторського права (1996) визнає за необхідність «збереження балансу між правами авторів та інтересами широкої публіки, особливо у сфері освіти, наукових досліджень і до доступу до інформації, як відображено в Бернській конвенції» [1].

Найкращий спосіб досягти належного балансу інтересів – це прийняти винятки чи обмеження з авторського права з освітньою метою. У системі авторського права винятки та обмеження виконують вирішальну функцію балансу. Вони забезпечують узгодженість законів про авторське право та суміжні права з фундаментальними конституційними нормами, включаючи свободу інформації та самовираження, доступ до інформації і право на освіту. У цьому контексті можна вітати зусилля європейського законодавчого органу щодо розширення та оновлення наявного режиму для просування транскордонного використання творів та інших об'єктів авторського права й забезпечення ефективного функціонування освітньої системи в сучасному технологічному середовищі.

Мета дослідження – розкрити обов'язковий освітній виняток ст. 5 Директиви ЄС про авторське право на єдиному цифровому ринку, що дає змогу викладачам і студентам (учням) у формальному освітньому середовищі використовувати в цифровому вигляді (наприклад сканування,

завантаження) потокову передачу матеріалів, захищених авторським правом (наприклад зображень, тексту, відео), без необхідності попередньо отримувати дозвіл у власників авторських прав.

Виклад основного матеріалу. У ст. 5 Директиви ЄС про авторське право на єдиному цифровому ринку (Директива DSM), ухваленої у 2019 р., було здійснено спробу модернізувати режим винятків та обмежень з авторського права, пов'язаних з педагогічною діяльністю [4]. Мета – підвищити гнучкість дозволеного використання творів, що охороняються авторським правом, на користь закладів освіти щодо їх цифрового та транскордонного навчання. Нагальну необхідність такої законодавчої ініціативи було підтверджено спалахом пандемії COVID-19, який миттєво перемістив навчальне середовище на онлайн-платформи.

Ця стаття стосується використання цифрового контенту, захищеного авторським правом, такого як, зокрема, книги, журнали, зображення, музика, аудіовізуальні твори, а також бази даних, захищені правами sui generis (право особливого роду). Проте ст. 5(1) Директиви DSM дозволяє «цифрове використання творів та інших об'єктів з єдиною метою ілюстрації для навчання». Це включає «цифрове використання творів чи інших об'єктів для підтримки, збагачення чи доповнення навчання, включаючи освітню діяльність» (п. 21 Преамбули Директиви DSM). У п. 22 Преамбули також згадано використання таких творів під час іспитів. Освітня діяльність охоплюється не тільки безпосередньою очною педагогічною діяльністю, але й навчальними ресурсами, які надають студентам й учням у межах їхнього освітнього процесу. Це підтверджено відносно широким спектром дій, згаданих у п. 22 Преамбули, які включають «використання творів або інших об'єктів, створених у класі або в інших місцях, за допомогою цифрових засобів, наприклад електронних дошок або цифрових пристроїв, які можуть бути підключені до інтернету, а також онлайн-курсів або доступу до навчальних матеріалів». Ілюстрація передбачає використання частин чи уривків творів (а також цілих творів, якщо вони невеликі або не можуть бути розділені) у навчальних матеріалах або інше використання в контексті викладання та навчання. Відтворення, повідомлення або доведення до загального відома в межах ст. 5 Директиви DSM не повинно бути заміною оригінального твору, тобто придбанням навчальних матеріалів. Точний обсяг твору, який може бути використано для реалізації положень ст. 5 Директиви DSM, визначають держави-члени ЄС. Вони також можуть розрізняти типи матеріалу для визначення кількості або частини твору, який можна використовувати для ілюстрації в навчанні (п. 21 Преамбули). Отже, обмеження можуть застосовувати по-різному до різних категорій творів (наприклад до письмових, аудіовізуальних, музичних творів).

Слід зазначити, що виняток щодо «ілюстрації для навчання» вже існує на рівні ЄС у ст. 5(3)(a) Директиви 2001/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 22 травня 2001 р. щодо гармонізації певних аспектів авторського права та суміжних прав в інформаційному суспільстві (Директива InfoSoc) [3]. Виняток дозволяє створювати копії та доводити до загального відома об'єкти в обсязі, виправданому некомерційною метою. Цей виняток відноситься до закладів культурної спадщини, оскільки він не має обмежень щодо того, хто може отримувати з нього вигоду. Отже, у країнах, де виняток повністю реалізовано, установи культурної спадщини можуть використовувати його для освіти у своїй діяльності, зокрема для навчальних курсів та освітніх заходів.

Директива DSM визначає декілька умов, які потрібно застосовувати в сукупності до будь-якого використання творів для навчального процесу, звільненого від цього обов'язкового положення. Однією з умов є некомерційність педагогічної діяльності (п. 20 Преамбули). Щодо цієї умови є роз'яснення, що «організаційна структура та засоби фінансування навчального закладу не повинні бути вирішальними факторами при визначенні того, чи є діяльність некомерційною» (п. 20 Преамбули). Виняток поширюється на заклади освіти всіх рівнів, зокрема заклади початкової, середньої, професійної та вищої освіти. Тож приватна школа чи університет також може скористатися цим положенням. Бібліотеки можуть вважати навчальними закладами, якщо під час транспозиції Директиви DSM у національному законодавстві їх класифікують, як такі.

Зауважимо, що зазначення джерела контенту, разом з ім'ям автора, якщо це можливо, є ще однією умовою використання твору як винятку (ст. 5(1)(b).

Третя умова полягає в тому, що твір використовують під відповідальність освітньої установи (ст. 5(1)(a)). Директива DSM не містить автономного визначення «освітньої установи», але в п. 20 Преамбули зазначено, що остання за змістом Директиви має бути «визнана державою-членом». Це включає всі рівні освіти, зокрема професійну підготовку.

У ст. 5(1) пояснюють, що використання має

відбуватися або на території освітньої установи, або в інших місцях, або через захищене електронне середовище, доступне лише для учнів чи студентів освітньої установи та викладачів. Посилання на «інші місця» призначено для розширення сфери саме педагогічної діяльності, зокрема тієї, що здійснюється за межами приміщень освітньої установи, «наприклад у музеї, бібліотеці чи іншій установі культурної спадщини», під керівництвом закладу освіти (п. 22 Преамбули). Це може бути бібліотека університету, шкільна бібліотека або інша бібліотека в межах закладу освіти. Однак це не стосується освітніх заходів, організованих бібліотеками інших типів.

Слід зазначити, що діяльність, на яку поширюються винятки, відповідно до ст. 5 охоплює лише цифрове використання на місцях, а також дистанційне навчання через захищене електронне середовище. Посилання на «захищене електронне середовище» означає будь-які внутрішні чи зовнішні засоби або платформи (наприклад інтранет, захищений вебсайт, додаток тощо) у контексті повністю онлайн-курсу або доступу до навчальних матеріалів, що доповнюють очний курс (п. 22 Преамбули). Це те середовище, доступ до якого мають тільки ті, хто бере участь в освітньому процесі (студенти або учні, які навчаються за програмою, та викладацький склад). Захищеним електронним середовищем може бути, наприклад, онлайн-простір, який вимагає входу для доступу до матеріалів, хмарне сховище або електронна пошта. Тобто будь-які дії в інтернет-середовищі, які доступні для інших, виходять за межі винятку. На відміну від навчання, яке відбувається в «приміщеннях», використання в захищеному електронному середовищі завжди матиме цифровий характер.

Тоді як географічне охоплення, обмежене випадками використання в аудиторії, залучення матеріалів в електронному середовищі та онлайн-класах, може спричинити проблеми територіального характеру. Їхня реалізація, що потенційно розрізняється в державах-членах ЄС, може створювати невизначеність щодо того, чи буде використання певної частини твору законним у кожній окремій державі, де твір може бути доступним, наприклад, через захищене електронне середовище. Із цією метою для таких середовищ Директива DSM запроваджує правило країни походження. Відповідно до ст. 5(3), використання творів та інших об'єктів, що охороняють згідно з національними правилами, вважатиметься таким, що діє саме в тій державі-члені, де засновано освітню установу. Це означає, що будь-яке цифрове використання ілюстрацій для навчання, яке здійснює викладач або студент / учень, вважається таким, що відбувається на території закладу освіти, навіть якщо це фактично відбувається за межами цієї території, але в межах ЄС. Отже, ст. 5(3) Директиви DSM полегшує транскордонне використання та забезпечує умови, «щоб навчальні заклади отримували переваги від повної юридичної визначеності під час використання творів чи інших об'єктів у цифровій освітній діяльності, зокрема онлайн та за кордоном» (п. 19 Преамбули). Це означає, що Директива DSM забезпечує транскордонний ефект, незалежно від того, чи дозволено використання як виняток або відповідно до ліцензії. Щодо цього мають бути дотримані відповідні вимоги національного законодавства, що реалізує ст. 5. Це цікавий принцип, який можна застосувати до інших частин законодавства ЄС, задля усунення правових ризиків, пов'язаних із транскордонною (зокрема з онлайновою) діяльністю. Однак у Директиві DSM нічого не сказано про роботу, яка здійснюється під відповідальність кількох закладів освіти в різних державах.

Для забезпечення збалансованого винятку з авторського права Директивою DSM передбачено додаткові факультативні положення. Ст. 5(2) пропонує виняток із винятка щодо того, що за наявності відповідних ліцензій держави-члени можуть не застосовувати ст. 5(1), тобто дозволено надавати пріоритет ліцензіям над винятком. Коли держави-члени використовують цей підхід, вони повинні вжити необхідних заходів щодо забезпечення того, щоб ці ліцензії «були доступними та видимими у відповідний спосіб для навчальних закладів». У цьому випадку ліцензії матимуть пріоритет, якщо вони дозволяють принаймні ті самі види використання, які прописані в ст. 5(1) (цифрове використання творів з єдиною метою ілюстрації для навчання). Також передбачено, що ліцензія частково покриє дозволені відповідно до винятку види використання, наприклад, обмежуючи її певними типами творів, такими як «матеріал, який насамперед призначений для освітнього ринку чи ноти» (ст. 5(2)). Для полегшення відбору матеріалу та зниження адміністративного навантаження на заклади освіти ці схеми ліцензування можуть бути реалізовані на основі колективного управління (п. 23 Преамбули). Вагомою перевагою ліцензій є те, що вони узгоджуються з користувачами відповідно до їхніх конкретних потреб і можуть бути легко адаптованими до них, оскільки їх регулярно переглядають.

Ліцензії часто дозволяють більше, ніж

передбачено винятком. Наприклад, цифрове використання було включено до колективних ліцензій задовго до ухвалення Директиви DSM. Також ліцензії забезпечують прозорість щодо дозволів та умов, оскільки це чітко прописано в ліцензійній угоді. Різні види ліцензій, які видають або правовласники, або організації колективного управління, розробники схеми колективного ліцензування по всій Європі, можуть мати переважну силу, якщо вони охоплюють потреби й особливості освітньої установи та легко доступні на ринку. Оскільки це положення є факультативним, держави-члени повинні чітко вказати у своєму національному законодавстві, за яких умов заклад освіти може використовувати принцип пріоритету ліцензій, а також загальний або спеціальний підходи для певних видів використання.

Відповідно до ст. 5(4) передбачено справедливу компенсацію правовласникам за використання їхніх творів у межах ст. 5(1). Отже, при транспонуванні Директиви DSM у національне законодавство держави-члени самі вирішують доцільність включення положення, яке дозволяє правовласникам отримувати компенсацію «за цифрове використання їхніх творів або інших об'єктів відповідно до винятків або обмежень, передбачених цією Директивою для ілюстрації в навчанні» (п. 24 Преамбули).

Компенсація необхідна для підтримки різноманітності та збереження якості освітнього контенту, забезпечення збалансованого підходу в тих випадках, коли застосовують виняток. Це дає змогу авторам і видавцям продовжувати створювати нові твори й інвестувати в них, що життєво важливо для демократичних суспільств.

Незважаючи на свободу вибору, п. 24 Преамбули Директиви DSM дає деякі рекомендації. Зокрема, при встановленні рівня справедливої компенсації держави-члени повинні враховувати «збитки, завдані правовласникам», та «освітні цілі держав-членів». Крім того, п. 24 Преамбули також заохочує використання «систем, які не створюють адміністративного тягаря для навчальних закладів» задля досягнення балансу між правовласниками та користувачами. Держави-члени можуть обирати різні підходи до встановлення компенсації (наприклад у вигляді щорічної плати за одного студента / учня або одноразової виплати).

Зазначимо, що багато держав-членів ЄС ще до ухвалення Директиви DSM визнали важливість винагороди правовласникам за використання або копіювання їхніх творів і передбачили це у своєму національному законодавстві. Прикладом може слугувати впровадження винятку відповідно до ст. 5(3)(a) Директиви InfoSoc щодо використання ілюстрації з єдиною метою для навчання чи наукових досліджень. Зокрема, такі схеми ліцензування для навчання існують у Франції, Німеччині, Іспанії, Великобританії, Ірландії, Бельгії, Данії, Фінляндії та Швеції.

Висновки. Запроваджуючи ст. 5 Директиви DSM, законодавці ЄС прагнули знайти сучасний більш стійкий баланс між захистом авторського права та правом на освіту в цифровому середовищі. Тож ця стаття на законодавчому рівні вводить обов'язковий виняток або обмеження прав на відтворення та доведення до загального відома (включаючи надання доступу в інтернеті) творів та інших об'єктів, що охороняються, для цифрової та транскордонної освітньої діяльності за умови, що використання буде здійснене лише з метою ілюстрації для навчання та з некомерційною метою. Ст. 5 Директиви DSM надає державам-членам ЄС значну гнучкість у прийнятті рішень щодо транспонування правил до національних законодавств. Вибір, який зроблять держави-члени, у подальшому вплине на авторів і видавців, чиї роботи копіюють, і в багатьох випадках стане вирішальним чинником щодо того, чи зможе автор заробляти на життя своєю інтелектуальною працею і чи видавець інвестуватиме в нові проєкти.

Ефективна реалізація обов'язкового винятку чи обмеження сьогодні знаходиться в руках держав-членів ЄС, і вони повинні бути пильними, щоб суспільний інтерес і мета ст. 5 Директиви DSM були належним чином задоволені. Крім того, національним законодавцям слід переглянути раніше ухвалені винятки та обмеження, щоб забезпечити узгоджений і плавний виняток щодо творів для навчальних цілей, незалежно від використовуваних засобів (наприклад цифрових), що дасть змогу уникнути неприродного накопичення різних наборів положень, що регулюють використання цифрових та аналогових технологій у навчанні.

Список використаних джерел

1. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_770#Text (дата звернення: 20.09.2022).

2. A Convention to protect your rights and liberties. Council of Europe. URL: https://www.coe.int/en/web/human-rights-convention (дата звернення: 20.09.2022).

3. Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society. EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32001L0029 (дата звернення: 20.09.2022).

4. Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC. EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019L0790&from=EN#d1e822-92-1https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019L0790&from=EN (дата звернення: 20.09.2022).

5. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. The United Nations. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights (дата звернення: 20.09.2022).

6. Universal Declaration of Human Rights. The United Nations. URL: https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights (дата звернення: 20.09.2022).

References

1. The World Intellectual Property Organization Copyright Treaty. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_770#Text [in Ukrainian].

2. A Convention to protect your rights and liberties. Council of Europe. Retrieved from: https://www.coe.int/en/web/human-rights-convention [in English].

3. Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society. EUR-Lex. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32001L0029 [in English].

4. Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC. EUR-Lex. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019L0790&from=EN#d1e822-92-1https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019L0790&from=EN [in English].

5. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. The United Nations. Retrieved from: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social- and-cultural-rights [in English].

6. Universal Declaration of Human Rights. The United Nations. Retrieved from: https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights [in English].

Стаття надійшла до редакції 03.10.2022
Отримано після доопрацювання 04.11.2022
Прийнято до друку 14.11.2022

УДК 02+930.25]:378.016:[004.9
DOI 10.32461/2409-9805.4.2022.269816

Цитування:
Бачинська Н. А. Запровадження освітньо-професійних програм спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»: традиції та інновації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2022. № 4. С. 95–101.

Bachynska N. (2022). Implementation of Educational and Professional Programs of Specialty 029 «Information, Library and Archives»: Traditions and Innovations. Library Science. Record Studies. Informology, 4, 95–101 [in Ukrainian].

Бачинська Надія Анатоліївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри інформаційних технологій
факультету PR, журналістики та кібербезпеки
Київського національного
університету культури і мистецтв
https://orcid.org/0000-0003-3912-7108
n.bachynska17@gmail.com

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНИХ ПРОГРАМ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 029 «ІНФОРМАЦІЙНА, БІБЛІОТЕЧНА ТА АРХІВНА СПРАВА»: ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ

Мета дослідження *– виявити та проаналізувати традиційні й інноваційні освітньо-професійні програми (ОПП) спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (ІБАС), що запроваджують у закладах вищої освіти (ЗВО) України.* ***Методологія дослідження*** *ґрунтується на органічному поєднанні принципів наукової об'єктивності та системності, застосуванні структурно-функціонального підходу та використанні загальнонаукових методів наукового пізнання (когнітивний, аналізу і синтезу, статистичний), контент-аналізу ОПП в закладах вищої освіти.* ***Наукова новизна*** *представленої роботи полягає у виявленні в інформаційній системі «Вступ.ОСВІТА.UA» переліку закладів вищої освіти, у яких здійснюють підготовку бакалаврів і магістрів зі спеціальності 029 ІБАС, в аналізі запроваджених освітньо-професійних програм, визначенні їх традиційних та інноваційних орієнтирів.* ***Висновки.*** *Підготовку фахівців за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» здійснюють у закладах вищої освіти України за різними освітньо-професійними програмами, що засвідчує модернізацію та вдосконалення підготовки фахівців окресленої галузі й орієнтацію вищої освіти на євроінтеграційні процеси. Виявлено, що в межах спеціальності запроваджено в навчальний процес 63 ОПП для бакалаврів і 37 для магістрів, з них акредитовано 25 бакалаврського та 14 магістерського рівнів. Частина ОПП чекає на акредитацію, згідно з графіком їх проведення. Серед ОПП, які представлені ЗВО, найпоширенішими є «Документознавство та інформаційна діяльність» (15 – бакалаврських і 12 – магістерських) та «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (відповідно 17 і 12). Аналіз решти програм (31 – бакалаврських і 13 – магістерських) засвідчив, що у 12 бакалаврських і 10 магістерських ОПП ключовими словами в назвах програм виступає документознавча складова, як-то «документознавче забезпечення», «документознавчий супровід», «управління документознавчими процесами», «документаційна підтримка», «документовпровадження» тощо. Дві програми бакалаврів та одна магістрів в основі мають бібліотекознавчу підготовку фахівців, свідченням чого є їхні назви. Означені програми сягають своїм корінням підготовки фахівців документознавчого та бібліотечного спрямування, що свідчить про їх традиційний характер. Частина програм передбачає підготовку фахівців інформаційного спрямування. Під впливом тотальної цифровізації беззастережно змінюються акценти та пріоритети в суспільному бутті, що знаходить своє відображення в модернізації освітнього процесу, актуалізації інноваційних ОПП як віддзеркалення затребуваного синтезованого знання.*

Ключові слова*: освітньо-професійна програма, освітній процес, спеціальність 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», Київський національний університет культури і мистецтв.*

© *Бачинська Н. А.*

Bachynska Nadiia,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Information Technologies,
Kyiv National University of Culture and Arts

IMPLEMENTATION OF EDUCATIONAL AND PROFESSIONAL PROGRAMS OF SPECIALTY 029 «INFORMATION, LIBRARY AND ARCHIVES»: TRADITIONS AND INNOVATIONS

The purpose *of the research is to identify and analyse traditional and innovative educational and professional programs of the specialty 029 "Information, library and archival work", which are implemented in higher education institutions of Ukraine.* ***The research methodology*** *is based on an organic combination of the principles of scientific objectivity and systematicity, the application of the structural-functional approach, and the use of general scientific methods of scientific knowledge (cognitive, analysis and synthesis, statistical), content analysis of OPP in institutions of tertiary education.* ***The scientific novelty*** *of the presented work consists in identifying in the information system "Vstup.OSVITA.UA" a list of higher education institutions of which bachelor's and master's degrees in specialty 029 IBAS are trained, in the analysis of introduced educational and professional programs, in determining their traditional and innovative orientations.* ***Conclusions****. The training of specialists in specialty 029 "Information, library and archival affairs" is carried out in higher education institutions of Ukraine under various educational and professional programs, which attests to the modernisation and improvement of the training of specialists in the specified field and the orientation of tertiary education to European integration processes. It was found that within the specialty, 63 OPPs for bachelors and 37 for masters were introduced into the educational process, of which 25 were accredited at the bachelor's level and 14 – at the master's level. Part of the OPPs is waiting for accreditation, according to their schedule. Among the OPPs presented by higher education institutions, the most common are "Documentation and information activities" (15 – bachelor's and 12 – master's) and "Information, library and archival affairs" (17 and 12, respectively). The analysis of the rest of the programs (31 – bachelor's and 13 – master's) showed that in 12 bachelor's and 10 master's programs, key words in the names of the programs are the document science component, such as "document science support", "document science management" processes", "documentation support", "document implementation", and others. One master's program and two bachelor's programs are based on librarian training of specialists, as evidenced by their names. The specified programs have their roots in the training of specialists in the field of document studies and librarianship, which indicates their traditional character. Part of the programs is aimed at training specialists in the information field. Under the influence of total digitisation, accents and priorities in social life are unconditionally changing, which is reflected in the modernisation of the educational process, the actualisation of innovative OPPs as a reflection of the in-demand synthesised knowledge*

Keywords*: higher education applicant, educational process, specialty 029 "Information, Library and Archival Affairs", Kyiv National University of Culture and Arts.*

Актуальність теми дослідження. Динамічні зміни в суспільстві, які відбуваються під впливом цифровізації, реформування, переорієнтації на загальноцивілізаційні засади, визначений європейський вектор розвитку мають чітке відображення в національній системі освіти. «Система освіти в Україні базується на компетентнісному, особистісно орієнтованому, комунікативно-діяльнісному, проблемно-пошуковому, інтегративному підходах, що забезпечує комплексне навчання та виховання особистості в умовах стрімкого інформаційного потоку, динамічного розвитку суспільства загалом, що неможливо реалізувати без інноваційних навчальних технологій» [9, 102].

Реагування закладів вищої освіти (ЗВО) України на вимоги часу та потреби ринку спричинила запровадження в освітню діяльність модернізованих освітньо-професійних програм. Розгалужене цифрове середовище як базова засада успішної конкурентоспроможності актуалізувала підготовку фахівців для системи документно-інформаційних комунікацій за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (ІБАС).

Аналіз досліджень і публікацій. У контексті узгодження положень національної системи вищої освіти з європейським освітнім простором її світоглядно-ціннісні основи й інтеграційні процеси у ВО репрезентовано в працях таких авторитетних дослідників, як: В. Андрущенко, Я. Балабаш, О. Вашуленко, М. Карпенко, С. Клейко, В. Кремінь, С. Лобанова, В. Лутай, С. Ніколаєнко, В. Шинкарук. Усвідомлення провідних науковців і знаних педагогів чільної ролі інформаційно-

комунікаційної діяльності в цифровому суспільстві засвідчує значний комплекс різнопланових досліджень, присвячених особливостям підготовки фахівців ІБАС. Теоретико-методологічні засади підготовки розробили Т. Гранчак, В. Добровольська, Н. Кушнаренко, М. Слободяник, А. Соляник, В. Спрінсян, Г. Швецова-Водка; історію та особливості підготовки спеціалістів для інформаційно-бібліотечної сфери розкрили Н. Бачинська, Н. Бойчук, В. Загуменна, Т. Новальська, І. Тимошенко, І. Штефан; питання гуманізації та сучасний стан професійної підготовки ІБАС досліджували І. Давидова, Н. Зозуля, С. Кулешов, В. Мельник, О. Мар'їна, В. Мудроха, Ю. Палеха, О. Сербін, Т. Ярошенко; аналіз науково-практичного контенту ІБАС здійснили Г. Малик, О. Матвієнко, Т. Назаренко, І. Хомич, М. Цивін, Г. Шемаєва. Окремий напрям становлять дослідження інноваційних методів навчання, застосування нових технологій в освітньому процесі та його модернізації, цифрових компетенцій викладачів і здобувачів вищої освіти (Н. Бачинська, В. Касьян, О. Клименко, Г. Салата, І. Шевченко, Т. Яворська). Проте відсутність досліджень, присвячених вивченню та аналізу ОПП спеціальності 029 ІБАС, що запроваджують у ЗВО України, актуалізують цю статтю.

Мета дослідження – виявити та проаналізувати традиційні й інноваційні освітньо-професійні програми (ОПП) спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (ІБАС), що запроваджують у закладах вищої освіти України.

Виклад основного матеріалу. «Основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти <…> з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях» [7] регламентовано базовим Законом України «Про вищу освіту». Структура національної ВО передбачає такі рівні, як: молодший бакалавр, бакалавр, магістр і доктор філософії. Підготовку фахівців спеціальності ІБАС в Україні здійснюють за затвердженими стандартами вищої освіти для вказаних рівнів: бакалавр (12.12.2018 р. № 1378), магістр (24.05.2019 р. № 728) і доктор філософії (24.12.2021 р. № 1435).

Аналізуючи типові характеристики освітнього процесу в сучасних умовах, В. Касьян обґрунтовує такі, як-от: «системне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій; застосування спеціальних технологій і засобів навчання; упровадження тестового контролю якості знань; гнучкість; модульність; паралельність; асинхронність; індивідуалізація ролі викладача; зміна ролі студента; інтернаціональність» [3]. Ми погоджуємося з такою класифікацією, що виокремлює трансформацію відносин учасників освітнього процесу спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», гнучкість освітніх програм, освітню ефективність і доцільність, відкритість стрімким соціальним змінам.

Чільними базовими принципами національної системи вищої освіти сьогодні вважаємо такі, як: прозорість, академічна доброчесність, мобільність, якість, релевантність, диверсифікація. Завдяки успішній реалізації функції раціональної селективності ринок праці поповнюється високоінтелектуальними випускниками спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», яким характерна міждисциплінарна культура, багатомодельність, життєздатність до розвитку в умовах суспільних трансформацій.

Обґрунтовуючи основні концепти визначення вищої інформаційної освіти, О. Матвієнко та М. Цивін аргументують узагальнений об'єкт професійної діяльності фахівця: «багатоаспектні документно-інформаційні ресурси суспільства, соціально-комунікативна діяльність і забезпечення інформаційних потреб різноманітних груп споживачів інформації» [4]. Комплексний характер діяльності фахівців ІБАС базується на інтеграції інформаційного та соціально-комунікативного напрямів, високому рівні цифрової культури та цифрових компетенцій, постійній професіоналізації.

Базовими концептами в підготовці фахівців ІБАС як цифрових професій виокремлено насамперед цифрові спеціалізації, тотожні не з ІТ-діяльністю, а інформаційно-управлінською та соціально-комунікативною; зміст цифрових компетенцій фахівця ІБАС охоплює конгломерат знань цифрових технологій, продуктів і ресурсів; опанований обсяг цифрових компетенцій фахівця дає змогу провадити успішну комунікацію та здійснювати управління в царині цифрових технологій [5, 27].

Згідно з реєстром [8] Міністерства освіти та науки України сьогодні (показники на 30 жовтня 2022 р.) у державі функціонують 610 закладів вищої освіти (*рис. 1*). (У 2017 р. їх налічувалося 742, що засвідчує тенденцію до об'єднання близькопрофільних ЗВО, оптимізації освітньої діяльності, імплементації нормативних актів Європейського Союзу тощо задля інтеграції в Єдиний європейський простір вищої освіти.)

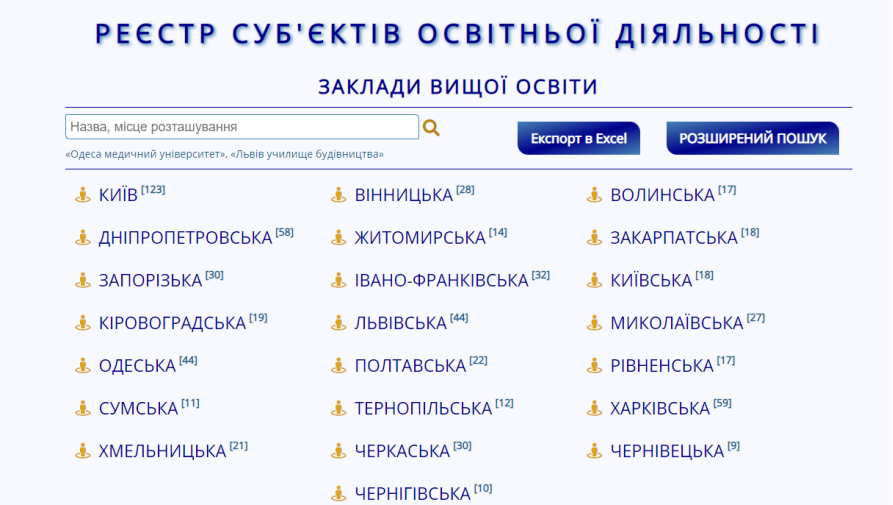

Рис 1. ***Кількісний склад закладів вищої освіти України за регіонами***

Інформаційна система «Вступ.ОСВІТА.UA» [2] містить відомості з 2018 р. про всі спеціальності, різних форм навчання (денна, заочна, вечірня та дистанційна) тощо. (В Україні навчання спеціальності 029 ІБАС на вечірній формі не здійснюють.) Дистанційно магістрів готують за ОПП «Документознавство та інформаційна діяльність» (Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» та Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет») та ОПП «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (Приватний вищий навчальний заклад «Київський університет культури»). Враховуючи, що лише три ЗВО опанували підготовку магістрів ІБАС дистанційно, вважаємо це перспективним напрямом розширення освітньої діяльності, що потребує відповідного кадрового потенціалу.

Таблиця 1

Освітньо-професійної програми, за якими здійснюють підготовку фахівців ІБАС

№ з/п	Назва освітньо-професійної програми	Бакалавр	Магістр
1	Архівістика та управління документацією	1	–
2	Бібліотекознавство та інформаційно-аналітична діяльність	1	–
3	Документаційна та інформаційна підтримка управлінської діяльності	–	1
4	Документаційно-інформаційне забезпечення адміністративної та правової діяльності	–	1
5	Документаційне забезпечення управління та інформаційна діяльність	–	1
6	Документаційне забезпечення управління та інформаційно-аналітична діяльність	1	–
7	Документаційно-інформаційне забезпечення адміністративної та правової діяльності	1	–
8	Документно-інформаційний супровід кадрової роботи	1	–
9	Документознавство та інформаційна діяльність	15	12
10	Документознавство та інформаційна діяльність; інформаційна аналітика та зв'язки з громадськістю	1	–
11	Документознавство, керування документаційними процесами	2	–
12	Документознавство, менеджмент органів державної влади та місцевого самоврядування	3	–
13	Інтернет-журналістика та блогінг	2	–
14	Інформаційна аналітика та адміністрування систем управління	–	1
15	Інформаційна аналітика та PR-діяльність	1	–
16	Інформаційна аналітика та зв’язки з громадськістю	1	–
17	Інформаційна аналітика та комунікативний менеджмент	–	2
18	Інформаційна аналітика та соціальні комунікації	1	–
19	Інформаційна діяльність	2	1

№ з/п	Назва освітньо-професійної програми	Бакалавр	Магістр
20	Інформаційна діяльність та медіакомунікації	1	–
21	Інформаційна справа та соціальні комунікації	1	–
22	Інформаційна та документаційна діяльність	1	–
23	Інформаційна, бібліотечна та архівна справа	17	12
24	Інформаційна, бібліотечна та архівна справа; юридичне документознавство	1	–
25	Інформаційна, бібліотечна та архівна справа: документознавство та інформаційна діяльність	1	–
26	Інформаційне документовпорядження	–	1
27	Інформаційний інжиніринг та соціальні комунікації	–	1
28	Інформаційно-документна та бібліотечна діяльність	–	1
29	Інформаційно-комунікаційна справа	1	
30	Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія	1	1
31	Консолідована інформація	–	2
32	Медіакомунікації та диджитал продакшн	2	–
33	Менеджмент вебпроєктів, дизайн цифрового контенту	2	–
34	Менеджмент соціально-комунікаційних мереж, інтернет-маркетинг	2	–
35	Управління інформаційно-комунікаційною діяльністю	–	1

Вивчення показників системи «Вступ. ОСВІТА.UA» [2] дає підстави констатувати (*табл. 1*), що в межах спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» запроваджено в навчальний процес 63 ОПП для бакалаврів і 37 – для магістрів, із них акредитовано 25 бакалаврського та 14 магістерського рівнів. Частина ОПП чекає на акредитацію, згідно з графіком їх проведення. Серед ОПП, які представлені ЗВО, найпоширенішими є «Документознавство та інформаційна діяльність» (15 – бакалаврських і 12 – магістерських) та «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (відповідно 17 і 12). Аналіз решти програм (31 – бакалаврська й 13 – магістерських) засвідчив, що у 12 бакалаврських та 10 магістерських ОПП ключовими словами в назвах програм постає документознавча складова, як-то: «документознавче забезпечення», «документознавчий супровід», «управління документознавчими процесами», «документаційна підтримка», «документовпровадження» тощо. Дві програми бакалаврів та одна магістрів в основі мають бібліотекознавчу підготовку фахівців, свідченням чого є їхні назви. Означені програми сягають своїм корінням підготовки фахівців документознавчого та бібліотечного спрямування, що свідчить про їх традиційний характер. Частина програм передбачає підготовку фахівців інформаційного спрямування. Зокрема, у 8 ОПП бакалаврату та 5 ОПП магістратури за основу взято підготовку фахівців інформаційної та інформаційно-аналітичної діяльності, про що свідчать ключові слова в назвах програм: «інформаційна справа», «інформаційна діяльність», «інформаційно-аналітична діяльність».

Під впливом тотальної цифровізації беззастережно змінюються акценти та пріоритети в суспільному бутті, що знаходить своє відображення в модернізації освітнього процесу, актуалізації освітньо-професійних програм як віддзеркалення затребуваного синтезованого знання. Свідченням цього є запровадження інноваційних ОПП, серед яких, на нашу думку, оригінальністю вирізняються 8 ОПП бакалаврського рівня та лише 2 магістерського рівня, а саме: «Менеджмент соціально-комунікаційних мереж, інтернет-маркетинг», «Медіакомунікації та диджитал продакшн», «Інтернет-журналістика та блогінг», «Менеджмент вебпроєктів, дизайн цифрового контенту», «Консолідована інформація», «Інформаційний інжиніринг та соціальні комунікації».

Реакція ЗВО України на вимоги часу та потреби ринку праці й надалі буде спричиняти розробку та запровадження в освітню діяльність модернізованих, інноваційних освітньо-професійних програм, засвоєння яких дасть змогу випускникам вільно почувати себе в суспільстві знань.

Київський національний університет культури і мистецтв (КНУКіМ) упродовж майже шести десятиліть ефективно здійснює освітню діяльність, що підтверджена значними здобутками в царині фундаментальних досліджень та прикладних розробок, сформованими знаними науково-освітніми школами, що результується в запровадженні нових освітньо-професійних та освітньо-наукових програм для ІБАС.

Європейський рівень успішного освітнього процесу КНУКіМ та затребуваність на ринку освітніх послуг досягаються завдяки: 1) тріаді – knowledge triangle – інтенсифікації взаємодії науки, освіти та підприємництва; 2) органічному поєднанню компетентнісного та кредитного підходів; 3) інституціональній інтеграції освітньої і наукової діяльності; 4) студентоорієнтованому освітньому процесу; 5) розгалуженню інноваційних компонентів освітнього

інструментарію; 6) запровадженню ефективного механізму контролю якості освітніх послуг в умовах дистанційного та гібридного (поєднання онлайн та офлайн) навчання; 7) стратегічному баченню перспектив випускників у всіх секторах економічної діяльності; 8) адекватному прогнозуванню майбутнього попиту ринку праці; 9) наявності відповідної науково-методичної бази та змісту навчально-методичних матеріалів; 10) використанню конвергентно орієнтованого підходу до новостворених ОПП.

Зокрема, на факультеті PR, журналістики та кібербезпеки Київського національного університету культури і мистецтв здійснюють підготовку магістрів за ОПП «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» та бакалаврів за ОПП «Документознавство, менеджмент органів державної влади та місцевого самоврядування». У 2020 р. у КНУКіМ запроваджено підготовку за ОПП «Менеджмент соціально-комунікаційних мереж. Інтернет-маркетинг»; у 2021 р. вперше оголошено набір абітурієнтів за ОПП «Менеджмент вебпроєктів, дизайн цифрового контенту» і нещодавно (із 2022 р. в умовах воєнного стану!) апробовано дві нові ОПП «Медіакомунікації та диджитал продакшн» й «Інтернет-журналістика та блогінг».

Варто наголосити, шо три останні освітньо-професійні програми об'єднує виняткова орієнтація на діяльність майбутніх фахівців у цифровому середовищі, що вкотре підтверджує оптимізовану здатність педагогічного колективу КНУКіМ оперативно реагувати на вимоги часу, випереджуючи потреби ринку праці. Адже сьогодні під впливом тотальної цифровізації беззастережно змінюються акценти та пріоритети в суспільному бутті, що знаходить своє відображення в інноваційному контенті освітнього процесу, актуалізації освітньо-професійних програм як віддзеркалення затребуваного синтезованого знання.

Істотними домінантами якісного освітнього процесу для ІБАС виокремлено «студентоцентричність; інтерактивність, компетентнісний підхід; креативність; регулярне оновлення змісту освітніх (освітньо-професійних та освітньо-наукових) програм; стандартизація змісту освіти; інтеграція ОП з практичною діяльністю; перманентний розвиток науково-освітніх шкіл; неперервне вдосконалення дидактико-методичних засад фахової вищої освіти; цифровізація ОПП; конституціювання віртуального освітнього середовища; наукове осмислення нової парадигми фахової вищої освіти; рівні освітні можливості; навчання впродовж усього життя» [1].

Важливо, що фундаменталізація професійного навчання в провідному галузевому закладі вищої освіти України, який характеризують давні традиції та значний позитивний досвід, відбулася завдяки інтеграції в освітній процес інноваційних методів навчання, використанню сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та адекватних запитам освітньої діяльності цифрових інструментів. У цьому контексті модернізація змісту освіти спеціальності ІБАС відбувається через запровадження інноваційних підходів та педагогічних парадигм, підвищення рівня цифрової грамотності та набуття нових компетенцій для ефективної комунікації в умовах дистанційного навчання, тобто загальної диджиталізації освітнього процесу.

Наукова новизна нашого дослідження полягає у виявленні в інформаційній системі «Вступ.ОСВІТА.UA» переліку закладів вищої освіти, де здійснюють підготовку бакалаврів і магістрів зі спеціальності 029 ІБАС, в аналізі запроваджених освітньо-професійних програм, визначенні їх традиційних та інноваційних орієнтирів.

Висновки. Підготовку фахівців за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» в закладах вищої освіти України здійснюють за різними освітньо-професійними програмами, що засвідчує модернізацію та вдосконалення підготовки фахівців у цій галузі та орієнтацію вищої освіти на євроінтеграційні процеси. Виявлено, що в межах спеціальності запроваджено в навчальний процес 63 ОПП для бакалаврів і 37 – для магістрів, з них акредитовано 25 бакалаврського та 14 магістерського рівнів. Частина ОПП чекає на акредитацію, згідно з графіком їх проведення. Серед ОПП, які представлені ЗВО, найпоширенішими є «Документознавство та інформаційна діяльність» (15 – бакалаврських і 12 – магістерських) та «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (відповідно 17 і 12). Аналіз решти програм (31 – бакалаврська і 13 – магістерських) засвідчив, що у 12 бакалаврських та 10 магістерських ОПП ключовими словами в назвах програм постає документознавча складова, як-то: «документознавче забезпечення», «документознавчий супровід», «управління документознавчими процесами», «документаційна підтримка», «документовпровадження» тощо. Дві програми бакалаврів та одна магістрів в основі мають бібліотекознавчу підготовку фахівців, про що свідчать їхні назви. Означені програми сягають своїм корінням підготовки фахівців документознавчого та бібліотечного спрямування, що підтверджує їхній традиційний характер. Частина програм передбачає підготовку фахівців інформаційного спрямування. Під впливом тотальної цифровізації беззастережно змінюються акценти та пріоритети в суспільному бутті, що знаходить своє відображення в модернізації освітнього процесу, актуалізації інноваційних ОПП як віддзеркалення затребуваного синтезованого знання.

Список використаних джерел

1. Бачинська Н. Домінанти освітнього процесу підготовки фахівців за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». *Бібліотека. Наука. Комунікація: Інноваційні трансформації ресурсів і послуг* : матер. Міжнар. наук. конф. (Київ, 4–6 жовт. 2022 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України ; відп. за вип. М. В. Іванова. Київ, 2022. URL: http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1477 (дата звернення: 30.10.2022).

2. Вступ.ОСВІТА.UA : вебсайт. URL: https://vstup.osvita.ua/ (дата звернення: 31.10.2022).

3. Касьян В. Сучасна вища освіта в цифрову епоху. *Бібліотека. Наука. Комунікація: інноваційні трансформації ресурсів і послуг* : матер. Міжнар. наук. конф. (Київ, 4–6 жовт. 2022 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України ; відп. за вип. М. В. Іванова. Київ, 2022. URL: http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1477 (дата звернення: 30.10.2022).

4. Матвієнко О. В., Цивін М. Н. Вища інформаційна освіта: основні концепти визначення. *Бібліотекознавство. Докуметознавство. Інформологія*. 2017. № 3. С. 4–11.

5. Матвієнко О. В., Цивін М. Н. Конвергентно-орієнтований підхід до розробки освітньо-професійних програм за спеціальністю «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі* : зб. матер. Четвертої міжнар. наук. конф. (Київ, 20–22 травня 2021 р.) / упоряд. М. М. Цілина. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2021. С. 26–28.

6. Палеха Ю. І., Зозуля Н. Ю. Гуманізація професійної підготовки фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи за умов дистанційного навчання. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 2. С. 108–114.

7. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text (дата звернення: 24.10.2022).

8. Заклади вищої освіти. *Реєстр суб'єктів освітньої діяльності*. URL: https://registry.edbo.gov.ua/?fbclid=IwAR2GR_L4o9TEbK_KlSxYaMCFlDCsWNO0iIXSPQsKNU9YEmAbGBASMBUaMt8 (дата звернення: 26.10.2022).

9. Яворська Т. М. Інноваційні технології та методи навчання в процесі підготовки майбутніх фахівців інформаційно-бібліотечної сфери. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 2. С. 101–107.

References

1. Bachynska, N. (2022). Dominants of the educational preparation process of the training of specialists in the specialty 029 "Information, library and archival work". Library. Science. Communication: Innovative transformations of resources and services. Proceedings of the International Scientific Conference, Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv, Ukraine. Retrieved from: http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1477 [in Ukrainian].

2. Vstup.OSVITA.UA : website. Retrieved from: https://vstup.osvita.ua/ [in Ukrainian].

3. Kasyan, V. (2022). Modern higher education in the digital era. Library. Science. Communication: Innovative transformations of resources and services. Proceedings of the International Scientific Conference, Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv, Ukraine, 2, 272–273. Retrieved from: http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1477 [in Ukrainian].

4. Matvienko, O. V., Tsyvin, M. N. (2017). Higher informational education: basic concepts of the definition. Library Science. Record Studies. Informology, 3, 4–11. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2017_3_3 [in Ukrainian].

5. Matvienko, O. V., Tsyvin, M. N. (2021). A convergent-oriented approach to the development of educational and professional programs in the specialty "Information, library and archival affairs". Information, communication and knowledge management in the globalized world: collection: Proceedings of the Fourth International of Scientific Conference, Kyiv National University of Culture and Arts. Kyiv, Ukraine, 26–28 [in Ukrainian].

6. Palekha, Y., Zozulia, N. (2022). Humanization of professional training specialist of information, library, and archival affairs under distance learning. Library Science. Record Studies. Informology, 2, 108–114 [in Ukrainian].

7. On higher education: Law of Ukraine. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text [in Ukrainian].

8. Institutions of higher education. Register of subjects of educational activity. Retrieved from: https://registry.edbo.gov.ua/?fbclid=IwAR2GR_L4o9TEbK_KlSxYaMCFlDCsWNO0iIXSPQsKNU9YEmAbGBASMBUaMt8 [in Ukrainian].

9. Yavorska, T. (2022). Innovative technologies and training methods in the process of training future specialists in the field of information and library. Library Science. Record Studies. Informology, 2, 101–107 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022
Отримано після доопрацювання 14.11.2022
Прийнято до друку 22.11.2022

УДК 025.5:303.442.3:001]-043.86
DOI 10.32461/2409-9805.4.2022.269817

Цитування:
Загуменна В. В., Кузьменко О. І. Інформаційно-аналітична діяльність як наукова та навчальна дисципліна: еволюція, тенденції розвитку. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2022. № 4. С. 102–107.

Zagumenna V., Kuzmenko O. (2022). Information and Analytical Activity as a Scientific and Educational Discipline: Evolution, Development Trends. Library Science. Record Studies. Informology, 4, 102–107 [in Ukrainian].

Загуменна Віра Вікторівна,
кандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри артменеджменту
та івент-технологій
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
https://orcid.org/0000-0002-4238-890X
vzagumenna@ukr.net

Кузьменко Олена Ігорівна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри артменеджменту
та івенттехнологій
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
https://orcid.org/0000-0003-4954-2815
totalnost18@gmail.com

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК НАУКОВА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА: ЕВОЛЮЦІЯ, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Мета роботи *– окреслити основні змістові компоненти інформаційно-аналітичної діяльності (ІАД), у контексті цього показати процес еволюціонування дисципліни ІАД у відповідь на виклики інформаційного суспільства та його потреби у фахівцях з новими компетентностями в умовах цифровізації.* ***Методологія дослідження*** *полягає в застосуванні комплексу загальнонаукових та спеціальних методів, а саме: аналітико-синтетичної переробки інформації, абстрагування, узагальнення, логічного та системного підходів, термінологічного, історичного методів, а також порівняння та взаємозв'язку теорії і практики.* ***Наукова новизна*** *роботи полягає в розширенні уявлень про роль дисципліни «Інформаційно-аналітична діяльність» у формуванні компетентностей при підготовці фахівців зі спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» та їх впливу на розвиток сучасного суспільства в умовах інформатизації та цифровізації.* ***Висновки.*** *Аналіз наукових публікацій щодо розвитку та функціонування інформаційно-аналітичної діяльності в суспільстві, вивчення відповідних нормативних документів, зокрема освітньо-професійних програм та освітніх стандартів, навчальних планів зі спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» свідчить про те, що дисципліна «Інформаційно-аналітична діяльність» і надалі буде затребуваною в процесі підготовки здобувачів зазначеного напряму. По-перше, це зумовлено тим, що процеси інформаційно-аналітичної діяльності пронизують діяльність усіх інформаційних установ та інших організацій, які так чи інакше дотичні до роботи з інформацією та різноманітними документами. Потреба в інформаційно-аналітичних продуктах бібліотек та інших інформаційних установ зумовлена об'єктивним запитом користувачів сформувати уявлення про основні тенденції змін у змістовому наповненні великих масивів інформації у відповідь на виклики цифрового суспільства. По-друге, повсюдний розвиток та впровадження інформаційно-комунікативних технологій, поява нових видів документів та носіїв інформації, новий рівень еволюції аналітичних технологій вимагають від майбутніх інформаційних фахівців глибокого знання інформаційно-аналітичних процесів та високого рівня цифрової компетентності. Це забезпечить гнучкість й адаптивність освітньої системи до нових видів професійної діяльності, що з'являються внаслідок цифрової трансформації.*

Ключові слова: *інформаційна діяльність, аналітична діяльність, інформаційно-аналітичне забезпечення, аналітика, інформаційні потреби користувачів, інформаційні продукти і послуги, цифровізація.*

© Загуменна В. В., Кузьменко О. І.

Zagumenna Vira,
Candidate of Pedagogical Sciences, Professor,
Art Management and Event Technologies Department,
National Academy of Culture and Arts Management

Kuzmenko Olena,
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Art Management and Event Technologies Department,
National Academy of Culture and Arts Management

INFORMATION AND ANALYTICAL ACTIVITY AS A SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL DISCIPLINE: EVOLUTION, DEVELOPMENT TRENDS

The purpose of the work *is to outline the main meaningful components of information-analytical activity (IAA), in this context, to show the process of evolution of the IAA discipline in response to the challenges of the information society and its need for new specialists with new knowledge competencies in the conditions of digitisation.* ***The research methodology*** *consists in the application of a complex of general scientific and special methods, namely: analytical and synthetic processing of information, abstraction, generalisation, logical and systemic approaches, terminological and historical methods, as well as comparison and interrelationship of theory and practice.* ***The scientific novelty*** *of this work lies in the expansion of ideas about the role of the discipline "Information and analytical activity" in the formation of competences in the training of specialists in the specialty "Information, library and archive" and their influence on the development of modern society in the conditions of informatisation and digitisation.* ***Conclusions.*** *The analysis of scientific publications on the development and functioning of information and analytical activities in society, the study of relevant regulatory documents, in particular, educational and professional programs and educational standards, curricula for the specialty "Information, library and archival affairs" shows that, that the discipline "Information and analytical activity" (or "Information analytics") will continue to be in demand in the process of training applicants of the specified direction. Firstly, this is due to the fact that the processes of information and analytical activity permeate the activities of all information institutions and other organisations, which in one way or another are related to work with information and various documents. The need for information and analytical products of libraries and other information institutions is due to the objective request of users to get an idea of the main trends of changes in the meaningful filling of large masses of information in response to the challenges of the digital society. Secondly, the widespread development and implementation of information and communication technologies, the emergence of new types of documents and information carriers, a new level of evolution of analytical technologies, require future information specialists to have a deep knowledge of information and analytical processes and high level of digital competence. This will ensure the flexibility and adaptability of the educational system to new types of professional activity that appear as a result of digital transformation.*

Keywords: *information activity, analytical activity, information and analytical support, analytics, information needs of users, information products and services, digitalisation.*

Актуальність теми дослідження. Процеси глобалізації та цифровізації суспільства надали можливість доступу до наявних інформаційно-інтелектуальних ресурсів, а також створили умови для продукування значних обсягів нової інформації. Потреба в інформаційно-аналітичних продуктах бібліотек та інших інформаційних установ зумовлена об'єктивним запитом користувачів сформувати уявлення про основні тенденції змін у змістовому наповненні великих масивів інформації, що відображає розвиток суспільних процесів [6].

Усе це вимагає набуття нових фахових компетентностей у галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи. Саме дисципліна «Інформаційно-аналітична діяльність» (ІАД) дає можливість набути компетентності з узагальнення, аналізу, оцінки, систематизації, моніторингу, зберігання, поширення та надання в користування інформації в будь-яких форматах, здійснення пошуку інформації в різних джерелах для розв'язання професійних завдань.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання, присвячене з'ясуванню сутності поняття «інформаційно-аналітична діяльність», привертало увагу таких вчених, як: В. Варенко, О. Горогуль, І. Захарова, Л. Філіпова, О. Кобєлєв, Г. Сілкова, Г. Швецова-Водка й ін.

Ґрунтовно інформаційно-аналітичну діяльність досліджують О. Кобєлєв [5] та В. Варенко [1]: вони виявили специфіку розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення і його місце в сучасному світі, а також встановили процеси, що

нерозривно з ним пов'язані, а саме: інформаційні загрози та інформаційні війни, інформаційний простір, інформаційна політика й стратегія тощо. Зокрема, О. Кобєлєв аналізує інформаційну аналітику, вплив науково-технічного прогресу на розвиток інформаційно-аналітичної діяльності та утворення інформаційних служб як центрів продукування нового знання. В. Варенко вивчає природу інформаційно-аналітичного документа, здійснює аналіз виникнення управлінської інформації та оформлення її в документ, аналізує вимоги до документів, принципи їх побудови, пропонує власний перелік інформаційно-аналітичних документів.

В. Пальчук, О. Горогуль, зокрема, розглядають сучасні тенденції розвитку базових функцій інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек та ін. [3, 8].

Мета роботи – окреслити основні змістові компоненти інформаційно-аналітичної діяльності (ІАД), у контексті цього показати процес еволюціонування дисципліни ІАД у відповідь на виклики інформаційного суспільства у фахівцях, які володіють компетентностями, що відповідають вимогам часу.

Виклад основного матеріалу. Поняття «інформаційно-аналітична діяльність» містить дві складові: інформаційна та аналітична діяльність. Перша – інформаційна – вказує взаємозв'язок з поняттям «інформація», яке досить широке використовують, тому кожна наука й кожна галузь знань тлумачать його по-своєму. У Законі України «Про інформацію» саму інформацію визначено, як «документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються в суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі», а інформаційну діяльність ідентифіковано узагальнено – «як сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави» [9].

У ДСТУ 2392-94 «Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення» інформаційну діяльність визначено більш розлого: як постійне та систематичне збирання та оброблення записаної інформації з метою її зберігання, пошуку, використання чи пересилання, що виконує будь-яка особа чи організація.

Близько до стандарту тлумачить це поняття Г. Швецова-Водка, яка розглядає інформаційну діяльність як «сукупність процесів збору, аналізу, перетворення, зберігання, пошуку та поширення інформації, які систематично здійснює певна організація (установа, підрозділ, група осіб і т.п.)» [11]. Воно, на нашу думку, є найбільш переконливим.

Г. Сілкова пов'язує інформаційну діяльність з якісним та оперативним забезпеченням споживачів інформації відповідно до їх потреб та ін. [10]. Це зауваження можна вважати вдалим доповненням до попереднього.

При порівнянні вказаних вище тлумачень окреслюється спільна й основна сутність інформаційної діяльності – швидке, якісне і повне задоволення інформаційних потреб користувачів інформації стосовно їх базової діяльності. Ефективним і цілеспрямованим видом інформаційної діяльності є створення кінцевого інформаційного продукту – інформаційного видання.

Друга складова поняття «інформаційно-аналітична діяльність» – аналітична – виступає органічною компонентою всіх різновидів інформаційної діяльності, оскільки без аналітичних методик неможливо опрацювати вхідну інформацію та створити якісний інформаційний продукт.

Інформаційна аналітика посідає особливе місце в структурі інформаційної діяльності, є її специфічним різновидом. Аналітичний компонент пронизує всі види інформаційної діяльності, оскільки без елементарного аналізу інформації інформаційний процес не існує.

Основною рисою, що відрізняє інформаційну аналітику від інших видів інформаційної діяльності, є те, що вона не тільки інформує споживача, а й формує нові знання на основі переробки наявної інформації з метою оптимізації прийняття рішень.

Варто зазначити, що чільне місце в інформаційно-аналітичній діяльності посідає науково-інформаційна діяльність. У Державному стандарті України ДСТУ 5034:2008 «Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять» (2009) науково-інформаційну діяльність визначено як «сукупність дій, спрямованих на задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави в науково-технічній інформації, що полягає в її збиранні, аналітико-синтетичній обробці, фіксації, зберіганні, пошуку та поширенні».

Інформаційна аналітика та науково-дослідна робота мають багато спільного. Професійну аналітику здійснюють на науковій основі, унаслідок чого більшість вчених взагалі не розділяють ці поняття.

І наука, й інформаційна аналітика продукують нові знання; і наука, й інформаційна аналітика базуються на загальнонаукових аналітичних методах та технологіях. У процесі роботи і вчений, й аналітик використовують єдину методологічну базу дослідження. Їхній мисленнєвий процес здійснюється за одними й тими самими алгоритмами та законами.

Свій погляд на трактування ІАД запропонували також вчені Л. Філіпова та І. Захарова. На їхню думку, сутність інформаційно-аналітичної діяльності полягає в застосуванні на стадії впорядкування (інформаційна складова) методів аналітичної обробки інформації та методів аналізу на базі інформаційних знань, підготовлених завдяки

інтелектуальній обробці інформаційних масивів (аналітична складова) [4]. Отже, аналітична складова інформаційної діяльності охоплює певні процеси як аналітичної, так й інформаційної діяльності.

З огляду на вказане вище *інформаційно-аналітичну діяльність* визначимо так: це специфічний багаторівневий вид інформаційної діяльності, спрямований на аналіз, узагальнення інформації, що циркулює в суспільстві (аналітична складова) для вироблення інформаційно-аналітичних продуктів (інтелектуальна складова) як для забезпечення інформаційних потреб користувачів в різних галузях, так і для прийняття управлінських рішень.

Поява навчальної дисципліни з аналогічною назвою пов'язана з викликами інформаційного суспільства, що вимагає задоволення інформаційних потреб користувачів в отриманні оперативної та достовірної інформації для вирішення відповідних завдань. У цьому контексті варто нагадати головні етапи технологічної трансформації у сфері оброблення, поширення та використання інформації. Результатом цих перетворень стало набуття суспільством нової якості, формування нової соціально-технологічної парадигми інформаційного суспільства.

Виникнення наприкінці 60-х років XX століття автоматизованих інформаційно-пошукових систем різного цільового призначення дало змогу порушити питання про створення міжнародних інформаційно-бібліографічних програм. З метою забезпечення належної координації в діяльності інформаційних центрів на національному рівні у 1974 році ЮНЕСКО організувала міжурядову конференцію з планування національних інфраструктур документації, бібліотек та архівів. На ній ухвалили нову міжнародну інформаційно-бібліографічну програму «Національна інформаційна система» (НАТІС). Програма була спрямована на координацію всіх інформаційних служб у кожній країні, як універсальних, так і галузевих, з метою одноразової обробки всіх видів документів та багаторазового їх використання з будь-якою метою.

Метою НАТІС було надання доступу до інформації, у якій були зацікавлені різні категорії користувачів. До певної міри цим вимогам відповідала Державна система науково-технічної інформації (ДСНТІ) у колишньому СРСР. В Україні відповідно функціонувала республіканська ланка системи науково-технічної інформації, на основі якої вже за часів незалежності була створена Національна система науково-технічної інформації України. Саме наприкінці 60-х – на початку 70-х років XX ст. з метою забезпечення фахівців певних галузей оперативною і достовірною інформацією при великих науково-технічних бібліотеках, науково-дослідних інститутах, конструкторських бюро, патентних службах, підприємствах та інших установах в Україні створили центри науково-технічної інформації. Ці служби потребували відповідних фахівців для вирішення нагальних завдань, що стояли перед інформаційним суспільством, яке набувало розвитку [4].

У відповідь на запит суспільства при Харківському державному інституті культури (нині Харківська державна академія культури) і Київському державному інституті культури (нині Київський національний університет культури і мистецтв) у межах спеціальності «Бібліотекознавство та бібліографія» були започатковані кваліфікації, спрямовані на підготовку спеціалістів галузевої спеціалізації, а саме: бібліотекар-бібліограф науково-технічної літератури, бібліотекар-бібліограф сільськогосподарської літератури, бібліотекар-бібліограф художньої літератури й ін. Зокрема, з метою підготовки фахівців для органів науково-технічної інформації при інститутах відкрили відділення науково-технічних бібліотек, де вивчали науково-технічну літературу, вищу математику, основи промислового виробництва й ін. З'явилася така дисципліна, як інформатика, де студенти почали знайомитися з основами автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів, дізналися про існування перфокарт, мікрофіш, мікрокарт тощо.

80-ті – початок 90-х рр. XX ст. характеризуються стрімким зростанням потоку інформації, яка потребувала узагальнення та змістовного осмислення, що посилило значення інтелектуальної складової при прийнятті управлінських рішень. Затребуваними стали оглядова та реферативна інформація, більш глибокий аналіз змісту документів. Саме в цей період була започаткована така дисципліна, як «Аналітико-синтетична обробка документів» (пізніше «Аналітико-синтетична переробка інформації»), яка, як правило, включала питання бібліографічного опису, анотування, систематизації, індексування, реферування тощо. Структура та зміст цієї дисципліни пізніше стали основою підручника Н. Кушнаренко й Н. Удалової «Наукова обробка документів» [7].

У 1995 році за ініціативи Харківської державної академії культури (на той час Харківський державний інститут культури) в освітній класифікаційний кадастр України була введена спеціальність «Документознавство та інформаційна діяльність», де також успішно викладали дисципліну «Аналітико-синтетична обробка документів» (АСОД). Але вона переважно зорієнтована на навчання згортати інформацію і на роботу саме з текстовою інформацією.

Як реакція на потребу суспільства у фахівцях – інформаційних аналітиках – у середині 90-х років XX століття в Україні з'явилася дисципліна «Інформаційно-аналітична діяльність», яка більше має справу як з текстовою, так і з фактографічною

(у вигляді цифр, статистичних відомостей, баз даних, схем, розрізнених зареєстрованих фактів та ін.) інформацією. У зв'язку із цим сфера застосування цієї дисципліни набагато ширша, ніж АСОД. У межах навчання дисципліні основною метою ІАД є оволодіння аналітичними навичками й технологіями для застосування як бази підтримки управлінських рішень у бізнес-сфері.

На той період викладання дисципліни було пов'язане з навчальними закладами, які готували переважно фахівців бібліотечно-інформаційного спрямування. Це передусім Київський державний інститут культури (нині Київський національний університет культури і мистецтв), Харківський державний інститут культури (нині Харківська державна академія культури) і Рівненський гуманітарний університет.

У 2000-х роках з'явилися навчальні посібники, зокрема І. Захарової та Л. Філіпової «Основи інформаційно-аналітичної діяльності» (2013, ХДАК), В. Варенко «Інформаційно-аналітична діяльність» (2014, Університет «Україна») та деякі інші, у яких були представлені теоретичні основи та організаційно-методичні засади реалізації ІАД в управлінській сфері та в галузі науково-технічної інформації, типологія інформаційно-аналітичних продуктів і послуг, методика їх створення і надання користувачам, підготовка інформаційно-аналітичних документів та інші важливі питання щодо інформаційно-аналітичного забезпечення окремих галузей.

ІАД як дисципліна набула особливої актуальності й стала базовою як для спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія», так і для спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність».

На базі зазначених вище спеціальностей у 2015 році з'явилася нова спеціальність «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (ІБАС), яка об'єднала дві попередні, завдяки чому значно розширився перелік закладів вищої освіти (ЗВО) як гуманітарного, так і технічного спрямування, що здійснюють підготовку відповідних фахівців.

В останні роки дисципліна «Інформаційно-аналітична діяльність» («Інформаційна аналітика») продовжує актуалізуватися в новому цифровому вимірі, відбувається її адаптація до технологічних і соціальних змін унаслідок широкого впровадження інтернет-технологій. Аналіз сучасних освітньо-професійних програм спеціальності ІБАС свідчить про включення до них широкого спектру компетентнісних характеристик здобувачів, що передбачають використання певних видів інформаційно-аналітичної діяльності, орієнтованих на підтримку процесів цифрової трансформації.

Як справедливо зауважує В. Варенко, традиційні аналітичні технології вже не здатні якісно та швидко обробляти значні інформаційні масиви, що зумовлює появу нових технологій, зокрема операційної (онлайнової) аналітики, відкриває широкі можливості для інтеграції з різними джерелами інформації через відповідні застосунки, засоби зв'язку та електроніки, забезпечуючи при цьому єдине спільне надання інформації на основі великих даних [2].

Наукова новизна нашої роботи полягає в розширенні уявлень про роль дисципліни «Інформаційно-аналітична діяльність» у формуванні компетентностей при підготовці фахівців зі спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» та виявленні їх впливу на розвиток сучасного суспільства в умовах інформатизації та цифровізації.

Висновки. Аналіз наукових публікацій щодо розвитку та функціонування інформаційно-аналітичної діяльності в суспільстві, вивчення відповідних нормативних документів, зокрема освітньо-професійних програм та освітніх стандартів, навчальних планів зі спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», свідчить про те, що дисципліна «Інформаційно-аналітична діяльність» сьогодні є достатньо затребуваною в процесі підготовки здобувачів зазначеного напряму.

По-перше, це зумовлено тим, що процеси інформаційно-аналітичної діяльності пронизують діяльність усіх інформаційних установ та інших організацій, які так чи інакше дотичні до роботи з інформацією та різноманітними документами. Потреба в інформаційно-аналітичних продуктах бібліотек та інших інформаційних установ зумовлена об'єктивним запитом користувачів сформувати уявлення про основні тенденції змін у змістовому наповненні великих масивів інформації у відповідь на виклики цифрового суспільства.

По-друге, повсюдний розвиток і впровадження інформаційно-комунікативних технологій, поява нових видів документів та носіїв інформації, новий рівень еволюції аналітичних технологій вимагають від майбутніх інформаційних фахівців глибокого знання інформаційно-аналітичних процесів та високого рівня цифрової компетентності. Це забезпечить гнучкість та адаптивність освітньої системи до нових видів професійної діяльності, що з'являються внаслідок цифрової трансформації.

Список використаних джерел

1. Варенко В. М. Інформаційно-аналітична діяльність : навч. посіб. Київ : Університет «Україна», 2014. 417 с.

2. Варенко В. Операційна (онлайнова) аналітика: нові технології та можливості. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. Вип. 9. С. 10–21.

3. Горогуль О. Визначення поняття «інформаційно-аналітична діяльність бібліотеки». *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань* : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Ін-т держ. упр., каф. держ. упр. Київ : Четверта хвиля, 2011. Вип. 5. С. 223–231.

4. Захарова І. В., Філіпова Л. Я. Основи інформаційно-аналітичної діяльності : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 335 с.

5. Кобєлєв О. М. Проблема визначення інформаційно-аналітичної діяльності. *Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань* : у 2 ч. : матер. Міжнар. наук. конф. (Харків, 26–27 лют. 2009 р.). Харків, 2009. Ч. 1. С. 88–90.

6. Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Трансформація та розширення функцій бібліотек у сучасному цифровому просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 38–44.

7. Кушнаренко Н. М., Удалова В. К. Наукова обробка документів : підручник. 4-те вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2006. 334 с.

8. Пальчук В. Сучасні тенденції розвитку базових функцій інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* : збірник / НАН України, НБУВ, АБУ ; редкол.: О. С. Онищенко (голова) та ін. Київ, 2013. Вип. 36. С. 489–502.

9. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. *Відом. Верхов. Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650 ; в ред. Закону №317-19 від 21.05.2015. URL: http://zakon2.rada. gov.ua/laws/show/2657-12 (дата звернення: 20.11.2022).

10. Сілкова Г. До питання формування терміносистеми інформаційно-аналітичної діяльності. *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань* : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Ін-т держ. упр., каф. держ. упр. Київ, 2010. Вип. 4. С. 63–66.

11. Швецова-Водка Г. М. Документознавство : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 398 с.

References

1. Varenko, V. M. (2014). Information and analytical activity: Education. Manual. Kyiv: "Ukraine" University [in Ukrainian].

2. Varenko, V. (2022). Operational (online) analytics: new technologies and opportunities. Ukrainian journal of library science and information sciences, 9, 10–21 [in Ukrainian].

3. Horogul, O. (2011). Definition of the concept of "informational and analytical activity of the library". Terminology of document studies and related fields of knowledge, 5, 223–231 [in Ukrainian].

4. Zakharova, I. V., Filipova, L. Ya. (2013). Fundamentals of information-analytical activity: education. manual for students higher education closing. L. Ya. Filipova. Kyiv: Center for Educational Literature [in Ukrainian].

5. Kobelev, O. M. (2009). The problem of defining informational and analytical activity. Social communications in strategies for the formation of a knowledge society: materials of the international. of science conference, February 26–27, 1, 88–90 [in Ukrainian].

6. Kuzmenko, O. I., Zagumenna, V. V. (2021). Transformation and expansion of library functions in the modern digital space. Library science. Documentary science. Informatology, 3, 38–44 [in Ukrainian].

7. Kushnarenko, N. M., Udalova, V. K. (2006). Scientific processing of documents: Textbook. 4th ed., revision. and additional, Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

8. Palchuk, V. (2013). Modern trends in the development of basic functions of information and analytical units of libraries Scientific works of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi: collection, 36, 489–502 [in Ukrainian].

9. About information: Law of Ukraine dated October 2 1992 No. 2657-XII. Official Journal. Verkhov. Council of Ukraine. 1992 #48. Art. 650; In ed. Law No. 317–19 dated 05/21/2015. Retrieved from: http://zakon2.rada. gov.ua/laws/show/2657-12 [in Ukrainian].

10. Silkova, G. (2010). To the issue of forming the terminological system of information and analytical activity. Terminology of document studies and related fields of knowledge: coll. of science Ave, 4, 63–66 [in Ukrainian].

11. Shvetsova-Vodka, H. M. (2007). Documentary studies: academic. manual. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.10.2022
Отримано після доопрацювання 07.11.2022
Прийнято до друку 16.11.2022

Вимоги до публікацій у наукових журналах Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

Загальні вимоги

До публікації в журналах приймають статті проблемного, узагальнюючого, методичного характеру, які являють собою оригінальні наукові дослідження, що **раніше ніде не були друковані.**

Статті можуть бути українською або англійською мовами.

1. Статті подають в електронному вигляді на пошту відділу наукової та редакційно-видавничої діяльності Академії: **nauka@nakkkim.edu.ua** або за адресою: **Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корпус 11, кабінет 210, тел. (044) 501-01-69.**

2. Статті магістрантів, аспірантів, здобувачів (осіб, які не мають наукового ступеня) **обов'язково супроводжують рецензією** із зазначенням наукової новизни та актуальності публікації. Рецензію має підписати доктор чи кандидат наук (доктор філософії) за профілем публікації. Підпис рецензента має бути засвідченим печаткою в кадровому підрозділі.

3. Стаття, у якій виявлено запозичення з матеріалів інших авторів без посилання на джерело, не повертається на доопрацювання та не публікується, а її автор може подати до редколегії інший матеріал. У разі повторного виявлення запозичень редакція залишає за собою право не брати в подальшому до друку матеріали цього автора.

4. Статті друкують у співавторстві не більше трьох авторів.

5. Правила цитування:

- всі цитати мають закінчуватися посиланнями на джерела;
- посилання на підручники є небажаним;
- посилання на власні публікації допускається лише в разі нагальної потреби;
- вторинне цитування не дозволене;
- якщо в огляді літератури або далі по тексту йде посилання на прізвище вченого – його публікація має бути в загальному списку літератури після статті.

6. За наявності трьох і більше граматичних помилок на сторінці, текст до публікації не приймається.

7. Редколегія організовує внутрішнє (обов'язкове) та зовнішнє (за необхідності) рецензування статей. Якщо автор не згоден із зауваженнями рецензента, він має обґрунтувати це письмово. Редколегія залишає за собою право відхилити статтю, якщо автор безпідставно залишає без уваги побажання рецензента.

Структура та оформлення статті

1. Статтю оформлюють у текстовому редакторі Word for Windows (шрифт Times New Roman 14, міжрядковий інтервал – 1,5). Поля всі – 2 см, сторінки не нумерують.

2. Індекс УДК.

3. Відомості про автора українською та англійською мовами, що містять такі дані (без скорочень та абревіатур): прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада із зазначенням структурного підрозділу та назви установи за основним місцем роботи автора. Наприклад: *Єсипенко Роман Миколайович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри суспільних наук Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.*

4. Авторський цифровий ідентифікатор ORCID подають у форматі: https://orcid.org/0000-0000-0000-0000.

5. Контактна інформація: електронна пошта і номер телефона (він не буде надрукований).

6. Назва статті українською та англійською мовами.

7. **Анотації та ключові слова** наводять українською та англійською мовою обсягом **не менше 1800 знаків (з проміжками).** Анотацію наводять **одним абзацом**, з вирівнюванням по ширині; вона містить такі рубрики: **Мета роботи; Методологія роботи; Наукова новизна; Висновки; Ключові слова.** Анотація англійською мовою є перекладом україномовного варіанта.

8. Основний текст статті повинен містити такі структурні елементи (рубрики), які виділяють з абзацного виступу напівжирним шрифтом: **Актуальність теми дослідження**. **Аналіз досліджень і публікацій**. **Мета дослідження. Виклад основного матеріалу. Наукова новизна. Висновки.**

9. Перелік цитованої літератури укладають за алфавітом або за порядком посилання в тексті та оформлюють згідно з вимогами Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Підзаголовок **«Список використаних джерел»** виділяють жирним шрифтом. У списку має бути не менше 7–8 посилань на джерела, бажана наявність іноземних джерел; рекомендовано посилання на іноземні журнали з високим індексом цитованості або базову монографію в цій галузі.

10. Скорочення оформлюють відповідно до ДСТУ 3582:2013 «Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила».

11. **References** (література латиницею) наводять повністю окремим блоком, повторюючи список літератури, наданий національною мовою, незалежно від того, є в ньому іноземні джерела чи немає. Якщо в списку є посилання на іноземні публікації, їх повністю повторюють у списку, наведеному в латиниці.

References оформлюють згідно зі стандартом **APA (American Psychological Association (APA) Style)**. Для транслітерації українського тексту латиницею рекомендовано користуватись системами автоматичної транслітерації: http://translit.kh.ua/#passport.

Зразок детального оформлення транслітерованого латиницею списку використаних джерел див. на сайті Академії: https://nakkkim.edu.ua/images/Instytuty/nauka/vydannia/Oformlennia_References.pdf

12. Обсяг статті – **до 13 сторінок** (включно з анотаціями, ілюстраціями, таблицями, графіками та списком літератури). Відгук або рецензія – 1–2 сторінки.

13. Рисунки й таблиці розміщують у тексті статті з вирівнюванням по центру сторінки, без обтікання текстом та не виходячи за поле набору. Рисунки й таблиці необхідно подавати в статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше. На кожну формулу, таблицю, рисунок, графік у тексті мають бути обов'язкові посилання.

14. Ілюстрації та фото (кольорові або чорно-білі, з градаціями сірого кольору) «вмонтовують» в основний текст статті та обов’язково нумерують і підписують.

15. Посилання оформлюють так: [8, 25], де 8 – порядковий номер джерела в списку, 25 – номер сторінки. Посилання на кілька джерел: [8, 25; 4, 67].

16. Лапки: «...»; подвійні лапки для оформлення цитати в цитаті: «“...”».

17. Примітки оформлюють як виноски та розміщують після основного тексту перед списком літератури. Знак виноски виконують надрядковою арабською цифрою безпосередньо після того слова, числа, символу, речення, до якого дають пояснення.

18. Між ініціалами та прізвищем, а також між цифрою та словесним позначенням ставлять нерозривний проміжок: Т.ºШевченко, XXIºстоліття, 2022ºрік.

ПРИКЛАД ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

УДК 929:7.071.1:316.74:7(045)

Микуланинець Леся Михайлівна,
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри теорії і методики музичної освіти
Мукачівського державного університету
https://orcid.org/0000-0002-6346-6532
l.mikulaninets@gmail.com
096-000-00-00

БІОГРАФІЯ В АКСПЕКТІ КУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ МИТЦЯ І ПУБЛІКИ

Мета роботи – виявити комунікативний потенціал біографії майстра, довести її вплив на культурний діалог між людством і здобутками митця. **Методологія дослідження** полягає в застосуванні низки підходів: аналітичного – для осмислення літератури за темою статті; міждисциплінарного – з метою всебічного вивчення фактологічного матеріалу та набуття нових знань; системного з використання цілого спектру методів (біографічного, семіотичного, культурологічного, герменевтичного, історичного, теоретичного узагальнення) – задля комплексного осягнення заявленої квестії. **Наукова новизна** полягає в тому, що вперше в національній гуманітаристиці життєпис експліковано як спосіб цивілізаційного контактування творця і публіки, транслятор найважливіших сенсів епохи. **Висновки.** У публікації доведено твердження: біографія митця – важлива складова комунікативного простору сьогодення. Вона втілює антропологічні виміри історії, світоглядні засади доби через висвітлення буття свого героя, його значущих досягнень. Автор хронік життєву стратегію майстра вибудовує так, щоб він став зрозумілим реципієнтам будь-якого періоду. Аналіз літопису дає змогу виявити багатство символічних форм культурного контактування, пов’язаних із художніми творами, епохальними особливостями, громадськими обставинами тощо. У своїй єдності вони впливають на сприйняття образу митця. Цей процес публіка здійснює внаслідок розкодування духовної інформації, відповідно до наявних норм, традицій конкретного часу, усвідомлення буттєвого та креативного досвіду персонажа. Життєпис як засіб комунікування демонструє свободу від ідеологічної, суспільної обмеженості, оскільки уможливлює спілкування індивідам різних ер, знімає територіальні, мовленнєві, соціальні та ін. бар’єри. Завдяки своїй здатності втілювати універсальні цивілізаційні концепти хроніки не тільки виражають оповідь про митця, але й дають змогу висловитися сучасному реципієнту. Так слухач (глядач) через біографію контактує з майстром, його часом, людством.

Ключові слова: біографія, культурна комунікація, митець, публіка.

Mykulanynets Lesya,
Ph.D. in Arts, Associate Professor of the Theory
and Methods of Music Education Department,
Mukachevo State University

BIOGRAPHY IN THE ASPECT OF CULTURAL COMMUNICATION OF AN ARTIST AND AUDIENCE

The purpose of the article is to reveal the communicative potential of the master's biography, to prove its influence on the cultural dialogue between humanity and the achievements of the artist. **The research methodology** is to apply a number of approaches: analytical – to comprehend the literature on the topic of the article; interdisciplinary - for a comprehensive study of factual material and in obtaining new knowledge; systemic using a whole range of methods (biographical, semiotic, culturological, hermeneutic, historical, theoretical generalization) – comprehending the stated quest, etc. **Scientific novelty:** for the first time in the national humanities, biography is explained as the way of civilizational contact between the creator and the public, the translator of the most important meanings of the era. **Conclusions.** The publication states that the artist's biography is an important component of the communicative space of nowadays. It embodies the anthropological dimensions of history, the worldview of the day through the coverage of the hero's life, his significant achievements. The author of the chronicles builds the life strategy of the master in such a way that he becomes clear to the recipients of any period. An analysis of the chronicle reveals the richness of symbolic forms of cultural contact associated with works of art, epoch-making features and social circumstances, and so on. In unity, they affect the perception of the artist's image. This process is carried out by the public as a result of decoding spiritual information in accordance with existing norms, traditions of a particular time, awareness of the existential and creative experience of the character. Biography as a means of communication demonstrates freedom from ideological, social limitations, as it allows communication of individuals of different eras, removes territorial, speech, social, and others barriers. Due to their ability to embody the universal concepts of civilization, the chronicles express not only the story of the artist, but also allow the modern recipient to express himself. Thus the listener (viewer) through the biography is in contact with the master, his time, humanity.

Keywords*:* biography, cultural communication, artist, audience.

Культурне контактування характеризується дуалістичністю: з одного боку, функціонує відповідно до духовних законів розвитку суспільства, з іншого – має певну незалежність, зумовлену специфікою передачі інформації. На думку О. Злотника, вона транслюється через: «внутрішній діалог мистецтва (об'єкта) і реципієнта (суб'єкта); художнє спілкування між суб'єктами, що виникає на тлі (за допомогою) мистецтва; взаємодія за допомогою мистецтва із соціокультурним простором людства» [6, 16].

Список використаних джерел

1. Артеменко О. Поняття «мистецька комунікація» у науковому дискурсі. *Вісник Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка.* 2018. Вип. 1 (24). С. 26–29.

References

1. Artemenko, O. (2018). The concept of "artistic communication" in scientific discourse. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka, 1 (24), 26–29 [in Ukrainian].

Підп. до друку 08.12.2022. Формат 60х84 1/8.
Папір др. апарат. Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 12,8. Зам.
Тираж 300 прим.

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи ДК № 3953 від 12.01.2011.